

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جمهوری اسلامی ایران
وزارت کشور
سازمان ثبت احوال کشور
اداره کل ثبت احوال استان چهارمحال و بختیاری

موضوع طرح:

آینده‌پژوهی در جمعیت استان چهارمحال و بختیاری
با نگاهی به سند توسعه ملی و آمایش سرزمینی

مجری طرح:

دکتر قهرمان روغنی شهرکی

ناظر طرح:

اداره کل ثبت احوال استان چهارمحال و بختیاری

زمستان ۱۳۹۹

پیشگفتار:

در حالی که در دهه‌های گذشته سطح بالای باروری و رشد زیاد جمعیت یکی از مشکلات کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شد، کاهش سطح باروری و پیر شدن جمعیت در کشورهای توسعه یافته از مهمترین تغذیه‌های مدیریتی در این کشورها بوده است. با این وجود تحولات سریع اقتصادی و اجتماعی در دنیا و عدم همه‌جانبه‌نگری در برخی از سیاست‌ها و برنامه‌ها در کشور موجب گردید تا ایران اسلامی نیز در زمانی اندک و غیرقابل باور به مرحله‌ای برسد که میزان باروری کاهش یافته و حتی به زیر سطح جانشینی جمعیت برسد. کاهش میزان باروری در کشور که پس از انتشار نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ به طور مستند به اثبات رسید، موجب نگرانی بسیاری از کارشناسان و دلسوزان نظام به ویژه مقام معظم رهبری گردید. پس از نگرانی‌های حاصل شده در مورد تحولات جمعیتی و کاهش مولید برای حل این مشکل نوظهور در کشور، تصمیماتی اتخاذ و اقداماتی انجام گردید. بررسی نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ حاکی از عدم کفایت اقدامات انجام شده در راستای نیل به هدف می‌باشد. به عبارت واضح‌تر نتایج سرشماری ۱۳۹۵ نشان دهنده این است که کشور نه تنها در راستای حل مشکل تحولات نامطلوب جمعیتی موفق نبوده است، بلکه وضعیت به مراتب نگران‌کننده تر شده است. بدیهی به نظر می‌رسد که ادامه وضعیت و رفتار کنونی کنشگران جمعیتی، منتج به آینده‌ای مطلوب نخواهد شد و لازم است برای رسیدن به آینده‌ای مطلوب، رویکرد مدیریت تحولات جمعیت از حالت انفعالی به حالت فعال تغییر یافته و کنشگران با اقداماتی مناسب و فعال به جای انتظار کشیدن برای رسیدن آینده در ساخت آینده ایفای نقش نمایند. برای تحقق این هدف لازم است اطلاعات کافی از گذشته و حال و همچنین تصویر و شبیه‌سازی آینده (در حالات مختلف) در اختیار باشد تا بتوان گام‌های لازم برای تحقق آینده مورد نظر (آینده مطلوب) را با اطمینان بیشتری برداشت. در این راستا آینده‌پژوهی ابزار سودمندی است که می‌تواند ما را در این راه یاری کند؛ زیرا آینده‌پژوهی بیان‌گر این است که چگونه از دل تغییرات (و یا عدم تغییرات) امروز، واقعیت فردا متولد می‌شود. از همین روی و با هدف شناسایی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب جمعیت استان چهارمحال و بختیاری و مشخص شدن مسیر رسیدن به آینده مطلوب، اداره کل ثبت احوال استان چهارمحال و بختیاری طرح

پژوهشی «آینده پژوهی در جمعیت استان چهارمحال و بختیاری با نگاهی به سند توسعه ملی و آمایش سرزمینی» را انجام داده است. این گزارش نتیجه حاصل از این پژوهش می باشد که تقدیم علاقه مندان و مخاطبین ارجمند می گردد. امید است نتایج حاصل از این پژوهش بتواند در راستای مدیریت صحیح تحولات جمعیتی در استان اثری مثبت داشته باشد.

عبدالرضا کریمی

مدیر کل ثبت احوال

استان چهارمحال و بختیاری

بهمن ماه ۱۳۹۹

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول:

۲۱	۱-۱- مقدمه
۲۳	۲-۱- تعاریف، اصول و مبانی مورد نیاز
۲۴	۱-۲-۱- آینده پژوهی
۲۶	۲-۲-۱- جمعیت
۲۶	۳-۲-۱- تحولات جمعیتی
۲۶	۴-۲-۱- تولد (زنده)
۲۶	۴-۲-۱- مرگ
۲۶	۵-۲-۱- مهاجرت
۲۷	۶-۲-۱- پنجره جمعیتی
۲۷	۷-۲-۱- سند توسعه
۲۷	۸-۲-۱- سند آمایش
۲۸	۳-۱- بیان مساله و اهداف پژوهش
۲۸	۱-۳-۱- بیان مساله
۳۰	۲-۳-۱- هدف‌های پژوهش
۳۱	۳-۳-۱- پیشینه‌ی پژوهش
۳۲	۴-۱- راهبردهای جمعیتی در کشور ایران و استان چهارمحال و بختیاری (با توجه به اسناد بالادستی)
۳۳	۱-۴-۱- راهبردهای ادوار گذشته
۳۸	۲-۴-۱- راهبردهای کنونی
۴۶	۳-۴-۱- راهبردهای (احتمالی) آینده
۴۹	۵-۱- نظریه‌های گذار جمعیتی (Demographic Transition)
۴۹	۱-۵-۱- نظریه مالتوس
۵۰	۲-۵-۱- نظریه بلاکر
۵۲	۳-۵-۱- نظریه گذار جمعیتی تودارو

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵۴	۱-۵-۴- گذار باروری .....
۵۴	۱-۵-۵- گذار مرگ و میر .....
۵۵	۱-۵-۶- گذار سنی .....
۵۶	۱-۵-۷- گذار مهاجرت .....
۵۷	۱-۵-۸- گذارهای اول و دوم جمعیتی .....

فصل دوم:

۶۱	۲-۱- مقدمه .....
۶۱	۲-۲- موقعیت جغرافیایی استان .....
۶۲	۲-۳- وضعیت گذشته و حال جمعیت استان .....
۶۳	۲-۳-۱- تعداد کل جمعیت و تغییرات .....
۶۸	۲-۳-۲- ساختار سنی و جنسی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری .....
۷۶	۲-۳-۳- بعد و ترکیب خانوار در استان چهارمحال و بختیاری .....
۸۲	۲-۳-۴- باروری و زاد و ولد .....
۹۱	۲-۳-۵- ازدواج و تشکیل خانواده .....
۱۰۰	۲-۳-۶- مرگ و میر .....
۱۰۵	۲-۳-۷- طلاق و فروپاشی خانواده‌ها .....
۱۱۵	۲-۳-۸- مهاجرت و جابجایی جمعیت .....

فصل سوم:

۱۲۱	۳-۱- مقدمه .....
۱۲۳	۳-۲- سناریوهای جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری .....

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۱-۲-۳- سناریوهای جمعیتی استان براساس سناریوهای بخش جمعیت سازمان ملل	۱۲۳
۲-۲-۳- سناریوهای جمعیتی استان براساس واقعیات استان و کشور	۱۳۱
۱-۲-۲-۳- سناریوهای آینده‌های ممکن جمعیتی استان مبتنی بر فرض عدم تغییر در رویکردها و شرایط اقتصادی و اجتماعی کنونی	۱۳۲
۲-۲-۲-۳- سناریوی آینده محتمل جمعیت استان	۱۴۴
۳-۲-۲-۳- سناریوی آینده مطلوب جمعیت استان	۱۵۴

فصل چهارم:

۱-۴- مقدمه	۱۷۳
۲-۴- الزامات و اقدامات مورد انتظار از کنشگران برای تحقق سناریوی مطلوب جمعیت	۱۷۳
۱-۲-۴- کنشگران محیطی	۱۷۶
۲-۲-۴- کنشگران حاکمیتی ملی	۱۷۷
۱-۲-۲-۴- مجلس شورای اسلامی (قوه مقننه)	۱۷۷
۲-۲-۲-۴- دولت (قوه مجریه)	۱۹۲
۳-۲-۲-۴- شورای عالی انقلاب فرهنگی	۱۹۳
۳-۲-۲-۴- مجمع تشخیص مصلحت نظام	۱۹۴
۳-۲-۴- کنشگران حاکمیتی محلی	۱۹۵
۱-۳-۲-۴- مسئولین استانی	۱۹۵
۲-۳-۲-۴- مسئولین استانی استان‌های همجوار	۱۹۶
۴-۲-۴- کنشگران فرهنگی	۱۹۸
۱-۴-۲-۴- مراجع تقلید و مبلغین مذهبی	۱۹۸
۲-۴-۲-۴- رسانه ملی (صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران)	۱۹۹
۳-۴-۲-۴- شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای و رسانه‌های خارجی	۲۰۰

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲۰۱	۴-۴-۲-۴- هنرمندان و سلبریتی‌ها.....
۲۰۱	۴-۴-۲-۵- رسانه‌های مکتوب و فضای مجازی.....
۲۰۲	۴-۳- جمع‌بندی و پیشنهادات.....
۲۰۷	منابع.....

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱-۱- خلاصه‌سازی رویکرد و راهبردهای کنونی مدیریت جمعیت کشور براساس مصوبات و قوانین جاری کنونی	۴۶
جدول ۱-۲- نمای کلی هرم سنی مراحل مختلف جمعیت	۵۶
جدول ۱-۳- مقایسه ویژگی‌های گذارهای اول و دوم جمعیتی	۵۸
جدول ۱-۲- مقایسه تغییرات کل جمعیت و نرخ رشد جمعیت استان و کشور طی سال‌های ۱۳۳۵-۹۵	۶۵
جدول ۲-۲- جمعیت گروه‌های عمده سنی استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۱۳۳۵-۹۵	۶۹
جدول ۳-۲- سهم جمعیت گروه‌های عمده سنی استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۱۳۳۵-۹۵	۷۰
جدول ۴-۲- میانگین و میانه سنی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۱۳۳۵-۹۵	۷۶
جدول ۵-۲- روند تغییر تعداد و بعد خانوار استان چهارمحال و بختیاری و کشور طی سال‌های ۱۳۳۵-۹۵ بعد و ترکیب خانوار	۷۸
جدول ۶-۲- مقایسه توزیع خانوارهای استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۹۵	۸۰
جدول ۷-۲- نرخ خام موالید کشور از سال ۱۳۲۹ تا سال ۱۳۹۹	۸۳
جدول ۸-۲- تعداد موالید و میزان خام موالید استان چهارمحال و بختیاری از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۹۸	۸۴
جدول ۹-۲- میزان باروری کل کشور ایران در ادوار مختلف از سال ۱۳۲۹ تا سال ۱۳۹۹	۸۷
جدول ۱۰-۲- میزان باروری اختصاصی سنی و میزان باروری کل استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های مختلف	۸۸
جدول ۱۱-۲- وضعیت زناشویی جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های اجرای سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن (فراوانی مطلق)	۹۲
جدول ۱۲-۲- وضعیت زناشویی جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های اجرای سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن (در صد فراوانی نسبی)	۹۳
جدول ۱۳-۲- درصد فراوانی نسبی جمعیت هرگز ازدواج نکرده استان چهارمحال و بختیاری و بختیاری طی سه دهه منتهی به سال ۱۳۹۵ به تفکیک جنسیت و گروه سنی	۹۴

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۲-۱۴- تعداد جمعیت، تعداد ازدواج و میزان خام ازدواج چهارمحال و بختیاری طی سال‌های ۹۸-۱۳۵۱... ۹۶	
جدول ۲-۱۵- تعداد جمعیت، تعداد ازدواج، میزان خام ازدواج و تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۴۹-۲۰	
ساله در استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر..... ۹۹	
جدول ۲-۱۶- نرخ خام مرگ و میر کشور از سال ۱۳۲۹ تا سال ۱۳۹۹..... ۱۰۱	
جدول ۲-۱۷- نرخ خام مرگ و نیم (CDR) استان چهارمحال و بختیاری در نیم قرن اخیر..... ۱۰۲	
جدول ۲-۱۸- میزان خام مرگ و میر استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک گروه‌سنی در سال ۱۳۹۸..... ۱۰۴	
جدول ۲-۱۹- وضعیت تغییرات شاخص‌های واقعه طلاق در استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر..... ۱۰۷	
جدول ۲-۲۰- توزیع سنی مردان هنگام ثبت واقعه طلاق، در طلاق‌های ثبت شده استان چهارمحال و بختیاری طی سال ۱۳۹۸..... ۱۱۱	
جدول ۲-۲۱- توزیع سنی زنان هنگام ثبت واقعه طلاق، در طلاق‌های ثبت شده استان چهارمحال و بختیاری طی سال ۱۳۹۸..... ۱۱۳	
جدول ۲-۲۲- توزیع «طول عمر زندگی‌های مشترک منتج به طلاق» در طلاق‌های ثبت شده استان چهارمحال و بختیاری طی سال ۱۳۹۸..... ۱۱۵	
جدول ۲-۲۳- وضعیت مهاجرت در استان چهارمحال و بختیاری طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ و ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵..... ۱۱۶	
جدول ۲-۲۴- توزیع مهاجرین خارج شده از استان چهارمحال و بختیاری طی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به تفکیک مقصد مهاجرت..... ۱۱۸	
جدول ۳-۱- شاخص‌های مهم جمعیتی کشور جمهوری اسلامی ایران براساس پیش‌بینی بخش جمعیت سازمان ملل..... ۱۲۵	
جدول ۳-۲- جمعیت کشور جمهوری اسلامی ایران و برآورد جمعیت استان براساس پیش‌بینی بخش جمعیت سازمان ملل..... ۱۲۶	
جدول ۳-۳- توزیع جمعیت استان چهارمحال و بختیاری براساس سناریوی (سال ۲۰۱۹) حد متوسط بخش جمعیت سازمان ملل..... ۱۲۸	

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۳-۴- توزیع نسبی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری براساس سناریوی (سال ۲۰۱۹) حد متوسط بخش جمعیت سازمان ملل.....	۱۲۹
جدول ۳-۵- فهرست مشخصات کنشگران جمعیت استان چهارمحال و بختیاری.....	۱۳۲
جدول ۳-۶- گزیده‌های از شاخص‌های تحولات جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری.....	۱۳۳
جدول ۳-۷- میزان باروری کل در دو استان کشور در دوره‌های زمانی مختلف.....	۱۳۸
جدول ۳-۸- برآورد شاخص‌های مهم جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری طی دهه‌های آینده با فرض عدم تغییر در روند کنونی رفتار کنشگران، در سه وضعیت برای مهاجرت استان.....	۱۴۰
جدول ۳-۹- پیش بینی جمعیت کل استان چهارمحال و بختیاری طی دهه‌های آینده با فرض عدم تغییر در روند کنونی در در سه وضعیت برای مهاجرت استان.....	۱۴۱
جدول ۳-۱۰- توزیع جمعیت محتمل استان چهارمحال و بختیاری در دهه‌های آینده بین گروه‌های عمده سنی..	۱۴۶
جدول ۳-۱۱- پیش‌بینی روند تغییرات نسبت حمایت بالقوه و شاخص سالخوردگی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری براساس سناریوی محتمل جمعیت.....	۱۴۹
جدول ۳-۱۲- محاسبه تعداد واقعه ازدواج استان چهارمحال و بختیاری در وضعیت مطلوب در سال‌های آتی.....	۱۵۶
جدول ۳-۱۳- محاسبه تعداد تولد موردانتظار در استان چهارمحال و بختیاری در وضعیت مطلوب طی سال‌های آتی.....	۱۵۷
جدول ۳-۱۴- نتایج محاسبه جمعیت مطلوب استان چهارمحال و بختیاری طی دهه‌های آینده در دو وضعیت قابل دسترس و غیرقابل دسترس.....	۱۶۰
جدول ۳-۱۵- توزیع فراوانی جمعیت مطلوب و قابل دسترس آینده استان چهارمحال و بختیاری در گروه‌های عمده سنی (نفر).....	۱۶۲
جدول ۳-۱۶- توزیع فراوانی نسبی جمعیت مطلوب و قابل دسترس آینده استان چهارمحال و بختیاری در گروه‌های عمده سنی (درصد).....	۱۶۳
جدول ۳-۱۷- میزان‌های خام مرگ و میر و تولد در سناریوی جمعیتی مطلوب (ارجح) استان چهارمحال و بختیاری.....	۱۶۷
جدول ۳-۱۸- محاسبه روند تغییرات نسبت حمایت بالقوه و شاخص سالخوردگی در سناریوی جمعیت مطلوب استان چهارمحال و بختیاری.....	۱۶۸

فهرست نمودارها

صفحه

عنوان

- نمودار ۱-۱- منحنی منطبق با نظریه گذار جمعیتی مالتوس ۵۰
- نمودار ۲-۱- منحنی منطبق با نظریه گذار جمعیتی بلاکر ۵۲
- نمودار ۳-۱- منحنی منطبق با نظریه گذار جمعیتی تودارو ۵۳
- نمودار ۱-۲- روند افزایش جمعیت کشور و استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۹۵-۱۳۷۹ ..... ۶۶
- نمودار ۲-۲- روند تغییرات تعداد جمعیت در گروه‌های مختلف سنی در سال‌های ۹۵-۱۳۳۵ ..... ۷۱
- نمودار ۳-۲- روند تغییرات سهم (درصد) جمعیت در گروه‌های مختلف سنی در سال‌های ۹۵-۱۳۳۵ ..... ۷۲
- نمودار ۴-۲- هرم سنی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۶۵-۵۵-۴۵-۱۳۳۵ ..... ۷۴
- نمودار ۵-۲- هرم سنی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۹۵-۹۰-۸۵-۱۳۷۵ ..... ۷۵
- نمودار ۶-۲- روند تغییر بعد خانوار در استان چهارمحال و بختیاری و کشور طی سال‌های ۹۵-۱۳۳۵ ..... ۷۹
- نمودار ۷-۲- مقایسه توزیع خانوارهای استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۹۵ ..... ۸۱
- نمودار ۸-۲- روند تغییرات میزان خام مولید در استان در نیم قرن منتهی به سال ۱۴۰۰ ..... ۸۵
- نمودار ۹-۲- روند تغییرات میزان کل باروری در استان چهارمحال و بختیاری ۹۰
- نمودار ۱۰-۲- روند تغییرات تعداد مطلق ازدواج و میزان خام ازدواج در استان چهارمحال و بختیاری طی سال‌های ۹۸-۱۳۵۱ ..... ۹۷
- نمودار ۱۱-۲- روند تغییرات تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۴۹-۲۰ ساله در استان چهارمحال و بختیاری ۱۰۰
- نمودار ۱۲-۲- روند تغییرات میزان خام مرگ و میر استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر ۱۰۳
- نمودار ۱۳-۲- میزان خام مرگ و میر استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک گروه سنی در سال ۱۳۹۸ ..... ۱۰۵
- نمودار ۱۴-۲- روند تغییرات تعداد طلاق ثبت شده در استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر ۱۰۸
- نمودار ۱۵-۲- روند تغییرات میزان‌های خام طلاق و ازدواج (تعداد واقعه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت) در استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر ۱۰۹

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱۶-۲- تعداد طلاق ثبت شده در مقابل هر ۱۰۰۰ ازدواج ثبت شده استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر	۱۱۰
نمودار ۱۷-۲- هیستوگرام سن مردان هنگام ثبت واقعه طلاق، در طلاق‌های ثبت شده استان چهارمحال و بختیاری طی سال ۱۳۹۸	۱۱۲
نمودار ۱۸-۲- هیستوگرام سن مردان هنگام ثبت واقعه طلاق، در طلاق‌های ثبت شده استان چهارمحال و بختیاری طی سال ۱۳۹۸	۱۱۴
نمودار ۱-۳- روند (برآورد) جمعیت استان چهارمحال و بختیاری منطبق بر ۳ سناریوی (سال ۲۰۱۹) بخش جمعیت سازمان ملل	۱۲۷
نمودار ۲-۳- توزیع نسبی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری براساس سناریوی (سال ۲۰۱۹) حد متوسط بخش جمعیت سازمان ملل	۱۳۰
نمودار ۳-۳- پیش بینی جمعیت کل استان چهارمحال و بختیاری طی دهه‌های آینده با فرض عدم تغییر در رفتار کنونی کنشگران در سه وضعیت برای مهاجرت استان	۱۴۲
نمودار ۴-۳- پیش بینی روند تغییرات نرخهای خام ولادت و مرگ میر در استان چهارمحال و بختیاری با فرض عدم تغییر رفتار کنشگران	۱۴۳
نمودار ۵-۳- توزیع تعداد جمعیت محتمل استان چهارمحال و بختیاری در دهه‌های آینده بین گروه‌های عمده سنی (نفر)	۱۴۷
نمودار ۶-۳- توزیع جمعیت محتمل استان چهارمحال و بختیاری در دهه‌های آینده بین گروه‌های عمده سنی (درصد)	۱۴۸
نمودار ۷-۳- روند تغییرات سهم جمعیت گروه‌های عمده سنی استان چهارمحال و بختیاری در دهه‌های آینده (منطبق با سناریوی محتمل)	۱۴۹

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۳-۸- پیش‌بینی روند تغییرات نسبت حمایت بالقوه در استان چهارمحال و بختیاری براساس سناریوی محتمل جمعیت	۱۵۰
نمودار ۳-۹- پیش‌بینی روند تغییرات شاخص سالخورگی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری براساس سناریوی محتمل جمعیتی	۱۵۱
نمودار ۳-۱۰- روند جمعیت مطلوب استان چهارمحال و بختیاری طی دهه‌های آینده (در دو وضعیت قابل دسترس و غیر قابل دسترس).....	۱۶۱
نمودار ۳-۱۱- نمودار توزیع فراوانی جمعیت مطلوب و قابل دسترس آینده استان چهارمحال و بختیاری در گروه‌های عمده سنی (نفر).....	۱۶۳
نمودار ۳-۱۲- نمودار توزیع فراوانی نسبی جمعیت مطلوب و قابل دسترس آینده استان چهارمحال و بختیاری در گروه‌های عمده سنی (درصد).....	۱۶۴
نمودار ۳-۱۳- هرم سنی جمعیت مطلوب و قابل دسترس استان چهارمحال و بختیاری از سال ۱۴۰۵ تا ۱۴۴۰ ...	۱۶۵
نمودار ۳-۱۴- سیر نزولی روند نسبت حمایت بالقوه در سناریوی جمعیت مطلوب قابل دسترس استان چهارمحال و بختیاری	۱۶۹
نمودار ۳-۱۵- سیر صعودی روند نسبت شاخص سالخوردگی در سناریوی جمعیت مطلوب قابل دسترس استان چهارمحال و بختیاری	۱۷۰

فصل اول

کلیات، معانی، معنی،

مبانی نظری و قوانین

۱-۱- مقدمه

براساس نظر برخی از کارشناسان مذهبی، تشکیل حکومت اسلامی دارای دو هدف خیلی مهم است. هدف اول، راهنمایی انسان‌ها به سیر در مسیر خلیفه‌الهی و هدف دوم تبدیل کشور اسلامی به مدینه فاضله (و یا لاقل نزدیک کردن کشور اسلامی به مدینه فاضله) است. با مبنا قرار دادن این نظریه، لازم است تلاش حکومت اسلامی در راستای تأمین توأم سعادت دنیوی و اخروی افراد جامعه باشد. به نظر می‌رسد؛ برای تحقق اهداف والای تشکیل حکومت اسلامی، حرکت براساس برنامه و تطبیق نیازها با منابع، راه‌حلی منطقی و مقبول است. با نگرش مثبت به همین راه حل به ظاهر منطقی، برنامه‌ریزان و سیاست‌گزاران در ادوار مختلف راه‌حل‌ها و برنامه‌هایی را برای حل برخی از مشکلات جامعه طراحی و اجرا کرده‌اند. متأسفانه عدم جامعیت برخی از این برنامه‌ها موجب گردیده تا در کنار حل مشکل موردنظر، مشکلات و مسائل پیش‌بینی نشده‌ای به وجود آید. شاید بتوان برنامه‌ها و تصمیم‌گیری‌های جمعیتی در کشور ایران را مصداقی از برنامه‌هایی دانست که در کنار حل نسبی و مقطعی مشکل عدم تطابق منابع با نیازها، مشکلات و نگرانی‌های پیش‌بینی نشده‌ای را برای کشور خلق کرده‌اند.

مروری بر سیاست‌های جمعیتی کشور نشان می‌دهد که تا قبل از دهه ۴۰ شمسی، در کشور ایران سیاست جمعیتی قابل ذکری وجود نداشته است. در این دوران نرخ بالای مرگ و میر، به طور طبیعی اثر بالای نرخ خام مولید در کشور را خنثی می‌کرده و از این مسیر تعداد جمعیت کشور رشد قابل توجهی نداشته است. در دهه ۴۰ شمسی، همزمان با پیشرفت‌های بهداشتی و درمانی در جهان، بهداشت و درمان در ایران نیز تحول قابل توجهی یافت و نتیجه آن کاهش نرخ مرگ و میر در کشور بود. کاهش نرخ مرگ و میر در کنار نرخ رشد بالای مولید موجب پیشی گرفتن جمعیت از امکانات شد و به همین دلیل کم‌کم شعار «فرزند کمتر- زندگی بهتر» محور برنامه‌ریزی‌های جمعیتی قرار گرفت و در نتیجه آن نرخ رشد جمعیت از ۳/۲ درصد در بازه زمانی ۴۵-۱۳۳۵ به ۲/۶ درصد در بازه زمانی ۵۵-۱۳۴۵ تقلیل یافت. سیاست کنترل مولید تا سال ۱۳۵۷ با تبلیغات حکومت و استقبال مردم ادامه داشت. با وقوع انقلاب سال ۱۳۵۷ و تغییر نظام حاکمیتی کشور از پادشاهی به جمهوری اسلامی، برنامه کنترل مولید به عنوان یک سیاست

غربی و ضداحكام و آموزه‌های دینی زیر سوال رفت و به طور کلی محو گردید. در این دوران بدون آنکه برنامه مدونی برای تحولات جمعیتی تدوین شده باشد، عملاً تشویق و ترغیب به افزایش زاد ولد اجرایی گردید. تحمیل جنگ از سوی کشور متجاوز عراق به ایران و لزوم دفاع همه جانبه از کشور دلیل دیگری شد تا به طور روانی مردم و مسئولین لزوم افزایش موالید در بین خانواده‌های ایرانی را بپذیرند و در نتیجه این پذیرش فکری رفتار مردم نیز تغییر یافت و در نتیجه این تغییر، نرخ رشد $2/6$ درصدی دهه ۵۵-۱۳۴۵ جمعیت کشور به عدد $3/91$ درصدی در دهه ۶۵-۱۳۵۵ جهش یافت. لازم به ذکر است که در دهه ۶۵-۱۳۵۵، نرخ رشد جمعیت در استان چهارمحال و بختیاری عدد باور ناپذیر $4/82$ درصد بوده است.

مشکلات ناشی از افزایش جمعیت در دهه ۶۰ و عدم رشد امکانات و ملزومات رفاه نسبی جمعیت، برای مردم و خانوارهایی که رنج تامین معاش را تحمل می‌کردند، آهسته آهسته خود را نمایان می‌کرد. انتشار نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵ و پایان جنگ تحمیلی در سال ۱۳۶۷، نیز موجب گردید تا توجه مسئولین از اداره جنگ به مشکلات تامین امکانات ضروری برای جمعیتی که در طی یک دهه حدود 50% افزایش یافته بود معطوف گردد. در همین دوران بود که تفکر تطبیق نیازها با امکانات، مسئولین را برآن داشت تا برنامه کنترل جمعیت (کنترل نیازها) را در دستور کار خود قرار داده و از راه حل‌های احتمالی دیگر (مانند افزایش امکانات متناسب با افزایش جمعیت) غافل گردند. در همین زمان برنامه اول توسعه اقتصادی - اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در حال تدوین بود و در این برنامه (۷۲-۱۳۶۸) و حتی برنامه دوم توسعه (۷۸-۱۳۷۴)، موضوع کنترل جمعیت به طور کاملاً جدی مورد توجه قرار گرفت.

مشکلات اقتصادی که زندگی مردم را به شدت تحت تاثیر خود قرار داده بود، موجب گردید تا سیاست کنترل موالید (کندکردن سرعت رشد جمعیت) با استقبال عمومی مواجه شده و در نتیجه آن نرخ رشد جمعیت کشور از $3/91$ درصد دهه منتهی به سال ۱۳۶۵ به $1/96$ درصد در دهه ۷۵-۱۳۶۵ سقوط کرده و در دهه ۸۵-۱۳۷۵ به عدد $1/62$ درصد رسیده و با طی روندی کاهشی در سال‌های منتهی به سرشماری ۱۳۹۰ عدد $1/29$ درصد را نشان دهد. انتشار نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و

مشخص شدن روند کاهنده رشد جمعیت کشور موجب گردید تا برخی کارشناسان نسبت به اظهار نظر در خصوص خطرات ناشی از ادامه این روند مبادرت ورزند. اظهار نظر این کارشناسان مورد تایید مقام معظم رهبری قرار گرفت و تا کنون لزوم توقف سیاستهای کنترل جمعیت و حتی جایگزینی این سیاستها با سیاستهای تشویقی برای افزایش موالید توسط رهبری بارها به طور موکد به مسئولین کشور گوشزد شده است.

نکته قابل توجه در خصوص تصمیم‌گیری و اتخاذ سیاستهای جمعیتی ادوار گذشته در کشور این است که در آنها به هیچ عنوان مسائل آینده پژوهی دیده نشده است. به عبارت دیگر برنامه‌ریزی‌ها بدون توجه به چالش‌ها و پیامدها در آینده وضع شده‌اند.

براساس این تجربه لازم است تا برنامه‌ها و سیاستهای کلان کشور با توجه به تبعات، آثار و تحولاتی که در آینده رخ می‌دهد تدوین و اجرا گردند. از طرفی هر سیاست و قانونی فقط نباید ناظر به وضع موجود باشد بلکه باید آینده را هم در نظر بگیرد و به آن توجه کند. با توجه به این قاعده کلی، لازم و ضروری است تا در زمینه جمعیت و سیاست‌گذاری‌های جمعیتی نیز به همین صورت عمل شود و به جای تدوین و اجرای برنامه‌های مقطعی و کوتاه مدت، با تهیه چشم‌اندازی روشن، به جای انتظار برای آینده (شیوه برخورد مفعولانه)، آینده موردنظر را آنگونه که بایسته است، رقم زد. برای نیل به این هدف (برخورد فعال و پیش‌نگرانه با مسائل)، روش آینده‌پژوهی روشی متداول و توصیه شده می‌باشد. گزارش پیش رو، نتیجه تحقیقی تحت عنوان «آینده‌پژوهی در جمعیت استان چهارمحال و بختیاری با نگاهی به سند توسعه ملی و آمایش سرزمینی» است که با امید به استفاده از نتایج حاصل از آن تهیه و تدوین شده است.

۱-۲- تعاریف، اصول و مبانی موردنیاز

در هر مطالعه‌ای برای داشتن فهمی مشترک از موضوع، ارائه تعریف واژه‌های مورد استفاده، امری لازم و ضروری است. عدم ارائه تعاریف و مفاهیم باعث خواهد شد تا هر یک از کاربران گزارش با توجه به پیشینه‌ی تحصیلی و تجربی خویش برداشت‌های متفاوتی از واژه‌ها داشته و در نتیجه انتقال مفاهیم در

بخش‌های آتی گزارش با مشکلاتی مواجه گردد. به همین دلیل در این بخش واژه‌ها و اصطلاحات کلیدی و مبانی مورد استفاده در گزارش تعریف و تبیین شده است.

۱-۲-۱- آینده‌پژوهی

واژه آینده‌پژوهی معادل لغت لاتین *Futures Studies* است. آینده‌پژوهی شامل مجموعه تلاش‌هایی است که با استفاده از تجزیه و تحلیل وضعیت گذشته و حال، منابع، الگوها و عوامل تغییر و یا ثبات، به تجسم آینده‌های بالقوه و برنامه‌ریزی برای تحقق آنها می‌پردازد. آینده‌پژوهی بیان می‌کند که چگونه از دل تغییرات (یا تغییر نکردن) "امروز"، واقعیت "فردا" متولد می‌شود. (قاسمی زاده تهر، ۱۳۹۹)

آینده‌پژوهی با مفروضات زیر در ادبیات برنامه‌ریزی وارد شده است:

- آینده‌ها، متعدد و متکثرند و انسان در انتخاب آن تا اندازه‌ای دارای اختیار است.
- آینده الزاماً ادامه‌ی روند گذشته و حال نیست و می‌تواند روند و جریان جدیدی باشد. این به دلیل آن است که برخی عوامل شکل دهنده وضعیت گذشته و اکنون احتمالاً در زمان آینده وجود نخواهند داشت و عوامل جدیدی که در گذشته وجود نداشته است، بروز و ظهور خواهند کرد که در شکل‌دهی آینده می‌توانند ایفای نقش کنند.
- هدف آینده‌پژوهی کشف آینده‌های محتمل، گزینش بهترین از بین آنها و در صورت امکان معماری آن است.
- ساختار آینده، وابسته به تصمیم‌هایی است که در زمان حال اتخاذ می‌شوند.
- در ایجاد آینده سه عامل روند (*Trend*)، رویدادها (*Event*) و اقدامات (*Action*) ایفای نقش می‌کنند.
- آینده‌پژوهی به مثابه برنامه‌ریزی برای آینده نیست، بلکه ترسیم بدیل‌های مختلفی است که تصمیم‌سازان، یکی از آنها را انتخاب خواهند کرد. از همین روی آینده‌پژوهی سعی در جهت کاهش عدم قطعیت‌ها و یا به بیان دیگر سعی در مدیریت عدم قطعیت‌ها دارد.

در معادل لاتین آینده‌پژوهی، لغت *Futures* به صورت جمع و (نه مفرد) به کار رفته است. این لغت به این دلیل به صورت جمع استفاده شده، که در آینده‌پژوهی با بهره‌گیری از طیف وسیعی از متدلوژی‌ها، بجای تصور «فقط یک آینده» به گمانه‌زنی‌های سیستماتیک و خردورزانه برای «چندین آینده قابل تصور» مبادرت می‌شود. موضوعات آینده‌پژوهی دربرگیرنده گونه‌های «ممکن»، «محتمل» و «مطلوب» برای دگرگونی از حال به آینده می‌باشند. (ادیانی، ۱۳۹۷)

شاید بتوان به عنوان تعریفی کوتاه و مختصر از آینده‌پژوهی، «آینده‌پژوهی را تلفیقی از علم و هنر برای کشف آینده و شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا» دانست.

روش‌هایی که آینده‌پژوهان معمولاً در کار خود از آنها بهره می‌برند، عبارتند از؛ استنتاج روند، دلفی، سناریونویسی، مدل‌سازی و شبیه‌سازی. در این پژوهش با توجه به موضوع، دو روش استنتاج روند و سناریونویسی مورد استفاده قرار خواهد گرفت.

در روش استنتاج روند فرض بر این است که آینده تعمیمی از گذشته و حال است و با انعکاس روندهای گذشته به آینده، پیش‌بینی‌هایی انجام می‌شود.

روش سناریونویسی روشی، مبتنی بر اطلاعات ساماندهی شده و سازمان یافته مربوط به وقایع و رویدادهای ممکن در آینده بر مبنای دیدگاه‌های مختلف از آینده است. این روش علی‌الخصوص برای کمک به درک رویدادهایی که به نظر میرسد شامل ترکیبی از اطلاعات نامرتب به هم باشند مفید است.

سناریوها باید به خودی خود تصاویر ثابتی از وقایع ممکن در آینده را ارائه دهند. لازم است سناریوها ترکیبی از مؤلفه‌های کمی و کیفی مرتب شده و ترتیب یافته را به عنوان شرط‌های منطقی برای حصول گزینه‌های متعدد برای آینده را در بر داشته باشند. بسته به موضوع و شرایط تعداد سناریوها مختلف است ولی معمولاً آینده‌پژوهان ۳ سناریوی مختلف را معرفی می‌کنند. (سناریوهای ممکن، محتمل و مطلوب)

۱-۲-۲- جمعیت

به مجموعه‌ای از انسان‌ها که در یک واحد جغرافیایی (کشور، استان و ...) به طور مستمر و در قالب خانوار و خانواده (در سکونتگاه‌های ثابت یا قابل حمل) زندگی می‌کنند جمعیت می‌گوییم. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶)

۱-۲-۳- تحولات جمعیتی

در این گزارش، مجموعه تغییرات در تعداد کل و ساختار سنی و جنسی جمعیت، تحولات جمعیتی نامیده شده است. تحولات جمعیتی ناشی از سه عامل اصلی تولد، مرگ و مهاجرت است.

۱-۲-۴- تولد (زنده)

خروج یا بیرون آوردن کامل نوزاد دارای علائم حیاتی از مادر بدون توجه به طول دوره حاملگی را تولد می‌گویند. نوزاد دارای علائم حیاتی نوزادی است که پس از جدا شدن از مادر تنفس داشته باشد یا هر نشانه‌ای از زندگی همچون ضربان قلب، نبض بند ناف یا حرکات عضلانی ارادی را دارا باشد. (مرکز آمار ایران ۱۳۷۹)

۱-۲-۴- مرگ

به پایان چرخه زندگی انسان مرگ یا فوت گفته می‌شود. در پزشکی مرگ به معنای توقف برگشت‌ناپذیر علائم حیاتی است. (مرکز آمار ایران ۱۳۷۹)

۱-۲-۵- مهاجرت

مهاجرت، تغییر اقامتگاه معمولی از یک شهر یا آبادی به یک شهر یا آبادی دیگر است که به دو نوع مهاجرت داخلی و خارجی تقسیم می‌شود. (مرکز آمار ایران)

۱-۲-۶- پنجره جمعیتی

پنجره جمعیتی، دوره‌ای است که در آن نسبت جمعیت زیر ۱۵ سال کمتر از ۳۰ درصد بوده و جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر هنوز کمتر از ۱۵ درصد باشد. در این وضعیت سهم جمعیت در سن کار (جمعیت ۶۴-۱۵ ساله) حداقل ۵۵ درصد خواهد بود.

۱-۲-۷- سند توسعه

در این گزارش منظور از سند توسعه، سند برنامه پنجساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران است. اسناد برنامه پنجساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اسنادی هستند که هدف‌های میان مدت کشور را به تصویر می‌کشند. در نظام جمهوری اسلامی ایران تا کنون ۶ سند توسعه تهیه و تنظیم شده است. سند ششم توسعه برای سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ تنظیم شده است.

۱-۲-۸- سند آمایش

آمایش اسم مصدر آمودن و آماییدن به معنای در هم کردن، آماده کردن، آراسته کردن و مستعد کردن می‌باشد. سند آمایش استان چهارمحال و بختیاری، عنوان گزارش مطالعه جامعی است که با هدف توزیع متوازن و هماهنگ جغرافیای کلیه فعالیت‌های اقتصادی - اجتماعی در پهنه سرزمینی استان نسبت به قابلیت‌ها و منابع طبیعی و انسانی تهیه شده است. نگارش این سند در سال ۱۳۹۵ آغاز و در سال ۱۳۹۸ پایان یافته است. انتظار بر این است که با وجود این سند، کلیه برنامه‌ریزی‌های کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت برای توسعه استان با توجه کافی و کامل به این سند به عنوان یک سند بالادستی صورت پذیرد.

۱-۳- بیان مساله و اهداف پژوهش

۱-۳-۱- بیان مساله

تغییرات کمی و تحولات ساختار سنی و جنسی جمعیت کشور ایران و استان چهارمحال و بختیاری در ادوار گذشته، تغییر و تحولاتی است که بخشی از آن مدیریت شده و بخشی خارج از اراده و مدیریت مدیران کشور اتفاق افتاده است. جمعیت استان چهارمحال و بختیاری که در سال ۱۳۳۵ برابر ۲۳۳۰۲۳ بوده است در سال ۱۳۹۵ به عدد ۹۴۷۷۶۳ نفر افزایش یافته است. اگر فرض کنیم رشد جمعیت استان طی ۶۰ ساله منتهی به سال ۱۳۹۵ همواره ثابت بوده است و متوسط نرخ رشد جمعیت را محاسبه کنیم به عدد ۲/۳۷ درصد در سال می‌رسیم که به نظر نرخ رشد مطلوبی به نظر می‌رسد. اما نگاه دقیق‌تر به تغییرات جمعیت نشان می‌دهد که رشد جمعیت این استان در سال‌های مختلف یکسان نبوده و نرخ رشد جمعیت طی استان (و همچنین کشور) طی ۶۰ سال گذشته دارای نوسانات بسیار زیادی بوده است به طوری که نرخ رشد جمعیت استان در دهه ۶۵-۵۵ با میانگین سالانه ۴/۸۲ درصد بیشینه و نرخ رشد مربوط به بازه زمانی ۹۰-۸۵ با متوسط سالانه ۰/۸۶ درصد، کمینه مقدار خود را داشته است. افت و خیزهای نرخ رشد جمعیت علاوه بر آنکه تاثیر خود را در تعداد کل جمعیت به جای گذاشته است، ترکیب سنی جمعیت را دستخوش تغییرات قابل توجهی نموده و شرایط را به نحوی رقم زده که نگرانی‌هایی درباره جمعیت دهه‌های آینده کشور برای مسئولین ارشد نظام فراهم شده است. نکته قابل ذکر این است که تا دهه ۴۰ شمسی تغییر و تحولات جمعیتی تحت تاثیر عوامل طبیعی اتفاق افتاده و تصمیم‌های مدیریتی نقش چندانی در آن نداشته است. اما از دهه ۵۰ شمسی می‌توان گفت تصمیم‌های اتخاذ شده و برنامه‌های اجرایی که در سایه آن تصمیمات پیاده شده‌اند، عامل عمده‌ای در تغییر و تحولات جمعیت کشور بوده است. اما در حال حاضر به نظر می‌رسد با توجه نتایج حاصل از اجرای آن برنامه‌ها (وضعیت موجود) جامع‌نگری لازم در برنامه‌های جمعیتی کشور وجود نداشته و ابعاد مختلف تاثیر تصمیمات در آینده مد نظر قرار نگرفته است. همانطوری که وضعیت کنونی نتیجه تغییر و تحولات گذشته است، بدون شک وضعیت در آینده نیز معلول تصمیمات، اقدامات و اتفاقات زمان حال خواهد بود. به طور کلی از دیدگاه مدیریتی ۴ روش برای مواجهه با آینده می‌توان برشمرد. روش اول روش «واکنش‌زده=passive» است. در این روش که روش کاملاً منفعلانه

است، افراد منتظر اتفاقات آینده می‌مانند و بدون هیچگونه کنش و حتی واکنش نظاره‌گر تحولات بوده و اگر مشکلی هم بوجود آید سعی در فراموشی آن دارند.

- **روش دوم روش «واکنش‌گرا=reactive»** می‌باشد. در این روش افراد پس از وقوع مشکلات سعی در حل آن‌ها دارند و از همین روی همواره در حال حل مشکلات (گذشته) هستند.
- **روش سوم** که روش «پیش‌نگرانه=pre-active» نام دارد؛ روشی است که سعی می‌شود رخدادهای آینده پیش‌بینی و برای آنها تمهیداتی اندیشه گردد.
- **روش چهارم روش «فعال=proactive»** است که در آن فرض می‌شود که تمام متغیرها در اختیار ماست و برای رویارویی با آینده رفتاری فعالانه انجام می‌دهیم. (ساخت آینده)

براساس نظرات کارشناسی ارائه شده، اتخاذ روش‌های «واکنش‌زده=passive» و «واکنش‌گرا=reactive» در مقوله جمعیت کاهش تدریجی نرخ باروری، کاهش نرخ رشد جمعیت، تغییر ساختار سنی جمعیت از جمعیت جوان به جمعیت میانسال و از جمعیت میانسال به جمعیت سالخورده و همچنین رسیدن به نرخ رشد منفی و کاهش کل جمعیت در دهه‌های آتی را در پی خواهد داشت. سالخوردگی جمعیت و کاهش حجم کل جمعیت مقوله‌ای است که از دو منظر اقتصادی و امنیتی اثر نامطلوب داشته و به همین دلیل از آن به عنوان بحران جمعیتی یاد می‌شود. شکی نیست که برای اجتناب از بروز بحران جمعیتی لازم است به جای برخورد منفعلانه، برخورد فعالانه با موضوع در دستور کار قرار گیرد و با توجه به آنکه آینده‌پژوهی مجموعه‌ای از فعالیت‌های پیش‌نگرانه و فعال در خصوص آینده است، آینده‌پژوهی جمعیت برای اجتناب از بحران جمعیتی در دهه‌های آینده کاری لازم و ضروری محسوب می‌گردد.

در این پژوهش که با ماهیت آینده‌پژوهی انجام می‌گیرد، به طور مشخص پاسخ سوال‌های زیر داده خواهد شد:

- (۱) وضعیت کنونی ساختار و ترکیب جمعیت استان چهارمحال و بختیاری چگونه است؟
- (۲) ادامه روند کنونی تغییر و تحولات جمعیتی چه آینده‌ای را برای جمعیت استان چهارمحال و بختیاری رقم خواهد زد؟

- ۳) آیا آینده جمعیتی که با ادامه روند کنونی حاصل خواهد شد، آینده‌ای مطلوب محسوب می‌گردد؟
- ۴) چه ساختار و ترکیبی برای جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سه دهه آینده مناسب و مطلوب است؟
- ۵) رسیدن به ساختار مطلوب و مورد نظر جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری از چه مسیری محقق خواهد شد؟

۱-۳-۲- هدف‌های پژوهش

در این طرح پژوهشی دو هدف عمده‌ی:

- تهیه سناریوهای ممکن، محتمل و مطلوب (ارجح) جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در دهه‌های آینده
  - شناسایی الزامات و مسیر تحقق جمعیت مطلوب استان چهارمحال و بختیاری
- از نظر طراحان موضوع پژوهش حائز اهمیت بوده است. برای این که در عمل بتوان به اهداف کلی پژوهش دست یافت، به استناد اهداف کلان، پنج هدف جزئی عملیاتی به صورت زیر در نظر گرفته شده است.
- مطالعه و بررسی روند تحولات گذشته و وضعیت کنونی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری
  - بررسی عوامل آشکار و پنهان موثر بر تحولات جمعیتی
  - تهیه سناریوهای جمعیتی ممکن و محتمل و پیش بینی وضعیت جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در هر سناریو
  - معرفی سناریوی مطلوب جمعیتی استان و ارائه ساختار و ترکیب جمعیت استان در این سناریو
  - شناسایی اهم اقدامات مورد نیاز جهت تحقق سناریوی مطلوب جمعیتی استان

۱-۳-۳- پیشینه‌ی پژوهش

جستجو و بررسی منابع نشان می‌دهد تاکنون در مورد آینده‌پژوهی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری، هیچگونه پژوهش و مطالعه‌ای انجام نشده است. همچنین در مورد آینده‌پژوهی جمعیت کشور نیز در دهه‌های گذشته کار مطالعاتی و پژوهشی خاص صورت نپذیرفته است. لیکن در سال‌های اخیر با توجه به تغییر رویکرد از برنامه‌ریزی‌های مقطعی به برنامه‌ریزی‌های بلند مدت و جامع، آینده‌پژوهی مورد توجه قرار گرفته و مطالعات محدودی در کشور در این زمینه صورت پذیرفته که به برخی از آنها در زیر اشاره می‌گردد.

- «آینده‌پژوهی در جمعیت ایران طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۴۲۰» عنوان پژوهشی است که توسط آقایان محمود مشفق و قربان حسینی در سال ۱۳۹۱ به انجام رسیده و نتایج آن در مقاله‌ای با همین عنوان منتشر شده است. در این پژوهش با محور قرار دادن سه سناریوی جمعیتی بخش جمعیت سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۲، یک سناریوی تعدیل شده توسط نویسندگان طراحی گردیده که براساس آن جمعیت کشور ایران در سال ۱۴۲۰ تعداد ۹۱ میلیون نفر برآورد شده است.

- آقایان حسن عزیزی شب‌بو، علی بنایی و خانم اعظم مشفق در سال ۱۳۹۷ نتایج تحقیقی تحت عنوان «آینده محتمل و مطلوب تغییرات جمعیتی استان قم طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۴۲۰» را منتشر کرده‌اند. در این پژوهش که براساس روش دیده‌بانی و سناریونویسی انجام شده است، پیش‌بینی‌های جمعیتی بخش جمعیت سازمان ملل متحد برای جمعیت کشور ایران (به عنوان جمعیت بالادستی استان قم) مبنا قرار گرفته و تحولات احتمالی جمعیت استان قم تا سال ۱۴۲۰ بررسی شده است. در این مطالعه جمعیت استان قم در سال ۱۴۲۰ برابر ۱۷۰۰۰۰۰ نفر تخمین زده شده است.

- گزارش پژوهشی تحت عنوان «آینده پژوهی ساختار جمعیتی جمهوری اسلامی ایران از منظر دفاعی امنیتی تا افق ۱۴۳۰» در سال ۱۳۹۷ از سوی آقایان اصغر صالحی اصفهانی، عبدالرحیم پدرام و رضا رئیسی وانانی ارائه شده است. براساس یافته‌های این تحقیق در صورت ادامه روند کنونی، کشور جمهوری اسلامی ایران در افق سال ۱۴۳۰ شمس‌ی رشد منفی جمعیت را تجربه کرده و از نظر پیری جمعیت در رتبه ششم در بین کشورهای دنیا قرار خواهد گرفت. سپس عدم قطعیت‌ها از نظر محققین مد نظر قرار گرفته و در

چهار سناریو آینده نگاری جمعیت کشور انجام گرفته است. رویکرد غالب در این پژوهش، نگاه به جمعیت از زاویه امنیتی بوده است.

- «بررسی روند تغییرات ساختار و ترکیب جمعیت کشور و آینده آن تا افق ۱۴۳۰ شمسی» عنوان گزارشی است که در سال ۱۳۹۸ توسط دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری مرکز آمار ایران منتشر شده است. در این گزارش ضمن بررسی روند شاخص‌های مهم جمعیتی کشور، آینده نگری جمعیت ایران تا افق سال ۱۴۳۰ شمسی انجام شده است.

- خانم بتول رخشانی راد و آقای مراد غفاری با همکاری یکدیگر مقاله‌ای تحت عنوان «مهندسی جمعیت در ایران» منتشر کرده‌اند. در این مقاله ضمن پیش‌بینی جمعیت ایران برای آینده با اشاره به جنگ جمعیتی در جهان به سردمداری کشورهای سرمایه‌داری، بازنگری در سیاست‌های جمعیتی کشور جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک ضرورت معرفی شده است.

- «مطالعات آمایش استان چهارمحال و بختیاری» عنوان گزارش پژوهش جامعی است که توسط مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران به سفارش سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان چهارمحال و بختیاری انجام شده است. در این گزارش ابعادی از جمعیت به ویژه ساختار سکونتگاهی استان و پیشنهادهای در این زمینه به چشم می‌خورد.

۱-۴- راهبردهای جمعیتی در کشور ایران و استان چهارمحال و بختیاری (با توجه به اسناد

بالادستی)

تعیین هدف و طرح نمودن برنامه‌ای برای رسیدن به آن هدف، راهبرد یا استراتژی نامیده می‌شود. با این برداشت از راهبرد، در این بخش از گزارش با توجه به اسناد بالا دستی و شواهد و قرائن موجود راهبردهای گذشته و حال جمعیتی کشور مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در فصل بعد تاثیر این راهبردها در تحولات جمعیتی کشور و استان به صورت مبسوط تبیین خواهد شد.

۱-۴-۱- راهبردهای ادوار گذشته

با نگاهی به گذشته می‌توان گفت تا دهه ۴۰ شمسی راهبرد قابل ذکری در زمینه تحدید موالید و یا تشویق به فرزندآوری وجود نداشته است. تا این زمان تولد و مرگ تابع قانون طبیعت بوده و در واقع تعداد کل جمعیت تحت سیطره کنترل غیرارادی دستخوش تغییرات بوده است. در آن دوران مهاجرت ارادی نیز در تغییر ساختار جمعیت نقش قابل ذکری نداشته است. اکثر مردم در همان قلمرو طایفه‌ای که دیده به جهان می‌گشودند، دار فانی را وداع می‌گفتند. از اوایل قرن ۱۱ هجری قمری در دوره‌های حاکمیت صفویه، افشاریه، زندیه، قاجاریه و پهلوی با انگیزه‌های سیاسی - نظامی، اجرای برنامه‌های کوچ و اسکان اجباری (مهاجرت با اراده و جبر حاکمیت) تیره‌های مختلف عشایر ایران به چشم می‌خورد. به عنوان مثال شاه عباس اول با هدف پیشگیری از برخی شورش‌ها و همچنین تقویت موقعیت نظامی کشور در مقابل ترکمن‌ها و ازبک‌ها اقدام به کوچاندن و اسکان برخی عشایر در مرزهای شمال شرقی کشور نموده است. نادر شاه افشار با هدف تقویت منابع انسانی در خراسان، دفاع از مرزها، احداث پادگان نظامی و جلوگیری از طغیان‌های احتمالی برخی طوایف به طور گسترده‌ای به جابجایی و اسکان اجباری ایلات و عشایر پرداخته است. در دوره قاجاریه در دوران جنگ ایران و روس حاکمیت وقت مبادرت به برخی جابجایی‌های گسترده کرده است. در دوران پهلوی اول نیز با هدف مهار و کنترل ایلات و عشایر، راهبرد تخته قاپوی برخی طوایف (جابجایی و اسکان اجباری) اتخاذ شده است. (مشفق‌فر، ابراهیم ۱۳۸۶)

بدون شک راهبردهای جابجایی و اسکان اجباری برخی از ایلات و طوایف در تغییر ساختار و ترکیب قومیتی بخش‌های مختلف کشور و شاید تغییر ساختار سنی و جنسی (در کوتاه مدت و میان‌مدت) نقش‌آفرین بوده است. ترکیب قومیتی جمعیت امروز استان چهارمحال و بختیاری (شامل ترک‌های قشقایی، قوم بختیاری و فارس) را می‌توان یادگاری از راهبردهای قرن‌های قبل محسوب نمود.

ساختار اجتماعی و اقتصادی کشور و نحوه اداره حکومت تا اواخر دوره قاجاریه به نحوی بوده که تا زمان پهلوی اول حتی قانون مکتوبی برای ازدواج در کشور وجود نداشته است. در دوران پهلوی اول و در سال ۱۳۱۰ اولین قانون در خصوص ازدواج و تشکیل خانواده توسط مجلس شورای ملی به تصویب می‌رسد.

این قانون که به قانون مدنی شهرت دارد، قانونی است مشتمل بر ۲۰ ماده و در زمان خود قانونی جامع بوده است.

در وصف جامعیت قانون همین نکته بس که تا به امروز شاکله کلی این قانون حفظ شده و بسته به شرایط، برخی از مواد آن دستخوش تغییر شده است. بررسی این مواد این قانون نشان می‌دهد، قانون صرفاً برای تعریف چارچوب خانواده و حفظ حقوق زوجین در معاهده ازدواج بوده و اثری از سیاست‌گذاری جمعیتی در این قانون مشاهده نمی‌شود.

با پیشرفت امکانات بهداشتی و درمانی در کشور و عدم وجود تفکری برای کنترل جمعیت، پس از سال ۱۳۳۰ نرخ خام موالید رو به افزایش و نرخ خام مرگ و میر رو به کاهش داشت؛ به نحوی که در سال ۱۹۵۵ میلادی (۱۳۳۲ هجری شمسی) نرخ خام موالید ۵۰/۷ و نرخ خام مرگ و میر ۲۶/۸ بوده است. این نرخ‌ها در سال ۱۳۴۲ به ترتیب به ۴۶/۴ و ۲۰/۳ تغییر یافته و در سال ۱۳۵۲ به ۴۱/۳ و ۱۴/۳ رسیدند. کاهش مرگ و میر در ایران حاکی از گذار اول جمعیتی بوده و از همین روی حکومت پهلوی از سال ۱۳۴۶ به طور جدی به منظور تحدید موالید در کشور با «شعار فرزند کمتر-زندگی بهتر» سیاست کنترل جمعیت را در پیش گرفت. سیاست‌های کنترل جمعیت دولت شاهنشاهی ایران که در ابتدا با مخالفت روحانیون و قشر مذهبی مردم مواجه شده بود، کم‌کم از سوی خانوارهای شهرنشین مورد پذیرش واقع شد و این پذیرش و همراهی مردم موجب توفیق نسبی در اجرای این سیاست گردید به طوری که نرخ رشد جمعیت ایران از متوسط سالیانه ۳/۱۳ درصد در بازه زمانی ۴۵-۱۳۳۵ به عدد ۲/۷۱ درصد در بازه زمانی ۵۵-۱۳۴۵ کاهش یافت. سیاست تحدید موالید و کنترل جمعیت در برنامه ششم عمرانی (شاهنشاهی) که برای بازه زمانی ۱۳۵۷/۰۱/۰۱ تا ۱۳۶۱/۱۲/۲۹ طراحی و تدوین شده بود نیز گنجانده شد، لیکن سقوط نظام شاهنشاهی و تشکیل حکومت جمهوری اسلامی موجب گردید تا این برنامه به طور کامل از دستور مدیریت کشور خارج گردد. شور انقلابی حاکم بر سال‌های اولیه انقلاب شکوهمند اسلامی تاثیر خود را در اداره کشور گذاشت و در این سال‌ها بدون این‌که راهبردی مدون برای موضوعات مختلف از جمله کمیت و کیفیت جمعیت وجود داشته باشد زمان سپری می‌شد. با جمع شدن وسایل و لوازم کنترل ارادی بارداری در این دوران، موالید رو

به فزونی گذاشت و نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵ متوسط سالیانه نرخ رشد جمعیت کشور در دهه ۶۵-۱۳۵۵ را عدد باورنکردنی ۳/۹۱ درصد به مسئولین گزارش کرد. اعلام نتایج نهایی سرشماری عمومی ۱۳۶۵ که تقریباً مقارن با دوران اتمام جنگ تحمیلی بود، مسئولین را متوجه مشکل جدیدی تحت عنوان پیشی گرفتن جمعیت از امکانات و منابع کرد و تفکر لزوم کنترل جمعیت و تحدید موالید در کشور جانی دوباره یافت.

تفکر لزوم کنترل موالید موجب گردید تا در برنامه اول توسعه اقتصادی - اجتماعی که برای سال‌های ۱۳۶۸ الی ۱۳۷۲ طراحی و تدوین شده بود، راهبرد کنترل موالید به طور صریح و شفاف گنجانده شود. در این برنامه آمده است: «نرخ باروری از ۶.۴ فعلی به ۴ در سال ۱۳۹۰ کاهش می‌یابد در نتیجه نرخ رشد جمعیت از ۳.۲ درصد به ۲.۳ درصد در سال مذکور تقلیل می‌یابد و نرخ رشد جمعیت در سال ۱۳۷۲ به سطح ۳ درصد خواهد رسید»

به منظور نیل به این هدف، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به عنوان مجری این سیاست موظف است با همه توان و امکانات خود، به طور متوسط ۲۴ درصد از زنان و مادران واقع در مقاطع سنی بالقوه باروری را طی سال‌های ۶۸-۱۳۷۲ تحت پوشش برنامه تنظیم خانواده قرار دهد، تا از تولیدیک میلیون مولود ناخواسته در طول این برنامه جلوگیری شود. از این دیدگاه، اولویت با آن قسم از نواحی، مناطق جغرافیایی و قشرهای اجتماعی کشور خواهد بود که از باروری ناخواسته و غالباً در حد بیولوژیک، زیان‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بیشتری دیده‌اند. تحقق این هدف‌ها، علاوه بر فعالیت‌های واحد اجرایی تنظیم خانواده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، مستلزم کوشش‌هایی از این قرار است:

- بالا بردن سطح سواد و دانش عمومی افراد جامعه و بخصوص افزایش ضریب پوشش تحصیلی دختران لازم‌التعلیم.
- اعتلاء موقعیت زنان از طریق تعمیم آموزش و افزایش زمینه‌های مشارکت زنان در امور اقتصادی اجتماعی جامعه و خانواده.
- ارتقاء سطح سلامت افراد جامعه و کاهش مرگ و میر مادران و کودکان.

- لغو کلیه مقررات مشوق رشد جمعیت و اتخاذ تدابیر متناسب با سیاست تحدید موالید کشور.

هدف‌گذاری‌های کمی این برنامه برای سال پایانی برنامه به صورت جدول زیر بوده است:

شاخص	سال ۱۳۶۷	سال ۱۳۷۲
میزان خام موالید (در هزار)	۴۰.۲	۳۵.۵
میزان خام مرگ و میر (در هزار)	۸.۲	۶.۵
میزان رشد طبیعی (درصد)	۳.۲	۲.۹
میزان باروری (نوزاد)	۶.۲۱	۵.۷۳

مجلس شورای اسلامی نیز برای مساعدت در امر کنترل جمعیت در تاریخ ۱۳۷۲/۰۲/۲۶ قانونی تحت عنوان قانون تنظیم خانواده و جمعیت تصویب نمود. این قانون مشتمل بر ۴ ماده به شرح زیر بوده است:

«ماده ۱- کلیه امتیازاتی که در قوانین براساس تعداد فرزندان یا عائله پیش‌بینی و وضع شده‌اند در مورد فرزندان چهارم و بعد که پس از یک سال از تصویب این قانون متولد می‌شوند قابل محاسبه و اعمال نخواهد بود و فرزندی که تا تاریخ مزبور متولد می‌شوند کماکان از امتیازات مقرر شده برخوردار می‌باشند.

تبصره ۱- نحوه استفاده از امتیازات پیش‌بینی شده در قانون کار مصوب ۱۳۶۹/۰۸/۲۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام و قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴ به شرح زیر خواهد بود:

الف) مرخصی بارداری و زایمان کارگران زن (موضوع ماده ۷۶ قانون کار مصوب ۱۳۶۹/۰۸/۲۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام) برای فرزندان چهارم و بعد که پس از یک سال از تصویب این قانون متولد می‌شوند، از مرخصی استحقاقی موجود و آتی کارگر کسر خواهد شد.

ب) هزینه نگهداری فرزندان کارگران زن در مراکز نگهداری (موضوع ماده ۷۸ قانون کار مصوب ۱۳۶۹/۰۸/۲۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام) برای فرزندان چهارم و بعد که پس از یک سال از تصویب این قانون متولد می‌شوند، به عهده کارگر خواهد بود.

ج) حق بیمه فرزندان (موضوع ماده ۵۸ قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴) برای فرزندان چهارم و بعد که پس از یک سال از تصویب این قانون متولد می شوند، به صورت جداگانه تعیین و مطابق تعرفه تأمین اجتماعی از بیمه شده دریافت می گردد.

تبصره ۲- این قانون در مورد سازمان‌ها و مؤسساتی شمول حکم بر آنها مستلزم ذکر نام است نیز جاری می‌باشد.

ماده ۲- وزارتخانه های آموزش و پرورش، فرهنگ و آموزش عالی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و فرهنگ و ارشاد اسلامی موظف به اجرای برنامه‌های ذیل می‌باشند.

الف) وزارت آموزش و پرورش موظف خواهد بود که مطالب آموزشی مربوط به جمعیت و تأمین سلامتی مادران و کودکان را در متون درسی خود به نحوی مؤثر بگنجاند.

ب) وزارت فرهنگ و آموزش عالی و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی موظف به ایجاد یک واحد درسی به نام جمعیت و تنظیم خانواده در کلیه رشته های آموزشی می‌باشند.

ج) وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی موظف است زمینه‌های جلب مشارکت فعال و مؤثر روزنامه‌نگاران، فیلم‌سازان و سایر هنرمندانی را که به نحوی با آن وزارتخانه ارتباط دارند به منظور ارتقاء سطح آگاهی‌های عمومی از برنامه‌های جمعیت و تنظیم خانواده فراهم نماید.

ماده ۳- سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران موظف است جهت ارتقاء سطح آگاهی‌های عمومی در تأمین سلامت کودکان و مادران و جمعیت برنامه‌های آموزشی رادیویی و تلویزیونی به طور مستقیم و غیرمستقیم تهیه و پخش نماید.

ماده ۴- هزینه‌های ناشی از مواد ۲ و ۳ از محل کاهش هزینه‌های دولت که با اجرای ماده ۱ این قانون حاصل می‌شود تأمین خواهد شد.»

قانون تنظیم خانواده و جمعیت مجلس که نشان دهنده‌ی عزم و اراده مجلس در تحدید موالید کشور بود به دولت اجازه می‌داد تا با قوت پیگیر اجرای برنامه‌های کنترل جمعیت باشد. دولت هنگام نگارش قانون دوم برنامه توسعه اقتصادی- اجتماعی (برنامه سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۷۴)، محورهای آگاهی بخشی در خصوص زیان‌ها و مشکلات ناشی از افزایش جمعیت، آگاهی بخشی در خصوص مزیت‌های کنترل بارداری، تهیه و

توزیع گسترده وسایل و امکانات پیشگیری از بارداری، حذف مشوقها و امتیازهای اقتصادی و اجتماعی خانوارهای پرجمعیت و پژوهش و تحقیق در مورد مصادیق سیاستهای کنترل مولید را در این برنامه مورد توجه جدی قرار داده است.

اجرای خوب محورهای جمعیتی برنامه‌های اول و دوم توسعه و قانون تنظیم خانواده از یک سو و فشار مشکلات اقتصادی بر خانوارها باعث شد که سیاست تحدید مولید در کشور فراتر از اهداف برنامه محقق گردد و شاخص متوسط نرخ رشد جمعیت سالانه کشور از ۳/۹۱ درصد دهه ۶۵-۱۳۵۵ به عدد ۱/۹۶ درصد در دهه ۷۵-۱۳۶۵ سقوط کند. (در استان چهارمحال و بختیاری این شاخص از ۴/۸۲ درصد در دهه ۶۵-۱۳۵۵ به ۱/۸۹ درصد در دهه ۷۵-۱۳۶۵ تنزل یابد.) حصول موفقیت سریع در برنامه کنترل جمعیت باعث شد تا برنامه‌های سوم (۸۳-۱۳۷۹)، چهارم (۸۹-۱۳۸۴) و پنجم (۹۴-۱۳۹۰) توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور هیچ راهبرد مشخصی برای مدیریت جمعیت نداشته باشند و تدوین‌گران این برنامه‌ها در موضوع مهم جمعیت کاملاً سکوت اختیار کرده‌اند.

۱-۴-۲- راهبردهای کنونی

با وجود سکوت برنامه‌های سوم به بعد در خصوص مدیریت جمعیت، روند کاهشی نرخ رشد جمعیت به واسطه‌ی درک مردم از مزیت‌های زودرس کنترل مولید در خانواده، تداوم وضعیت نامساعد اقتصادی در کشور و آشنایی روز افزون مردم با فرهنگ غربی و غیر بومی در خلال سال‌های برنامه‌های مذکور ادامه داشت.

ادامه روند کاهشی نرخ رشد جمعیت با هشدار برخی از کارشناسان مواجه شد و مقام معظم رهبری نیز به طور مکرر نارضایتی خود از روند تغییرات جمعیت کشور را ابراز فرمودند. از همین روی شورای عالی انقلاب فرهنگی در خردادماه سال ۱۳۹۱ مصوبه‌ای را با عنوان «راهبردها و اقدامات ملی مربوط به جلوگیری از کاهش نرخ باروری و ارتقای آن متناسب با آموزه‌های اسلامی و اقتضائات راهبردی کشور» به تصویب رساندند. در ماده ۱ این مصوبه "جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن متناسب با آموزه‌های اسلامی، اقتضائات راهبردی کشور، مطالعات جمعیت شناختی، آمایش و پایش مستمر

جمعیتی" به عنوان راهبرد کلان این مصوبه در نظر گرفته شده است. در این مصوبه ضمن لغو کلیه سیاست‌ها، برنامه‌ها و قوانین و مقررات مشوق‌های کاهش باروری در کشور، سعی شده تا مشوق‌هایی برای خانوارها برای افزایش باروری در نظر گرفته شود. در این مصوبه طیف وسیعی از اقدامات به منظور افزایش باروری در کشور در نظر گرفته شده است که می‌توان آنها را چند محور اساسی زیر طبقه‌بندی نمود:

- اقدامات تبلیغی و ترویجی در راستای تغییر نگرش مردم از نگرش منفی به نگرش مثبت در خصوص باروری و فرزندآوری

- فرهنگ‌سازی و برنامه‌ریزی در راستای تسهیل ازدواج، کاهش سن ازدواج و استحکام بنیان خانواده
- اعطای مشوق‌های مادی در راستای افزایش فرزندآوری خانوارها (پرداخت سکه بهارآزادی به عنوان هدیه تولد فرزند به مادران، توزیع اقلام سبد غذایی رایگان بین خانوارهای مادران باردار، پوشش‌های بیمه‌ای، پرداخت پاداش اولاد به شاغلین بخش عمومی، پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه بانکی، کمک به مسکن دار شدن خانوارهای پرجمعیت و ...)

شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ برای حصول اطمینان از اجرایی شدن اقدامات و برنامه‌های پیشنهادی خود در ماده ۴ مصوبه مذکور آورده است: «در صورت لزوم، قوانین و مقررات متناظر با هر یک از اقدامات ملی، حسب مورد از سوی مجلس شورای اسلامی و هیأت وزیران به تصویب می‌رسد.»

جستجوها نشان می‌دهد تا تاریخ نگارش این گزارش، مجلس و یا دولت هیچ قانون یا آیین‌نامه‌ای در راستای اجرایی شدن این مصوبه از مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب نرسانده‌اند. تنها اقدام قابل ذکر هم‌راستا با این مصوبه، تصویب ماده واحده‌ای تحت عنوان «قانون اصلاح قوانین تنظیم جمعیت و خانواده» است که در ۲۰ خرداد ۱۳۹۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. متن این قانون به شرح زیر است:

«ماده واحده- از تاریخ لازم الاجراء شدن این قانون کلیه محدودیت‌های مقرر در قانون تنظیم خانواده و جمعیت مصوب ۱۳۷۲/۰۲/۲۶ و اصلاحات آن و سایر قوانین که براساس تعداد فرزند برای والدین شاغل یا فرزندان آنان ایجاد شده است، لغو می‌شود.

تبصره ۱- دولت می‌تواند هر پنج سال یک بار، با توجه به نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس، ترکیب جمعیتی و شاخص‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی در چهارچوب سیاست‌های کلی نظام و با رعایت شاخص‌های مندرج در قوانین برنامه پنجساله با ارائه لایحه به مجلس شورای اسلامی نسبت به برقراری امتیازات یا ایجاد محدودیت‌ها براساس تعداد فرزندان اقدام کند.

تبصره ۲- به دولت اجازه داده می‌شود مرخصی زایمان مادران را به نه ماه افزایش دهد و همسر آنان نیز از دو هفته مرخصی اجباری (تشویقی) برخوردار شوند.

این قانون به مادرانی که سن فرزند آنان به نه ماهگی نرسیده است، تسری می‌یابد و مادر می‌تواند تا سن نه ماهگی نوزاد از مرخصی زایمان استفاده کند.»

بی‌تفاوتی نسبی مجلس و دولت نسبت به الزام تغییر در راهبردهای جمعیتی کشور و برنامه‌ریزی مناسب برای تغییر نگرش عمومی از تحدید موالید به ازدیاد موالید در کشور، رهبری انقلاب را برآن داشت تا در ۳۰ اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۳ رئیس‌کلی سیاست‌های جمعیتی را در غالب یک ابلاغیه ۱۴ ماده‌ای خطاب به سران سه قوه ابلاغ فرمایند. متن ابلاغیه معظم‌له به صورت زیر است:

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سیاست‌های کلی جمعیت

- ۱- ارتقاء پویایی، بالندگی و جوانی جمعیت با افزایش نرخ باروری به بیش از سطح جانشینی.
- ۲- رفع موانع ازدواج، تسهیل و ترویج تشکیل خانواده و افزایش فرزند، کاهش سن ازدواج و حمایت از زوج‌های جوان و توانمندسازی آنان در تأمین هزینه‌های زندگی و تربیت نسل صالح و کارآمد.
- ۳- اختصاص تسهیلات مناسب برای مادران بویژه در دوره بارداری و شیردهی و پوشش بیمه‌ای هزینه‌های زایمان و درمان ناباروری مردان و زنان و تقویت نهادها و مؤسسات حمایتی ذی‌ربط.
- ۴- تحکیم بنیان و پایداری خانواده با اصلاح و تکمیل آموزش‌های عمومی در باره اصالت کانون خانواده و فرزند پروری و با تأکید بر آموزش مهارت‌های زندگی و ارتباطی و ارائه خدمات مشاوره‌ای بر مبنای فرهنگ و ارزش‌های

اسلامی- ایرانی و توسعه و تقویت نظام تأمین اجتماعی، خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی در جهت سلامت باروری و فرزندآوری.

۵- ترویج و نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی- ایرانی و مقابله با ابعاد نامطلوب سبک زندگی غربی.

۶- ارتقاء امید به زندگی، تأمین سلامت و تغذیه سالم جمعیت و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، بویژه اعتیاد، سوانح، آلودگی‌های زیست محیطی و بیماری‌ها.

۷- فرهنگ سازی برای احترام و تکریم سالمندان و ایجاد شرایط لازم برای تأمین سلامت و نگهداری آنان در خانواده و پیش‌بینی ساز و کار لازم برای بهره‌مندی از تجارب و توانمندی‌های سالمندان در عرصه‌های مناسب.

۸- توانمندسازی جمعیت در سن کار با فرهنگ سازی و اصلاح، تقویت و سازگار کردن نظامات تربیتی و آموزش‌های عمومی، کارآفرینی، فنی - حرفه‌ای و تخصصی با نیازهای جامعه و استعدادها و علایق آنان در جهت ایجاد اشتغال مؤثر و مولد.

۹- باز توزیع فضایی و جغرافیایی جمعیت، متناسب با ظرفیت زیستی با تأکید بر تأمین آب با هدف توزیع متعادل و کاهش فشار جمعیتی.

۱۰- حفظ و جذب جمعیت در روستاها و مناطق مرزی و کم تراکم و ایجاد مراکز جدید جمعیتی بویژه در جزایر و سواحل خلیج فارس و دریای عمان از طریق توسعه شبکه‌های زیربنایی، حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری و ایجاد فضای کسب و کار با درآمد کافی.

۱۱- مدیریت مهاجرت به داخل و خارج هماهنگ با سیاست‌های کلی جمعیت با تدوین و اجرای ساز و کارهای مناسب.

۱۲- تشویق ایرانیان خارج از کشور برای حضور و سرمایه‌گذاری، و بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانایی‌های آنان.

۱۳- تقویت مؤلفه‌های هویت‌بخش ملی (ایرانی، اسلامی، انقلابی) و ارتقاء وفاق و همگرایی اجتماعی در پهنه سرزمینی بویژه در میان مرزنشینان؛ و ایرانیان خارج از کشور.

۱۴- رصد مستمر سیاست‌های جمعیتی در ابعاد کمی و کیفی با ایجاد ساز و کار مناسب و تدوین شاخص‌های بومی توسعه انسانی و انجام پژوهش‌های جمعیتی و توسعه انسانی.»

در پی ابلاغیه سیاست‌های کلی جمعیت و هشدارها و مطالبه مکرر و متعدد رهبر عظیم‌الشان انقلاب اسلامی در خصوص اصلاح برنامه‌های جمعیتی، دولت جمهوری اسلامی ایران، در سند برنامه ششم توسعه

اقتصادی- اجتماعی کشور که برای سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۴۰۰ تدوین نمود ماده ۱۰۲ را به مباحث مدیریت جمعیت (با رویکرد افزایش مولید در کشور) اختصاص داد. با توجه به این که سند برنامه توسعه اقتصادی و اجتماعی یکی از سند بالادستی اجرایی در کشور است، بنابراین می‌توان مفاد ماده ۱۰۲ قانون برنامه ششم را به عنوان راهبرد کنونی مدیریت جمعیت آینده کشور دانست. متن این ماده به صورت زیر است:

ماده ۱۰۲- قانون برنامه ششم: «دولت موظف است براساس سیاست‌های کلی جمعیت و خانواده و سند جمعیت مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی با همکاری نهادهای ذی‌ربط به منظور تقویت و تحکیم جامعه‌ای خانواده‌محور و تقویت و تحکیم و تعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن با رعایت شاخص‌های الگو و سبک زندگی اسلامی- ایرانی با ایجاد سازوکارها و تأمین اعتبارات لازم در قالب بودجه سنواتی اقدامات ذیل را به عمل آورد:

الف- زمینه‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش میانگین سن ازدواج به میزان ده درصد (۱۰٪) نسبت به سال پایه در طول اجرای قانون برنامه

ب- حمایت، پشتیبانی و ارتقای معیشت و اقتصاد خانواده از طریق توسعه مشاغل خانگی، بنگاه‌های زود بازده اقتصادی و تعاونی‌های تولیدی روستایی و خانواده محور و افزایش نرخ رشد مستمر فعالیت‌ها نسبت به سال پایه اجرای قانون برنامه

پ- مقابله فعال و هوشمند با جنگ نرم در عرصه خانواده و منع نشر برنامه‌های مخل ارزش‌ها و برنامه‌سازی، آموزش، پژوهش و تبلیغ توسط کلیه دستگاه‌های ذی‌ربط در جهت تحکیم خانواده

ت- زمینه‌سازی جهت افزایش نرخ باروری (*TFR*) به حداقل ۲/۵ فرزند به‌زای هر زن در سن باروری در طول اجرای قانون برنامه

ث- پشتیبانی و حمایت از ترویج ازدواج موفق، پایدار و آسان، فرزندآوری و تربیت فرزند صالح، ارزش‌دانستن ازدواج و فرزندآوری از طریق تمهید و سازوکارهای قانونی و اعطای تسهیلات و امکانات

ج- آموزش و مشاوره مستمر و مسؤولانه نوجوانان و جوانان با اولویت خانواده‌ها قبل، حین و دست‌کم پنج‌سال پس از ازدواج توسط همه دستگاه‌های ذی‌ربط، به ویژه وزارتخانه‌های آموزش و پرورش، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و ورزش و جوانان، سازمان بهزیستی، مؤسسات آموزشی عمومی و آموزش عالی دولتی و غیردولتی، سازمان نظام روانشناسی و مشاوره و سایر نهادهای ذی‌ربط با برخورداری خدمات مشاوره و روانشناسی از تسهیلات و مزایای بیمه‌های پایه و تکمیلی

چ- ارائه تسهیلات و امکانات ساخت و اجاره مسکن با اولویت زوج‌های دارای فرزند در قالب بودجه سنواتی
 ح- تمهیدات لازم از قبیل ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری در قالب بودجه سنواتی
 خ- تمهیدات لازم جهت بهره‌مندی از قضاات و وکلای مجرب با اولویت وکلای متأهل، با ارائه آموزش‌های لازم در جهت تشویق صلح و سازش زوجها در پرونده‌های دعاوی خانواده و ایجاد مشوق‌های لازم نسبت به پرونده‌های مختومه

د- حمایت و توسعه بیمه سلامت در بیمه پایه و تکمیلی برای مادران در کلیه مراحل دوران بارداری تا پایان دوران شیرخوارگی

ذ- ستاد ملی زن و خانواده مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی در چهارچوب قانون، با تشکیل جلسات مستمر، عهده‌دار هدایت، ایجاد هماهنگی بین بخشی، نظارت کلان بر برنامه‌ها، اقدامات و ارزیابی عملکرد مربوط به وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرائی ذی‌ربط و نهادهای عمومی و تشکل‌های مردمی و نیز بسیج ملی برای جلب مشارکت فراگیر در تحقق سیاست‌های کلی ابلاغی و رصد و پایش تحولات خانواده و جمعیت خواهد بود و گزارش آن باید هر شش‌ماه یک‌بار به مجلس شورای اسلامی ارائه شود.»

علاوه بر سیاست‌های کلی جمعیت، مقام معظم رهبری در سال ۱۳۹۷ متن کامل الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را ابلاغ و از آحاد مردم و به ویژه نوابغ و خواص دعوت فرمودند تا ضمن مطالعه این سند، پیشنهادها و نظرات خود را در راستای تکمیل و ارتقای این سند ارائه دهند. براساس مقدمه متن سند مذکور، «این سند چارچوب الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و معرف سیر کلی تحولات مطلوب ایران در عرصه فکر، علم، معنویت و زندگی بسوی تمدن نوین اسلامی ایرانی در نیم‌قرن آینده است.» این سند که افق ۵۰ سال آینده کشور را به تصویر کشیده است، یک سند بالادستی برای کلیه برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای محسوب می‌گردد. این سند پس از تشریح مبانی، آرمان‌ها، رسالت و افق آینده، تدابیر لازم برای نیل به افق آینده را در ۵۶ بند مشخص کرده است. تدابیر ۵۶ گانه به نحوی طراحی شده‌اند که در صورت عملیاتی شدن آنها کشور در ۵۰ سال آینده جایگاه مطلوب و مناسبی در سطح قاره آسیا و دنیا خواهد یافت. از بین تدابیر ۵۶ گانه؛

- تدبیر ۴-** ترویج آموزه‌های اخلاق اسلامی و هنجارهای مدنی و تبلیغ عملی دین
- تدبیر ۷-** تربیت نیروی انسانی توانمند، خلاق، مسئولیت‌پذیر و دارای روحیه مشارکت جمعی با تأکید بر فرهنگ جهادی و محکم‌کاری
- تدبیر ۹-** تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی ایرانی سالم و خانواده‌محور با تسهیل ازدواج و تحکیم خانواده و ارتقای فرهنگ سلامت در همه ابعاد
- تدبیر ۳۰-** بسترسازی برای استقرار متعادل جمعیت و توازن منطقه‌ای در پهنه سرزمین بر مبنای آمایش ملی و تخصیص امکانات و تسهیل و تشویق سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقتصادی و فرهنگی مناطق مختلف و توانمندسازی مناطق محروم با توجه به استعدادهای سرزمینی
- تدبیر ۳۸-** تنظیم نرخ باروری در بیش از سطح جانشینی
- به طور مستقیم و غیر مستقیم به مقوله نحوه مدیریت جمعیت اشاره دارند.
- کلیه اسنادی که تاکنون به آنها اشاره گردید اسناد بالادستی ملی محسوب می‌شوند. علاوه بر اسناد ملی، اسنادی منطقه‌ای و استانی وجود دارد که در حال حاضر سند آمایش استان‌ها مهمترین این اسنادها محسوب می‌گردند. سند آمایش استان چهارمحال و بختیاری سندی است که در سال ۱۳۹۵ تدوین آن آغاز و در سال ۱۳۹۸ به تصویب نهایی رسیده است. در فصل اول این سند که به تحلیل روند و وضعیت موجود استان اختصاص دارد، تحلیلی از وضعیت جمعیت استان و پراکنش جغرافیایی آن ارائه شده است. ولی در بخش تهیه چشم‌انداز، هیچ تصویری از ساختار سنی و جنسی جمعیت در آینده ارائه نشده و در موضوع جمعیت، تنها پیشنهادهایی کلی در خصوص پراکنش جغرافیایی، چهره سکونت‌گاه‌های انسانی و برنامه‌هایی با محوریت نحوه استقرار جمعیت در پهنه سرزمینی به چشم می‌خورد. بیانیه چشم‌انداز سند آمایش استان که ماموریت‌ها و جهت‌گیری استان را برای آینده مشخص می‌کند گویای این واقعیت است.

بیانیه چشم‌انداز توسعه استان چهارمحال و بختیاری در سند آمایش استان

«استان چهارمحال و بختیاری با برخورداری از سرمایه انسانی و اجتماعی، موقعیت جغرافیایی، تنوع قومی و فرهنگی، حوضه‌های آبخیز پراهمیت، منابع طبیعی، معدنی و انرژی‌های تجدیدپذیر و ظرفیت‌های صنعتی؛ در راستای دستیابی به توسعه پایدار، در افق طرح به عنوان «سرزمین پاک و آباد» شناخته شده و دارای ویژگی‌های برجسته زیر خواهد بود:

جمعیتی سالم، توانمند و فعال، دارای محیط زیستی سالم و مؤثر در توسعه، موفق در مدیریت منابع آب و بهره‌برداری از انرژی‌های تجدیدپذیر، مشهور در گردشگری پایدار، برخوردار از جایگاه ممتاز در تحقیق و توسعه و بهره‌وری در بخش کشاورزی دارای صنعت سبز پرمزیت و برخوردار از موقعیت راهبردی در کریدورهای ارتباطی کشور، متکی بر توزیع بهینه جمعیت و فعالیت و توازن بین منابع و نیازهای آب و خاک.»

با مبنا قرار گرفتن این بیانیه، سند آمایش در بخش‌های معرفی برنامه‌های اجرایی و برنامه‌های عملیاتی هیچ برنامه‌ای برای مدیریت ساختار سنی-جنسی جمعیت معرفی نکرده و تنها برنامه‌هایی را در ذیل عنوان کلی "حوزه استقرار جمعیت و سکونت‌گاه‌ها" پیش‌بینی کرده است.

جدول ۱-۱- خلاصه سازی رویکرد و راهبردهای کنونی مدیریت جمعیت کشور براساس مصوبات و قوانین

جاری کنونی

مرجع	مصوبات ، ابلاغیه‌ها	نظر و رویکرد (براساس موضع گیری و تصویب مصوبات)
مقام معظم رهبری	<ul style="list-style-type: none"> • ابلاغیه سیاست‌های کلی جمعیت • ابلاغیه الگوی اسلامی، ایرانی پیشرف • تاکید و توصیه‌های مکرر به مردم و مسئولین در راستای توقف سیاست‌های تحدید نسل و جایگزینی آن با سیاست‌های افزایش نسل 	<ul style="list-style-type: none"> • نگران در مورد تحولات اخیر جمعیتی و آینده جمعیت کشور در صورت ادامه روند کنونی • اعتقاد راسخ به لزوم تغییر سیاست‌های جمعیتی از تحدید نسل به توسعه نسل
مجلس شورای اسلامی	<ul style="list-style-type: none"> • قانون اصلاح قوانین تنظیم جمعیت و خانواده 	<ul style="list-style-type: none"> • موافق توقف سیاست‌های تحدید نسل
دولت	<ul style="list-style-type: none"> • برنامه ششم توسعه اقتصادی- اجتماعی جمهوری اسلامی ایران • اسناد آمایش سرزمین استانی 	<ul style="list-style-type: none"> • موافق توقف سیاست‌های تحدید نسل
شورای عالی انقلاب فرهنگی	<ul style="list-style-type: none"> • مصوبه راهبردها و اقدامات ملی مربوط به جلوگیری از کاهش نرخ باروری و ارتقای آن متناسب با آموزه‌های اسلامی و اقتضائات راهبردی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> • نگران در مورد تحولات اخیر جمعیتی و آینده جمعیت کشور در صورت ادامه روند کنونی • اعتقاد راسخ به لزوم تغییر سیاست‌های جمعیتی از تحدید نسل به توسعه نسل

۱-۴-۳- راهبردهای (احتمالی) آینده

در بخش قبل، راهبردهای موجود جمعیتی، مستند به قوانین و مصوبات گفته شد. در زمان تدوین این گزارش (سال ۱۳۹۹) مجلس محترم شورای اسلامی طرح جمعیت و تعالی خانواده را که از ابتدای دهه ۹۰ در مجلس بلا تکلیف بود مجدانه تحت بررسی قرار داده و با ایجاد تغییراتی در آن با عنوان جدید «طرح جوانی جمعیت و حمایت از خانواده» قصد تصویب و تبدیل آن به قانون را دارد. این طرح مشتمل بر ۵۲

ماده است. متن کامل طرح، متنی نسبتاً طولانی بوده به همین دلیل از درج متن کامل این طرح در این فصل، اجتناب کرده و به مضمون و رئوس کلی طرح مذکور بسنده شده است.

مضمون محتویات طرح "جوانی جمعیت و حمایت از خانواده" را می‌توان در چهار محور کلی؛

- برنامه‌ها و اقدامات فرهنگی به منظور افزایش آگاهی در خصوص مضرات تحدید موالید و مزیت‌های افزایش تعداد فرزند در خانواده
  - برنامه‌ها و اقدامات در راستای اعطای مشوق‌های مادی برای تشویق به ازدواج
  - برنامه‌ها و اقدامات در راستای اعطای مشوق‌های مادی برای تشویق به فرزندآوری
  - تاکید بر نسخ قوانین مخالف با رویکرد افزایش جمعیت در کشور
- خلاصه کرد.

الزام آموزش عالی و آموزش و پرورش به تغییر محتوای آموزشی جمعیتی (حذف مطالب موافق تحدید نسل و جایگزینی آنها با مطالب موافق ازدیاد نسل)، تولید و انتشار فیلم، کتاب و محتوای فرهنگی با هدف نهادینه کردن فرهنگ ازدواج و سیاست توسعه نسل، ورود رسانه ملی به تبلیغات مستقیم و غیرمستقیم برای متقاعد کردن خانواده‌ها به داشتن حداقل ۳ فرزند و استفاده از سایر ظرفیت‌های تبلیغاتی مانند بیلبوردهای بین راهی و تبلیغ بر روی بسته‌بندی‌های شرکت‌های تولیدی داخلی از جمله مواردی است که ذیل محور برنامه‌ها و اقدامات فرهنگی قابل ذکر هستند.

در نظر گرفتن اولویت استخدام برای افراد متاهل، اعطای امتیاز به وضعیت تاهل برای ارتقای شغلی، فراهم‌سازی تسهیلات برای خانه‌دار شدن دانشجویان و طلاب متاهل، پرداخت وام ودیعه مسکن (متناسب با تورم) به دانشجویان متاهل، پرداخت وام ازدواج، گسترش خوابگاه‌های دانشجویی متاهلی در کشور و... از جمله سیاست‌های تشویقی پیش‌بینی شده در طرح مذکور برای افزایش فراوانی ازدواج‌ها در کشور است.

اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه بانکی متناسب با ترتیب فرزند، تسهیل در ارتقای شغلی افراد دارای فرزند (متناسب با تعداد فرزندان)، اعطای پایه و گروه به کارمندانی که دارای فرزند سوم و... می‌شوند، اعطای مرخصی زایمان به مادران و پدران، اعمال ضریب حقوقی بیشتر از واحد به حقوق ماهیانه شاغلان

دارای فرزند، اعطای مجوز برای بازنشسته شدن مادران دارای ۳ فرزند و بیشتر، تخصیص سبد تغذیه و بسته بهداشتی رایگان به خانواده‌های دارای کودک زیر ۵ سال، پوشش بیمه‌ای مادران در دوران بارداری و شیردهی، افزایش دوره بازپرداخت تسهیلات مسکن متناسب با تعداد فرزند، اعطای معافیت‌های مالیاتی متناسب با تعداد فرزند، پرداخت یارانه، اعطای سهام ده میلیون ریالی به نوزدان، تشکیل صندوق بیمه عمر و سرمایه‌گذاری مادران خانه‌دار غیر شاغل ۳ فرزند و بیشتر ساکن مناطق روستایی و عشایری با پرداخت ۷۰ درصد حق بیمه عمر و سرمایه‌گذاری توسط دولت، تأسیس صندوق سرمایه‌گذاری آینده فرزندان، کاهش ۹۰ درصدی هزینه‌های خانوار در درمان ناباروری و... از جمله مشوق‌های ازدیاد مولید در طرح جوانی جمعیت و حمایت از خانواده هستند.

همچنین نسخ کلیه قوانین و مصوباتی که به طور مستقیم و یا غیر مستقیم در تعارض با راهبرد افزایش مولید هستند، ممنوعیت عقیم‌سازی و ممنوعیت خرید و فروش لوازم پیشگیری از بارداری با قیمت یارانه‌ای و پیش بینی مجازات برای متخلفین از قوانین ازدیاد نسل از موارد دیگر قابل تامل و توجه در طرح محسوب می‌گردند.

به نظر تبدیل طرح مذکور به قانون، با احتمال قریب به یقین انجام خواهد شد. جامعیت طرح مذکور به نحوی است که در صورت تصویب، راهبردهای جمعیتی کشور راهبردهایی اثر بخش (در راستای چرخش به سمت ازدیاد مولید) خواهد بود. این قانون در صورت اجرایی شدن به حدی در تحولات آتی جمعیتی موثر خواهد بود که از سناریوهای چندگانه در فصول آتی، یک سناریو با فرض تصویب و اجرای این طرح تدوین خواهد شد.

سند دیگری که طبق روال بایستی برای سال‌های بعد از ۱۴۰۰ تدوین گردد سند برنامه هفتم توسعه اقتصادی-اجتماعی کشور است. از آنجایی که سند مذکور هنوز تدوین نشده است قضاوت در مورد رویکرد جمعیتی آن دشوار است. اما با توجه به اسناد بالادستی به نظر می‌رسد در این سند لاقبل برنامه‌های تحدید نسل موجود در برنامه‌های قبلی حذف خواهد شد و با احتمال زیاد راهبردهای ازدیاد نسل نیز مورد توجه قرار خواهد گرفت.

۱-۵- نظریه‌های گذار جمعیتی (*Demographic Transition*)

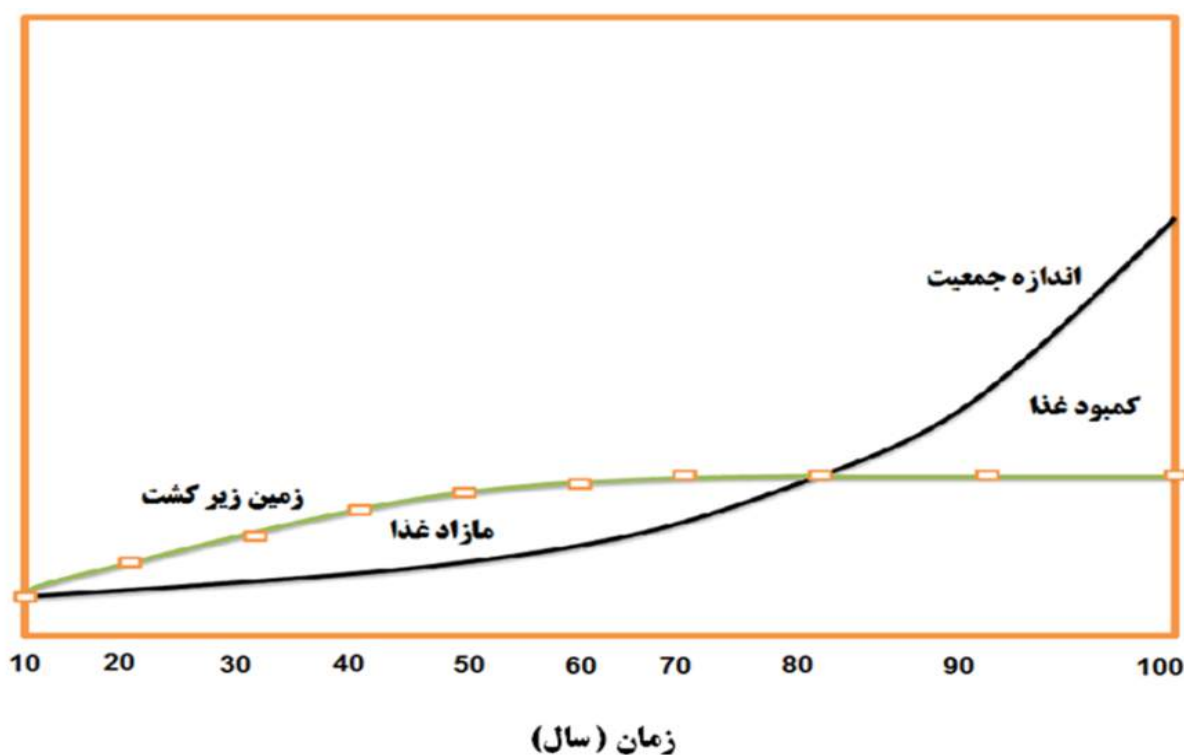
جمعیت‌شناسان برای تحلیل و تبیین تحولات جمعیتی جوامع از نظریه «گذار جمعیتی (*Demographic Transition*)» استفاده می‌کنند. نظریه‌های انتقال یا گذار جمعیتی، ارتباط تحولات جمعیتی با فرآیند نوسازی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را بیان و ضمن تجزیه تحلیل گذشته و حال، به طور ضمنی به پیش‌بینی آینده می‌پردازند. گذار جمعیتی یک فرآیند است و الزاما در تمامی جوامع یکسان نخواهد بود. این نظریه‌ها به طور معمول براساس مشاهده روند تغییرات جمعیتی در جوامع توسعه یافته معرفی شده‌اند ولی براساس نظر اکثر اندیشمندان، روند معرفی شده در این نظریات تقریبا در تمامی جامعه‌ها با سرعت‌های زمانی متفاوت محقق می‌شود. در دو قرن اخیر، تعدادی نظریه در خصوص فرآیند گذار و انتقال جمعیتی مطرح شده است که به برخی از مهمترین آنها اشاره می‌گردد.

۱-۵-۱- نظریه مالتوس

یکی از نظریه‌های معروف و قدیمی در مورد تحولات جمعیتی نظریه مالتوس است. توماس رابرت مالتوس در سال ۱۹۷۸ میلادی، نظریه جمعیتی خود را در رساله‌ای با عنوان «شرحی درباره اصول جمعیت» مطرح کرد. مالتوس اعتقاد داشت، انسان مانند هر حیوان دیگر به دلیل برخورداری از میل جنسی قوی ناچار به تولید مثل است و در صورت نبود عوامل بازدارنده آنقدر تولید مثل می‌کند چندین سیاره را پر از نسل خود خواهد کرد! از نظر این نظریه پرداز، مهمترین عامل بازدارنده در مسیر رشد جمعیت کمبود مواد غذایی است. مالتوس معتقد بود سرعت رشد جمعیت در همه جوامع از سرعت رشد امکانات به ویژه رشد تولید محصولات کشاورزی بیشتر است و به همین دلیل رقابت بسیار خطرناکی بین مردم برای دستیابی به منابع محدود شکل خواهد گرفت. مالتوس برای موجه کردن نظر خود از آمار و اطلاعات کمک گرفت و به جمع‌آوری تعداد جمعیت و میزان مواد غذایی تولیدی توسط کشورهای مختلف پرداخت. او براساس این آمار و اطلاعات نتیجه گرفت که رشد جمعیت در جامعه از تصاعدی هندسی و الگوی رشد تولید مواد خوراکی (به دلیل محدودیت آب و زمین) از تصاعدی حسابی پیروی می‌کند. این ادعا در واقع

مبین این است که با این الگوها در نهایت در نقطه‌ای از زمان تعداد جمعیت از مواد خوراکی جهان پیشی خواهد گرفت و از این نقطه به بعد، ناکافی بودن مواد خوراکی موجب توقف رشد جمعیت خواهد شد. نمودار ۱-۱ تغییرات جمعیتی براساس نظریه مالتوس را به نمایش گذاشته است.

نمودار ۱-۱- منحنی منطبق با نظریه گذار جمعیتی مالتوس

۱-۵-۲- نظریه بلاکر

در سال ۱۹۴۷ میلادی، شخصی به نام بلاکر مراحل انتقال جمعیتی در جوامع را به پنج مرحله اساسی تقسیم نموده و مرحله پنجمی را نیز بر آن متصور است.

مرحله ۱. در این مرحله به دلیل فقر بهداشت و درمان و احتمالاً فقر غذایی در جوامع، نرخ مرگ و میر و میزان باروری در حد بسیار بالایی قرار دارد. مرگ و میر زیاد، اثر باروری بالا را خنثی نموده و به همین

دلیل نرخ رشد جمعیت بسیار ناچیز و در حد صفر می‌باشد. بلاکر نام این مرحله را مرحله ثبات و سکون جمعیت نامیده است.

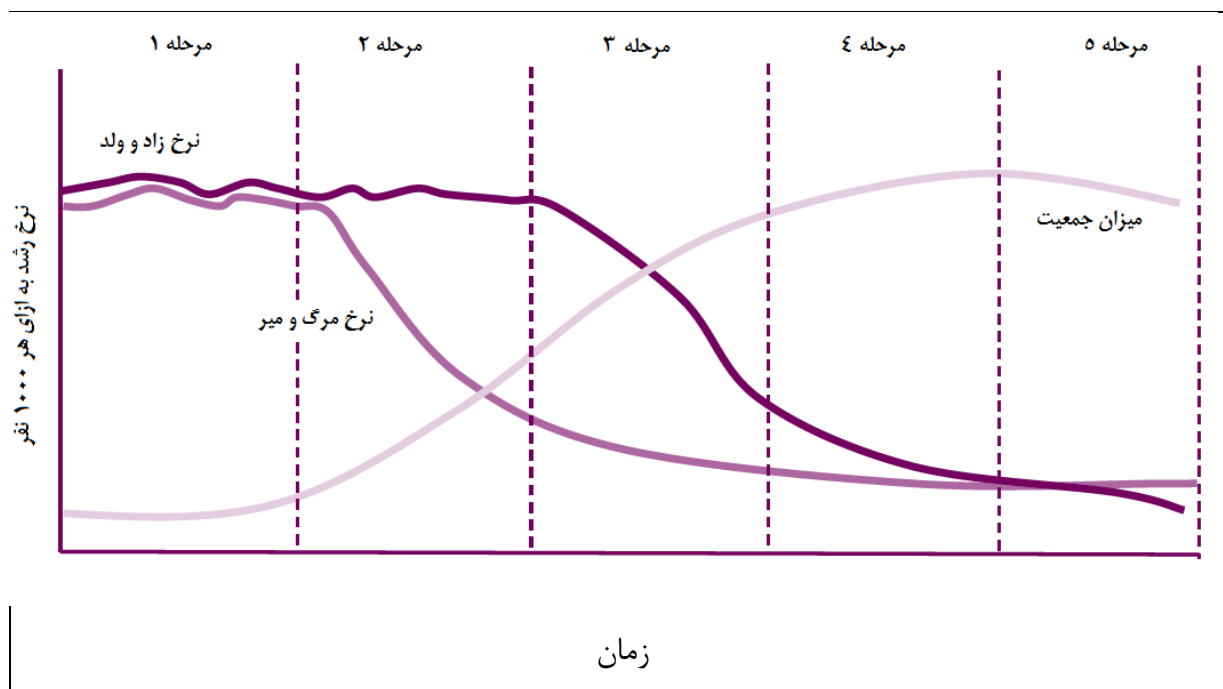
مرحله ۲. مرحله دوم در تقسیم‌بندی بلاکر، مرحله آغاز بسط و توسعه جمعیت است. در این مرحله، به دلیل افزایش توانایی‌های بشر میزان مرگ و میر رو به کاهش می‌گذارد ولی میزان مولید همچنان بالاست و از همین روی رشد سریع (تعداد کل) جمعیت اتفاق می‌افتد.

مرحله ۳. این مرحله پایان بسط و توسعه جمعیتی است. در این مرحله باروری نیز به تدریج رو به کاهش می‌گذارد ولی باز هم نرخ مرگ و میر از نرخ باروری پائین‌تر است. برآیند زاد و ولد و مرگ و میر در این مرحله باز هم افزایش جمعیت خواهد بود.

مرحله ۴. مرحله چهارم از مراحل تحولات جمعیتی بلاکر ثبات و سکون مجدد جمعیت است. در این مرحله نرخ مرگ و میر و نرخ باروری به میزان بسیار پایین و البته نزدیک به هم تنزل کرده و رشد جمعیت متوقف (و یا بسیار کند) می‌گردد.

مرحله ۵. بلاکر پس از مرحله چهارم، مرحله پنجم را مرحله «سقوط جمعیت» می‌داند. در این مرحله ولادت و مرگ و میر هر دو در سطح پایینی هستند ولی به لحاظ ساختار سنی سالخورده جمعیت، میزان عمومی مرگ و میر بیشتر از میزان عمومی مولید خواهد شد و برآیند مرگ و میر و ولادت موجب کاهش جمعیت و تجربه رشد منفی جمعیت می‌گردد.

نمودار ۱-۲- منحنی منطبق با نظریه گذار جمعیتی بلاکر

۱-۵-۳- نظریه گذار جمعیتی تودارو

تودارو در سال ۱۹۸۹ میلادی یکی از مشهورترین نظریه‌های گذار جمعیتی را تدوین و ارائه کرده است. تودارو برای پویایی و گذار جمعیتی ۴ مرحله معرفی می‌کند.

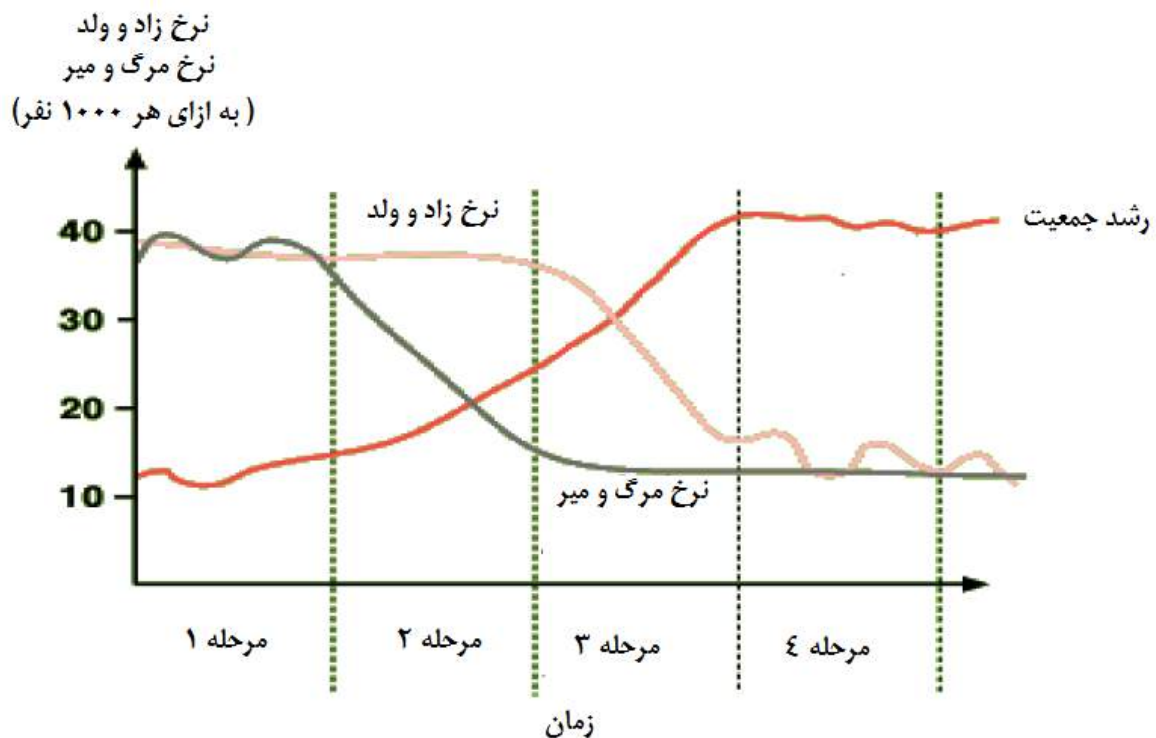
مرحله ۱. تودارو نیز مانند بلاکر ویژگی‌های مرحله اول را بالا بودن توام نرخ‌های مرگ و میر و زاد و ولد می‌داند. در این مرحله علی‌رغم بالا بودن نرخ باروری، نرخ مرگ و میر به حدی است که افزایش قابل توجهی در جمعیت اتفاق نمی‌افتد و لذا نرخ رشد جمعیت پایین است.

مرحله ۲. از نظر تودارو، مرحله دوم مرحله‌ای است که به دلیل افزایش درآمدها باعث بهبود تغذیه و بهداشت عمومی شده و در پی آن نرخ مرگ و میر به طور ناخواسته کاهش می‌یابد. همچنین در این مرحله فشار اندکی برای کنترل جمعیت خانوارها پدیدار می‌گردد. بنابراین ویژگی‌های مرحله دوم تودارو افزایش سریع جمعیت است.

مرحله ۳. در مرحله سوم، عوامل اقتصادی مانند افزایش هزینه‌های بارداری و نگهداری از نوزدان، کاهش منابع در خانوارهای بزرگ، افزایش سواد و آگاهی و همچنین افزایش نرخ اشتغال و نرخ مشارکت در فعالیتهای اقتصادی زنان جامعه، نرخ باروری روندی کاهشی می‌یابد.

مرحله ۴. مشخصه مرحله چهارم تودارو این است که همزمان با افزایش درآمد سرانه در جامعه، نرخ مرگ و میر و نرخ زاد و ولد به حالت برابر رسیده و این وضعیت منجر به (حجم) جمعیت پایدار و بدون تغییر می‌گردد.

نمودار ۱-۳- منحنی منطبق با نظریه گذار جمعیتی تودارو

به طور کلی می‌توان گفت خلاصه تمامی نظریه‌های گذار جمعیتی، «حرکت از وضعیت تعادل طبیعی (غیرارادی به وضعیت تعادل ارادی جمعیت است)».

علاوه بر نظریه‌ای کلی گذار جمعیتی که به برخی از مهمترین آنها اشاره شد، وجوهی ریزتر از گذار جمعیتی مانند گذار باروری، گذار مرگ و میر، گذار الگوی سکونت و گذار سنی جمعیت نیز از نظر جمعیت شناسان مورد توجه قرار گرفته است.

۱-۵-۴- گذار باروری

یکی از مهمترین وجوه گذار جمعیتی، گذار باروری است. باروری مهمترین عامل تغییرات جمعیتی و تنها کانال طبیعی ورودی جمعیت در هر جامعه‌ای است. از این رو، تغییرات و نوسانات میزان باروری به طور مستقیم بر تعداد، حجم و ساختار سنی و جنسی جمعیت تاثیر می‌گذارد. گذار باروری به دوره‌ای از زمان اطلاق میشود که یک جامعه از حالت باروری طبیعی و کنترل نشده و بالا به وضعیت باروری کنترل شده، ارادی و پایین تغییر می‌یابد. در حالت نخست (باروری طبیعی و کنترل نشده) میزان باروری کل بیش از شش بچه است، اما در باروری کنترل شده معمولاً میزان باروری به کمتر از سطح جانشینی (۲/۱) و حتی کمتر از آن کاهش می‌یابد. مدت زمان گذار باروری از جامعه‌ای به جامعه دیگر و با توجه به میزان توسعه یافتگی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متفاوت است. فرایند گذار باروری را می‌توان متأثر از دو عامل جنبش زنان و برابری جنسیتی در تحصیلات دانست.

۱-۵-۵- گذار مرگ و میر

این بعد از گذار جمعیت، توجه خود را معطوف به تغییرات میزان مرگ و میر و امید به زندگی در جامعه کرده است. یکی از دستاوردهای مهم توسعه اقتصادی و اجتماعی دو قرن اخیر توسعه بهداشت و در نتیجه کاهش اساسی و مستمر مرگ و میر بوده است. این کاهش در معدودی از کشورها (کشورهای اسکانديناوی و انگلستان) در اواخر قرن هجدهم، در قاره اروپا و چند کشور دیگر (کشورهای پیشرفته صنعتی) در قرن نوزدهم و در بقیه کشورها (کشورهای در حال توسعه) در قرن بیستم به ویژه بعد از جنگ جهانی دوم شروع شد. از استمرار کاهش مرگ و میر از میزان بالا به میزان پایین (و متناظر با آن افزایش

امید به زندگی در بدو تولد از عدد کوچک به عدد بزرگ) گذار مرگ و میر نامگذاری شده است. پیش از دوره گذار، امید به زندگی در بدو تولد کمتر از ۴۰ سال و میزان عمومی مرگ و میر حدود ۴۰ (در هر هزار نفر جمعیت) بوده است. کاهش مرگ و میر نوزادان و اطفال به ویژه مرگ و میر کمتر از یک ساله ها، اساسی ترین سهم را در کاهش عمومی مرگ و میر و افزایش امید زندگی در بدو تولد داشته است.

۱-۵-۶- گذار سنی

تبیین تغییرات تحولات ساختار سنی جمعیت از ساختار سنی جمعیت جوان به سمت ساختار سنی سالخورده، نظریه گذار سنی نامیده شده است. گذار سنی جمعیت در مسیر ابعاد دیگر گذار جمعیتی معمولاً در طی یک بازه زمانی به طول حدودی ۱۰۰ تا ۱۵۰ رخ می‌دهد. بو و سومستد گذار سنی را به چهار مرحله تقسیم بندی کرده‌اند که هر مرحله با افزایش تعداد جمعیت در یک رده سنی خاص مشخص می‌شود:

الف) مرحله کودکی: ویژگی این مرحله بالا بودن سهم جمعیت کمتر از ۱۵ سال نسبت به سایر گروههای سنی است؛

ب) مرحله جوانی: در مرحله جوانی جمعیت سهم نسبی جمعیت ۱۵ تا ۲۹ سال در کل جمعیت نسبت با سهم سایر گروههای سنی، سهم قابل توجهی است؛

ج) مرحله میانسالی: در مرحله میانسالی جمعیت، سهم جمعیت ۳۰ تا ۶۴ ساله افزایش می‌یابد؛

د) مرحله سالمندی: در این مرحله سهم جمعیت بالای ۶۵ سال نسبت به دیگر گروههای سنی افزایش خواهد داشت.

هرم سنی جمعیت در مراحل مختلف جمعیتی به صورت شماتیک، مشابه جدول جدول زیر است.

جدول ۱-۲- نمای کلی هرم سنی مراحل مختلف جمعیت

مرحله سالمندی جمعیت	مرحله میانسالی جمعیت	مرحله جوانی جمعیت	مرحله کودکی جمعیت	گروه سنی
*****	*			۸۰ ساله و بالاتر
*****	**	*		۷۰-۷۹
*****	***	**	*	۶۰-۶۹
*****	****	***	**	۵۰-۵۹
****	*****	****	***	۴۰-۴۹
***	*****	*****	****	۳۰-۳۹
**	*****	*****	*****	۲۰-۲۹
*	*****	*****	*****	۱۰-۱۹
*	**	*****	*****	۰-۹

۱-۵-۷- گذار مهاجرت

همچنان که تولد و مرگ دو عامل مهم در گذار جمعیت محسوب می‌شوند، مهاجرت نیز به عنوان یک عامل اصلی در تحولات ساختار سنی و جنسی جمعیت است. شخصی به نام رولند (Rowland) در سال ۱۹۸۷، در فرآیند گذار جمعیتی موضوع مهاجرت و الگوی اسکان و توزیع جمعیت را مورد بررسی قرار داده است.

براساس نظر رولند پیش از دوره گذار، حجم مهاجرت‌ها پایین است، اما در دوره انتقال و بعد از آن حجم جابه‌جایی‌های جمعیتی افزایش می‌یابد و همچنان در سطح بالایی تداوم خواهد داشت. همچنین وی در نظریه خود، توزیع جمعیت و شکل سکونت را اینگونه بیان می‌کند که جوامع از لحاظ توزیع جمعیت و شکل سکونت در دوره انتقال، مسیر شهری شدن را خواهند پیمود و نرخ شهرنشینی در ازای کاهش نرخ روستانشینی، افزایش می‌یابد.

۱-۵-۸- گذارهای اول و دوم جمعیتی

گفته شد که گذار جمعیتی حرکت از سوی سکون و ثبات طبیعی جمعیت به سمت سکون و ثبات ارادی جمعیت است. تحولات جمعیتی در گذر زمان از این قاعده کلی طبیعت کرده است اما در طول زمان با تغییر باورها و دانش مردم، از ویژگی‌های متفاوتی برخوردار بوده است. بر همین اساس نوعی تقسیم بندی از گذار جمعیت وجود دارد که گذار جمعیتی را به دو گذار اول و دوم تقسیم کرده است. گذار اول جمعیتی، عمدتاً مبتنی بر تغییرات توأم نرخ مرگ و میر و نرخ باروری در جامعه بوده و تغییرات تعداد کل و ساختار جمعیت را ناشی از برآیند این دو عامل معرفی می‌کند.

نظریه گذار دوم جمعیت معطوف به تغییرات در رفتار تشکیل خانواده و ازدواج و فرزندآوری افراد جامعه و تغییرات در ساختار خانواده است. کاهش میزان ازدواج، افزایش سن در اولین ازدواج، افزایش هم‌خانگی‌های قبل و بعد از ازدواج، افزایش طلاق و کاهش ازدواج مجدد بعد از طلاق و بیوگی از تغییراتی است که در سطح ازدواج رخ می‌دهد.

کاهش باروری با به تعویق انداختن فرزندآوری، بالا رفتن سن والدین شدن، کاهش باروری به پایین‌تر از سطح جایگزینی، کارآمدی وسایل پیشگیری از باروری و افزایش باروری‌های خارج از ازدواج، تغییراتی است که در موضوع فرزندآوری به وقوع می‌پیوندد. (امینی یخدانی، ۱۳۹۳)

به منظور تسهیل در معرفی گذارهای اول و دوم جمعیتی، شباهت و تفاوت آنها در جدول زیر خلاصه شده است.

جدول ۱-۳- مقایسه ویژگی‌های گذارهای اول و دوم جمعیتی

مفوله	گذار اول جمعیتی	گذار دوم جمعیتی
ازدواج و تشکیل خانواده	بالا بودن میزان ازدواج، پایین بودن سن اولین ازدواج	افزایش میزان ازدواج، کاهش سن اولین ازدواج
	پایین بودن میزان طلاق	افزایش طلاق و زودرسی آن
	سطح بالای ازدواج مجدد	کاهش ازدواج مجدد بعد از طلاق و شیوع بیوگی
	نادر بودن همخانگی‌های بدون ثبت ازدواج	مرسوم شدن همخانگی‌های بدون ثبت ازدواج
رفتارهای فرزندآوری	کاهش در باروری نکاحی از طریق کاهش باروری در سنین بالا و پایین بودن سن والدین شدن	کاهش باروری از طریق به تعویق انداختن فرزندآوری و بالا رفتن سن والدین شدن و کاهش باروری به پایین‌تر از سطح جایگزینی
	کم بودن وسایل پیشگیری و ناقص بودن فاصله‌ها	کارآمدی وسایل پیشگیری از باروری
	کم بودن باروری نامشروع	افزایش باروری‌های خارج از ازدواج
	نادر بودن زوجین بدون فرزند	افزایش مدت‌زمان بدون فرزند ماندن افراد و افزایش زوجیهایی که هرگز فرزنددار نمی‌شوند

فصل دوم

وضعیت گذشته و حال جمعیت

۲-۱- مقدمه

آینده‌پژوهی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری، موضوع اصلی این پژوهش است. آینده‌پژوهی در واقع باید بیان کننده این باشد که چگونه از دل تغییرات (و یا عدم تغییرات) امروز، واقعیت فردا متولد می‌شود. همچنین بایستی توجه داشت که تعامل سه مولفه روند (*Trend*)، رویدادها (*Events*) و اقدامات (*Actions*) آینده را می‌سازد. در واقع اختصاص وزن‌های متفاوت به این ۳ مولفه، سناریوهای مختلف برای آینده را شکل می‌دهد. آنچه در بین سه مولفه مذکور از سایر مولفه‌ها قابلیت اعتماد بیشتری دارد، مولفه روند است. روند مبتنی بر وضعیت گذشته و حال و نحوه تحولات به وقوع پیوسته تا زمان حال می‌باشد. از همین روی برای آینده‌پژوهی جمعیت لازم است عامل روند (*Trend*) موثر بر آینده جمعیتی کاملاً شناسایی گردد. برای شناسایی عامل روند در موضوع آینده‌پژوهی جمعیت استان، می‌بایست گذشته و حال جمعیت، نحوه تغییر و تحولات آن و وضعیت و سهم آن در جمعیت کشور مورد بررسی قرار گیرد. این فصل به تحلیل وضعیت گذشته و حال و تغییر و تحولات جمعیتی استان اختصاص دارد.

۲-۲- موقعیت جغرافیایی استان

استان چهارمحال و بختیاری یکی از ۳۱ استان کشور جمهوری اسلامی ایران است. این استان با مساحت ۱۶۴۰۳ کیلومتر مربع در حدود ۱٪ از مساحت کشور را به خود اختصاص داده است. از نظر موقعیت جغرافیایی این استان در نیمه جنوبی کشور قرار گرفته و بین ۳۱ درجه و ۹ دقیقه تا ۳۲ درجه و ۴۸ دقیقه عرض شمالی و ۴۹ درجه و ۲۸ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۲۵ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ واقع شده است. محل استقرار تقریبی استان را می‌توان انتهای رشته کوه‌های زاگرس دانست. با توجه به استقرار استان در منطقه کوهستانی، ۶۸/۵ درصد از مساحت استان دارای شیب بیش از ۲۰ درصد بوده و ۳۸/۱ درصد دارای شیبی بیش از ۴۰ درصد است. شیب بالای استان موجب می‌گردد تا منابع آب فراوان سطحی، حداقل ماندگاری را در استان داشته باشد (سند آمایش استان). شیب بالا، علاوه بر مشکل فرار منابع آبی از استان،

فرسایش خاک و محدودیت‌هایی در کاربری اراضی ایجاد نموده است. شیب بالای قسمت عمده‌ای از اراضی استان به نحوی است که قابلیت استقرار جمعیت را ندارند.

استان‌های لرستان، اصفهان، کهگیلویه و بویراحمد و استان خوزستان استان‌های همجوار استان چهارمحال و بختیاری هستند. با توجه به راه‌های موجود و سابقه تاریخی، بیشترین مراودات اقتصادی استان در درجه اول با استان اصفهان و در درجه بعد با استان خوزستان می‌باشد.

۲-۳- وضعیت گذشته و حال جمعیت استان

برای اطلاع از تعداد کل و ساختار سنی و جنسی جمعیت، باید بانک اطلاعاتی جامع و بهنگام از جمعیت داشت و یا در صورت نبود بانک اطلاعاتی لازم است به وسیله سرشماری داده‌های لازم برای حصول اطلاعات جمعیتی گردآوری شوند. متأسفانه در کشور جمهوری اسلامی ایران از گذشته تا حال بانک اطلاعاتی قابل اعتمادی از جمعیت وجود نداشته است. بنابراین تنها منابع اطلاعات جمعیتی، اطلاعات سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن اجرا شده در کشور می‌باشد. از آنجاییکه اولین سرشماری عمومی نفوس و مسکن کشور در سال ۱۳۳۵ هجری خورشیدی انجام شده است، دسترسی به اطلاعات دقیق و معتبر درباره جمعیت سال‌های قبل از آن کاری بس دشوار و در مواردی غیر ممکن است. شاید تنها کاری که در خصوص جمعیت دهه‌های قبل از سال ۱۳۳۵ بتوان انجام داد، پیش‌نگری جمعیت با استفاده از نتایج سرشماری‌های ۱۳۳۵ به بعد و سایر مدارک و اسناد تاریخی است که توسط برخی محققین انجام و نتیجه آن در اختیار سایرین قرار گرفته است. بدیهی است در ادواری که اطلاعی از جمعیت کشور در اختیار نیست، جمعیت استان چهارمحال و بختیاری (و هر منطقه‌ی دیگر از کشور) نیز مجهول بوده و بایستی به تخمین آن اکتفا نمود. مشکل دیگری که در مورد جمعیت استان‌ها وجود دارد تغییرات تقسیمات سیاسی کشور در گذر زمان است. به عنوان مثال در هنگام اجرای سرشماری‌های ۱۳۳۵ و ۱۳۴۵ هنوز استانی به نام استان چهارمحال و بختیاری وجود خارجی نداشته است و در آن سال‌ها استان کنونی چهارمحال و بختیاری به عنوان یکی از شهرستان‌های استان اصفهان سرشماری شده است. در سال ۱۳۵۲ با تصویب هیات وزیران،

استان چهارمحال و بختیاری تشکیل گردید و لذا سرشماری ۱۳۵۵ اولین سالی است که اطلاعات و داده‌ها به نام استان چهارمحال و بختیاری گردآوری شده است. البته پس از تشکیل استان چهارمحال و بختیاری، تغییراتی جزئی نیز در مرزهای استان بوجود آمده است. برای حل این مشکل، اطلاعات سرشماری‌ها همانندسازی شده و اطلاعات جمعیتی حیطة کنونی استان در سال‌های سرشماری محاسبه شده است. برای سال‌های قبل از سرشماری ۱۳۳۵ می‌توان از پیش‌نگری جمعیت کشور استفاده نمود و جمعیت استان در آن سال‌ها را تخمین زد. برای تخمین جمعیت استان برای سال‌های قبل از ۱۳۳۵ از سهم نسبی جمعیت استان در سال‌های سرشماری و برخی قرائن و شواهد استفاده شده است. با توجه به این که براساس برخی اسناد تاریخی تا قبل از فروش نفت توسط دولت و توسعه ناشی از فروش نفت، وضعیت اقتصادی استان چهارمحال و بختیاری به واسطه رونق کشاورزی و دامداری بهتر از بسیاری از مناطق کشور بوده است، لذا به جرئت می‌توان گفت سهم جمعیت استان در سال‌های قبل از سال ۱۳۳۵ بیش از سهم جمعیت در سال‌های ۱۳۳۵ و بعد از آن بوده است. از این واقعیت می‌توان با استفاده از تخمین جمعیت کل کشور، جمعیت استان را احصاء نمود.

۲-۳-۱- تعداد کل جمعیت و تغییرات

براساس تخمین‌های انجام شده استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۲۷۹ هجری شمسی ۱۳۱۱۹۲ نفر جمعیت داشته است. در آن سال‌ها نرخ رشد جمعیت بسیار پایین بوده و این جمعیت با متوسط نرخ رشد سالانه ۰/۲۶ درصد در سال ۱۲۸۵ به ۱۳۳۲۷۳ نفر رسیده است. گرچه به مرور زمان نرخ رشد جمعیت در حال افزایش بوده است، لیکن از سال ۱۲۷۹ تا سال ۱۳۰۰ هجری شمسی متوسط سالانه نرخ رشد جمعیت استان ۰/۵٪ بوده و با این نرخ رشد، جمعیت در سال ۱۳۰۰ به عدد ۱۴۵۶۷۸ نفر رسیده است. نکته قابل توجه این است که تحولات جمعیتی این دوره در کشور و استان با الگوهای گذار جمعیتی مطابقت دارد. همانطور که در فصل اول دیدیم، در نظریه‌های گذار جمعیتی، در ابتدا به دلیل بالا بودن نرخ مرگ و میر، مرگ و میرها اثر باروری بالا را خنثی و در نتیجه آهنگ رشد جمعیت کند بوده است. در این دوران دقیقاً

همین وضعیت در ایران قابل مشاهده است. پس از سال ۱۳۰۰ آهنگ رشد جمعیت کشور و استان تندتر شده به نحوی که در فاصله بین ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۵ متوسط نرخ رشد جمعیت ۰/۷۱ درصد و این نرخ در بازه زمانی ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۵ به ۱/۵۶ درصد ارتقاء یافته است. در سرشماری ۱۳۳۵ جمعیت استان معادل ۲۳۳۰۲۳ نفر بوده و از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۹۵ جمعیت استان بیش از ۴ برابر شده است (مرکز آمار ایران). نگاهی کلی به تحولات جمعیتی، تطابق خیلی بالای تحولات جمعیت کشور و استان با نظریه‌های گذار را نشان می‌دهد. تحولات جمعیت کشور ایران و استان چهارمحال و بختیاری طی سال‌های ۱۲۹۷ تا ۱۳۹۵ در جدول ۱-۲ گردآوری شده است.

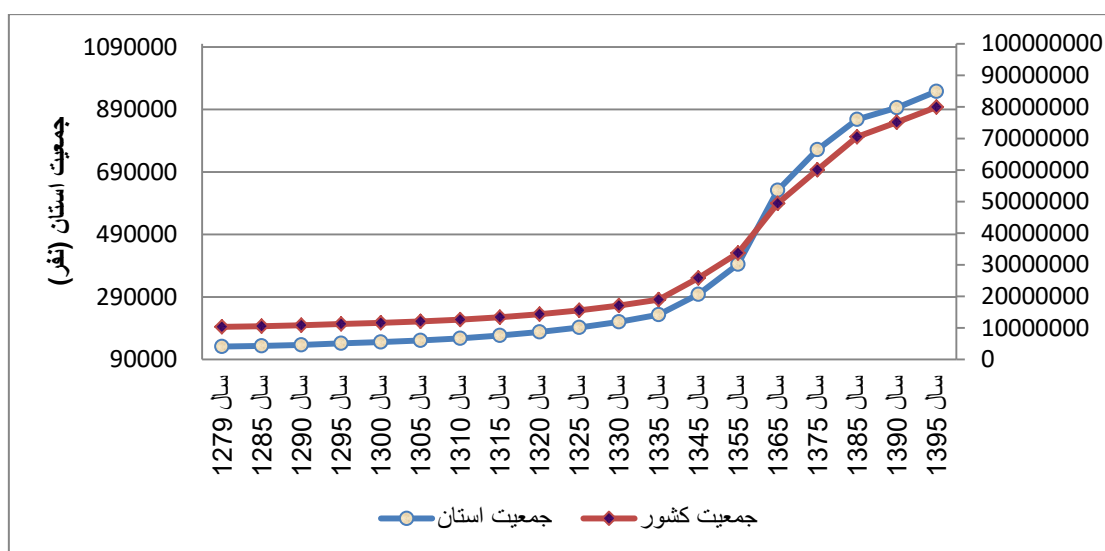
جدول ۱-۲- مقایسه تغییرات کل جمعیت و نرخ رشد جمعیت استان و کشور طی سال‌های ۹۵-۱۳۳۵

سال (هجری شمسی)	کشور ایران		استان چهارمحال و بختیاری	
	جمعیت (نفر)	متوسط نرخ رشد سالانه (درصد)	جمعیت (نفر)	متوسط نرخ رشد سالانه (درصد)
۱۲۷۹	۱۰,۳۳۰,۰۰۰		۱۳۱,۱۹۲	
۱۲۸۵	۱۰,۵۳۰,۰۰۰	۰.۳۲	۱۳۳,۲۷۳	۰.۲۶
۱۲۹۰	۱۰,۸۳۰,۰۰۰	۰.۵۶	۱۳۶,۶۷۷	۰.۵۱
۱۲۹۵	۱۱,۲۳۰,۰۰۰	۰.۷۳	۱۴۱,۳۱۸	۰.۶۷
۱۳۰۰	۱۱,۶۱۰,۰۰۰	۰.۶۷	۱۴۵,۶۷۸	۰.۶۱
۱۳۰۵	۱۲,۰۶۰,۰۰۰	۰.۷۶	۱۵۰,۸۸۶	۰.۷۱
۱۳۱۰	۱۲,۶۱۰,۰۰۰	۰.۹۰	۱۵۷,۳۱۰	۰.۸۴
۱۳۱۵	۱۳,۳۹۰,۰۰۰	۱.۲۱	۱۶۶,۵۵۴	۱.۱۵
۱۳۲۰	۱۴,۳۵۰,۰۰۰	۱.۳۹	۱۷۷,۹۷۴	۱.۳۴
۱۳۲۵	۱۵,۵۵۰,۰۰۰	۱.۶۲	۱۹۲,۲۹۲	۱.۵۶
۱۳۳۰	۱۷,۰۶۰,۰۰۰	۱.۸۷	۲۱۰,۳۴۶	۱.۸۱
۱۳۳۵	۱۸,۹۵۴,۷۰۴	۲.۱۳	۲۳۳,۰۲۳	۲.۰۷
۱۳۴۵	۲۵,۷۸۸,۷۲۲	۳.۱۳	۲۹۸,۴۴۸	۲.۵۱
۱۳۵۵	۳۳,۷۰۸,۷۴۴	۲.۷۱	۳۹۴,۳۵۷	۲.۸۳
۱۳۶۵	۴۹,۴۴۵,۰۱۰	۳.۹۱	۶۳۱,۱۷۹	۴.۸۲
۱۳۷۵	۶۰,۰۵۵,۴۸۸	۱.۹۶	۷۶۱,۱۶۸	۱.۸۹
۱۳۸۵	۷۰,۴۹۵,۷۸۲	۱.۶۲	۸۵۷,۹۱۰	۱.۲۰
۱۳۹۰	۷۵,۱۴۹,۶۶۹	۱.۲۹	۸۹۵,۲۶۳	۰.۸۶
۱۳۹۵	۷۹,۹۲۶,۲۷۰	۱.۲۴	۹۴۷,۷۶۳	۱.۱۵

نمودار ۱-۲ نیز تغییرات جمعیت کشور ایران و استان چهارمحال و بختیاری را همزمان در قالب یک نمودار (با دو محور عمودی با مقیاس‌های متفاوت) نشان داده است. دقت در تغییرات شیب منحنی‌ها در گذر زمان، نشان دهنده آن است که تا سال ۱۳۰۰ رشد جمعیت در کشور و استان از آهنگ رشد بسیار ملایمی

برخوردار بوده است. احتمالاً براساس قرائن و شواهد می‌توان بالا بودن توام نرخ مرگ و میر و نرخ باروری را از ویژگی‌های این بازه زمانی دانست. از سال ۱۳۰۰ به بعد به دلیل افزایش اطلاعات بهداشتی و رواج استفاده از برخی اقلام بهداشتی ابتدایی از جمله صابون، نرخ مرگ و میر به کندی رو به کاهش گذاشته ولی نرخ باروری همانند قبل، نرخ بالایی بوده است. از همین روی افزایش رشد جمعیت پس از سال ۱۳۳۰ در نمودار ۱-۲ مشهود است.

نمودار ۱-۲- روند افزایش جمعیت کشور و استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۹۵-۱۳۷۹

اطلاعاتی که جدول ۱-۲ و نمودار ۱-۲ ارائه می‌کنند؛ موید این واقعیت است که با گذر زمان و کاهش بیشتر نرخ مرگ و میر، رشد جمعیت آهنگ تندتری به خود گرفته است. همان‌طور که در فصل اول گفته شد، در دهه چهل شمسی و حاکمیت نظام ستم‌شاهی، برنامه‌ریزان با مشاهده این نرخ رشد، برنامه‌های کنترل جمعیت را در دستور کار قرار داده و سعی کردند شعار «فرزند کمتر- زندگی بهتر» را در جامعه ترویج کنند. در آن زمان با توجه به وضعیت فرهنگی مردم کشور و عدم وجود شبکه بهداشتی و درمانی گسترده، سیاست کنترل جمعیت موفقیت قابل توجهی نداشت ولی در آخرین سال‌های حکومت پهلوی این برنامه‌ها اندک‌اندک تاثیر خود را در کنترل مولید نمایان می‌کرد. کاهش متوسط نرخ رشد جمعیت کشور از

۳/۱۳ درصد دهه ۴۵-۱۳۳۵ به ۲/۷۱ درصد در دهه ۵۵-۱۳۴۵ را می‌توان شاهدی بر شروع کنترل جمعیت در آن سال‌ها دانست. لازم به ذکر است، موفقیت نسبی برنامه‌های کنترل جمعیت دوران پهلوی در ایران بیشتر مربوط به جامعه شهری بوده و در جامعه روستایی این برنامه‌ها نفوذ نداشته است. بالاتر بودن نرخ رشد جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در دهه ۵۵-۱۳۴۵ نسبت متوسط نرخ رشد جمعیت در دهه ۴۵-۱۳۳۵ را می‌توان ناشی از عدم نفوذ برنامه‌های کنترل جمعیت آن دوران در جامعه روستایی محسوب کرد. در یک نگاه به نمودار ۲-۱ می‌توان تندی شیب نمودارهای تغییرات جمعیت استان و کشور در دهه ۶۵-۱۳۵۵ را مشاهده نمود. همچنین به راحتی می‌توان دید که در این بازه زمانی، شیب رشد جمعیت استان از شیب رشد جمعیت کشور نیز بالاتر بوده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد، با وقوع انقلاب در سال ۱۳۵۷ و تغییر نظام حکومتی از نظام ستم‌شاهی به جمهوری اسلامی، برنامه‌های توسعه و عمران تهیه شده در زمان شاهنشاهی از دستور اجرا خارج گردید و اداره کشور رویکرد جدیدی یافت. در این زمان برنامه‌های کنترل جمعیت با توجه مغایرت با آموزه‌های دینی به طور کامل کنار گذاشته شدند و بدون وجود برنامه‌ای مدون، سیاست افزایش مولید و رشد جمعیت ترویج گردید. شروع جنگ تحمیلی در سال ۱۳۵۸ نیز مزید بر علت گشت و از نظر روانی جامعه را به سمت ضرورت افزایش نفوس سوق داد. این موضوع باعث گردید تا جمعیت کشور در دهه ۶۵-۱۳۵۵ بیشترین نرخ رشد را در طی تمام دورانی که اطلاعات جمعیتی قابل دسترس می‌باشد، تجربه کند. براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵، متوسط نرخ رشد جمعیت کشور در این بازه زمانی ۳/۹۱٪ و متوسط نرخ رشد جمعیت استان ۴/۸۲٪ درصد محاسبه شده است که یک رکورد بی‌سابقه‌ای است که حتی در آینده نیز تکرار نخواهد شد. انتشار و تفسیر نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵، همزمان با پایان جنگ تحمیلی و معطوف شدن توان کارشناسی و مدیریتی کشور به حل مشکلات اقتصادی داخلی بود. افزایش حدودی ۵۰ درصدی جمعیت طی یک دهه که عمده توان کشور در آن بازه زمانی صرف استقرار و تثبیت نظام و همچنین دفاع اجتناب ناپذیر در برابر تهاجم خارجی شده بود (و در نتیجه وقت و توان لازم صرف توسعه زیر ساخت‌های اقتصادی نشده بود)، کمبودهایی برای مردم و نگرانی‌هایی برای مدیران وقت در پی داشت. با توجه به این موضوع، مدیریت وقت کشور در

برنامه اول توسعه اقتصادی و اجتماعی که برای بازه زمانی ۷۲-۱۳۶۸ آماده می‌شد، با هدف کاهش رشد جمعیت، راهبردهایی ویژه کاهش باروری و نرخ موالید در کشور در نظر گرفت. هدف برنامه اول توسعه اقتصادی و اجتماعی در مدیریت جمعیت، تنزل نرخ رشد جمعیت به ۲/۹ درصد بود که به دلایل اقتصادی و اجتماعی و استقبال مردم، این هدف از برنامه به طور برق‌آسایی محقق گردید. سرعت تحقق اهداف کنترل جمعیت به حدی بود که متوسط نرخ رشد سالیانه جمعیت کشور در دهه ۷۵-۱۳۶۵ به ۱/۹۶ درصد (و برای استان چهارمحال و بختیاری به از ۱/۸۹ درصد) تنزل یافت. برنامه دوم توسعه قبل از اجرای سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵ و با توجه و ذهنیت تحولات جمعیتی دهه ۶۵-۱۳۵۵ نوشته شد و به همین دلیل رویکرد جمعیتی آن رویکرد کنترل و تحدید موالید در کشور بود. با توجه به موفقیت غیر قابل باور برنامه‌های کنترل جمعیت در کشور (که پس از انتشار نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵ قابل لمس بود) متولیان تدوین برنامه‌های توسعه‌ای کشور در برنامه‌های سوم، چهارم و حتی برنامه پنجم توسعه در بخش جمعیت هدف‌گذاری مشخصی نداشتند. لیکن افزایش اطلاعات بهداشت باروری شهروندان در کنار شرایط سخت معیشتی در کشور موجب گردید تا با وجود عدم تعیین راهبرد مشخص در برنامه‌های جمعیتی روند نزولی نرخ رشد جمعیت در کشور ادامه داشته باشد و این واقعیت براساس نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ کاملاً مشخص و ملموس است.

۲-۳-۲- ساختار سنی و جنسی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری

تمرکز بر روی تعداد کل جمعیت و تغییر و تحولات آن به تنهایی نمی‌تواند ما را قادر به پیش‌بینی تغییرات آینده جمعیت نماید. ساختار سنی و جنسی جمعیت در هر برهه‌ای از زمان می‌تواند مبین برخی از تغییر و تحولات جمعیتی در یک بازه زمانی منتهی به آن زمان مشخص می‌باشد. در این بخش سعی شده است براساس نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ساختار سنی و جنسی جمعیت مورد مطالعه و کنکاش قرار گیرد. در فصل قبل گفته شد یکی از موضوعات و مصادیق گذار جمعیتی، گذار انتقال سنی است. همچنین گفته شد که سهم جمعیت در هر یک از رده‌های سنی کمتر از ۱۵ سال، ۱۵ تا ۲۹ سال، ۳۰ تا ۶۴

سال و ۶۵ ساله و بالاتر منعکس کننده ساختار سنی جامعه در هر یک از مقاطع زمانی است. در جدول ۲-۲ جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های انجام سرشماری عمومی نفوس و مسکن (از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵) نشان داده شده است. جدول شماره ۲-۳ براساس اطلاعات جدول شماره ۲-۲ سهم جمعیت هر یک از این گروه‌های سنی را در معرض قضاوت گذاشته است.

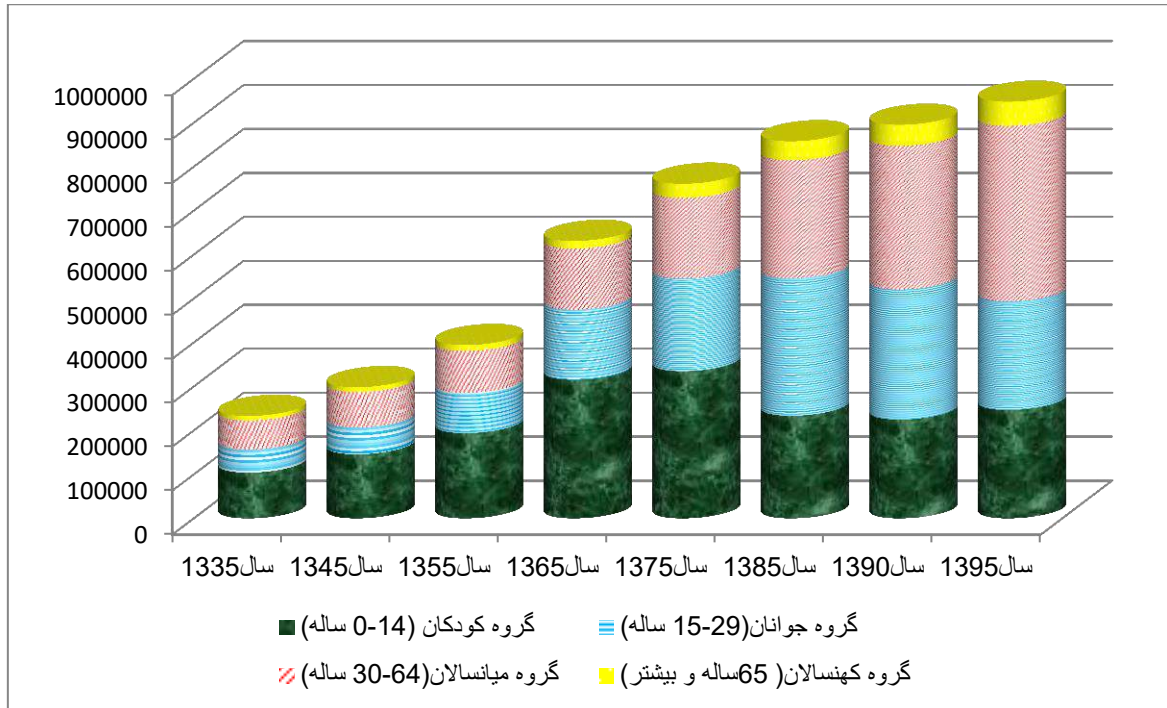
جدول ۲-۲- جمعیت گروه‌های عمده سنی استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۹۵-۱۳۳۵

تعداد کل جمعیت	تعداد جمعیت گروه کهنسالان (۶۵ ساله و بیشتر)	تعداد جمعیت گروه میانسالان (۳۰-۶۴ ساله)	تعداد جمعیت گروه جوانان (۱۵-۲۹ ساله)	تعداد جمعیت گروه کودکان (۰-۱۴ ساله)	سال
۲۳۳۰۲۳	۱۰۰۴۱	۶۶۷۷۲	۵۲۱۰۸	۱۰۴۱۰۲	۱۳۳۵
۲۹۸۴۴۸	۱۰۷۹۵	۸۰۹۴۳	۶۰۹۰۹	۱۴۵۸۰۱	۱۳۴۵
۳۹۴۳۵۷	۱۳۲۳۲	۹۵۵۹۱	۹۱۵۶۶	۱۹۳۹۶۸	۱۳۵۵
۶۳۱۱۷۹	۱۶۹۴۱	۱۳۹۴۲۶	۱۵۹۷۸۳	۳۱۵۰۲۹	۱۳۶۵
۷۶۱۱۶۸	۳۱۸۸۱	۱۸۳۷۱۱	۲۱۰۸۵۰	۳۳۴۷۲۶	۱۳۷۵
۸۵۷۹۱۰	۴۳۰۵۵	۲۶۸۵۵۶	۳۱۲۸۳۳	۲۳۳۴۶۶	۱۳۸۵
۸۹۵۲۶۳	۴۷۶۳۶	۳۲۶۸۵۹	۲۹۵۹۹۵	۲۲۴۷۷۳	۱۳۹۰
۹۴۷۷۶۳	۵۴۷۸۰	۳۹۹۵۸۰	۲۴۶۹۲۱	۲۴۶۴۸۲	۱۳۹۵

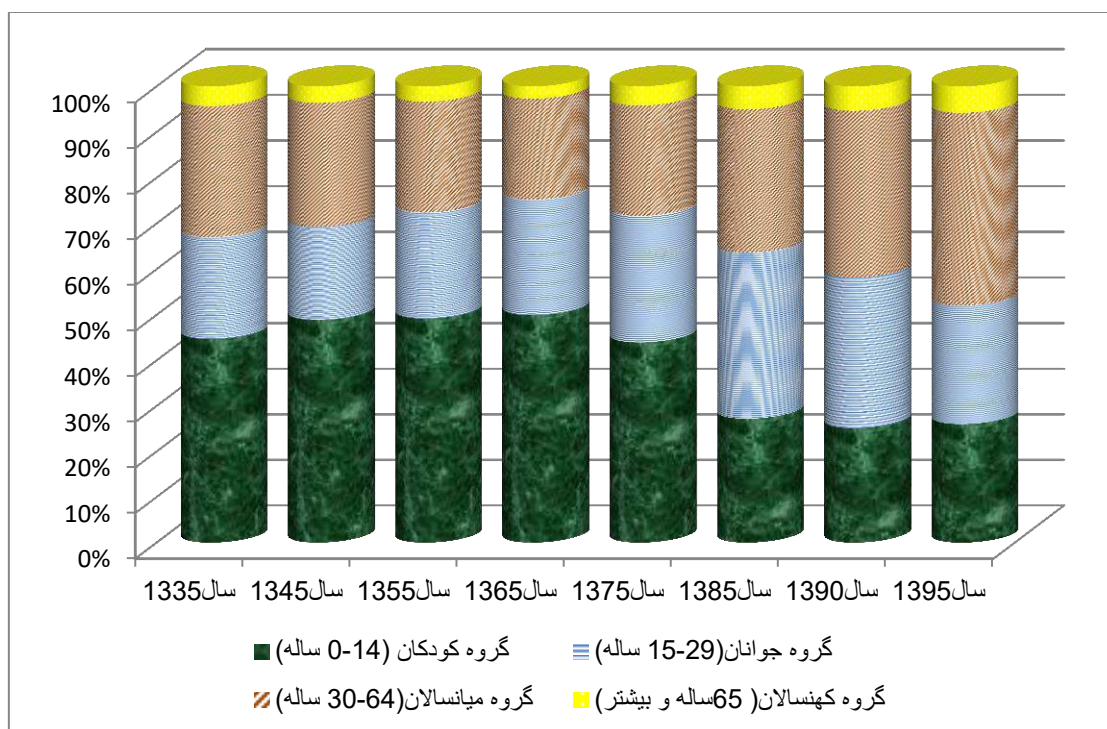
جدول ۲-۳- سهم جمعیت گروه‌های عمده سنی استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۹۵-۱۳۳۵

مرحله جمعیتی	کل	سهم جمعیت گروه کهنسالان (۶۵ساله و بیشتر)	سهم جمعیت گروه میانسالان (۳۰-۶۴ ساله)	سهم جمعیت گروه جوانان (۱۵-۲۹ ساله)	سهم جمعیت گروه کودکان (۰-۱۴ ساله)	سال
کودکی جمعیت	۱۰۰	۴.۳۱	۲۸.۶۵	۲۲.۳۶	۴۴.۶۷	۱۳۳۵
کودکی جمعیت	۱۰۰	۳.۶۲	۲۷.۱۲	۲۰.۴۱	۴۸.۸۵	۱۳۴۵
کودکی جمعیت	۱۰۰	۳.۳۶	۲۴.۲۴	۲۳.۲۲	۴۹.۱۹	۱۳۵۵
کودکی جمعیت	۱۰۰	۲.۶۸	۲۲.۰۹	۲۵.۳۲	۴۹.۹۱	۱۳۶۵
کودکی جمعیت	۱۰۰	۴.۱۹	۲۴.۱۴	۲۷.۷۰	۴۳.۹۸	۱۳۷۵
جوانی جمعیت	۱۰۰	۵.۰۲	۳۱.۳۰	۳۶.۴۶	۲۷.۲۱	۱۳۸۵
گذار از جوانی به میانسالی	۱۰۰	۵.۳۲	۳۶.۵۱	۳۳.۰۶	۲۵.۱۱	۱۳۹۰
میانسالی جمعیت	۱۰۰	۵.۷۸	۴۲.۱۶	۲۶.۰۵	۲۶.۰۱	۱۳۹۵

نمودار ۲-۲- روند تغییرات تعداد جمعیت در گروه‌های مختلف سنی در سال‌های ۹۵-۱۳۳۵

نمودار ۲-۳- روند تغییرات سهم (درصد) جمعیت در گروه‌های مختلف سنی در سال‌های ۹۵-۱۳۳۵

نمودارهای ۲-۲ و ۳-۲ براساس اطلاعات جداول ۲-۲ و ۳-۲ ترسیم شده‌اند. براساس اطلاعات جداول و

نمودارهای ۲-۲ و ۳-۲:

- در سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵ با توجه به تورم جمعیت ۱۴-۰ در استان، جمعیت استان در مرحله کودکی جمعیت قرار داشته است. به ویژه در سال ۱۳۶۵ قریب به نیمی از جمعیت استان کودک بوده اند.
- در دهه ۸۰ شمسی با توجه به افزایش سهم جمعیت ۲۹-۱۵ ساله جمعیت استان وارد مرحله جوانی جمعیت شده است.
- در دهه ۹۰ شمسی سهم جمعیت ۶۴-۳۰ ساله استان از سهم سایر رده‌های سنی پیشی گرفته و این موضوع مبین این است که در دهه ۹۰ جمعیت استان وارد مرحله میانسالی شده است. مقایسه سهم جمعیت میانسال استان در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ و تفاوت قابل توجه آنها حکایت از سرعت پیری جمعیت در استان دارد.

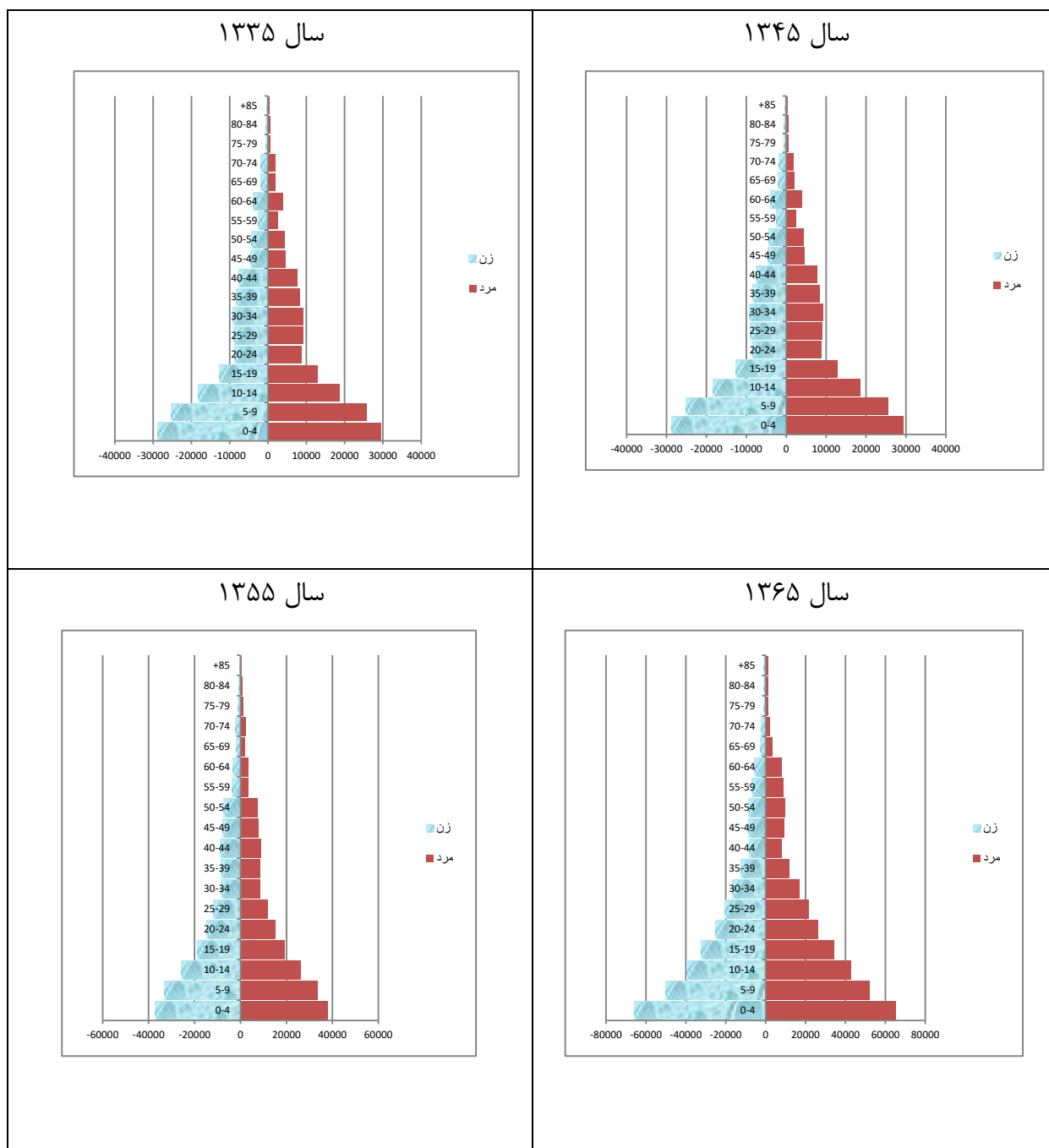

با توجه به این که دوره‌ی زمانی که در آن نسبت جمعیت زیر ۱۵ سال کمتر از ۳۰ درصد بوده و جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر هنوز کمتر از ۱۵ درصد باشد را پنجره جمعیتی می‌گویند، نگاهی به اطلاعات جدول ۲-۳ نشان می‌دهد که در استان چهارمحال و بختیاری پنجره جمعیتی از سال ۱۳۸۵ گشوده شده و هنوز هم با توجه به ترکیب جمعیت در سال ۱۳۹۵ این پنجره باز است.

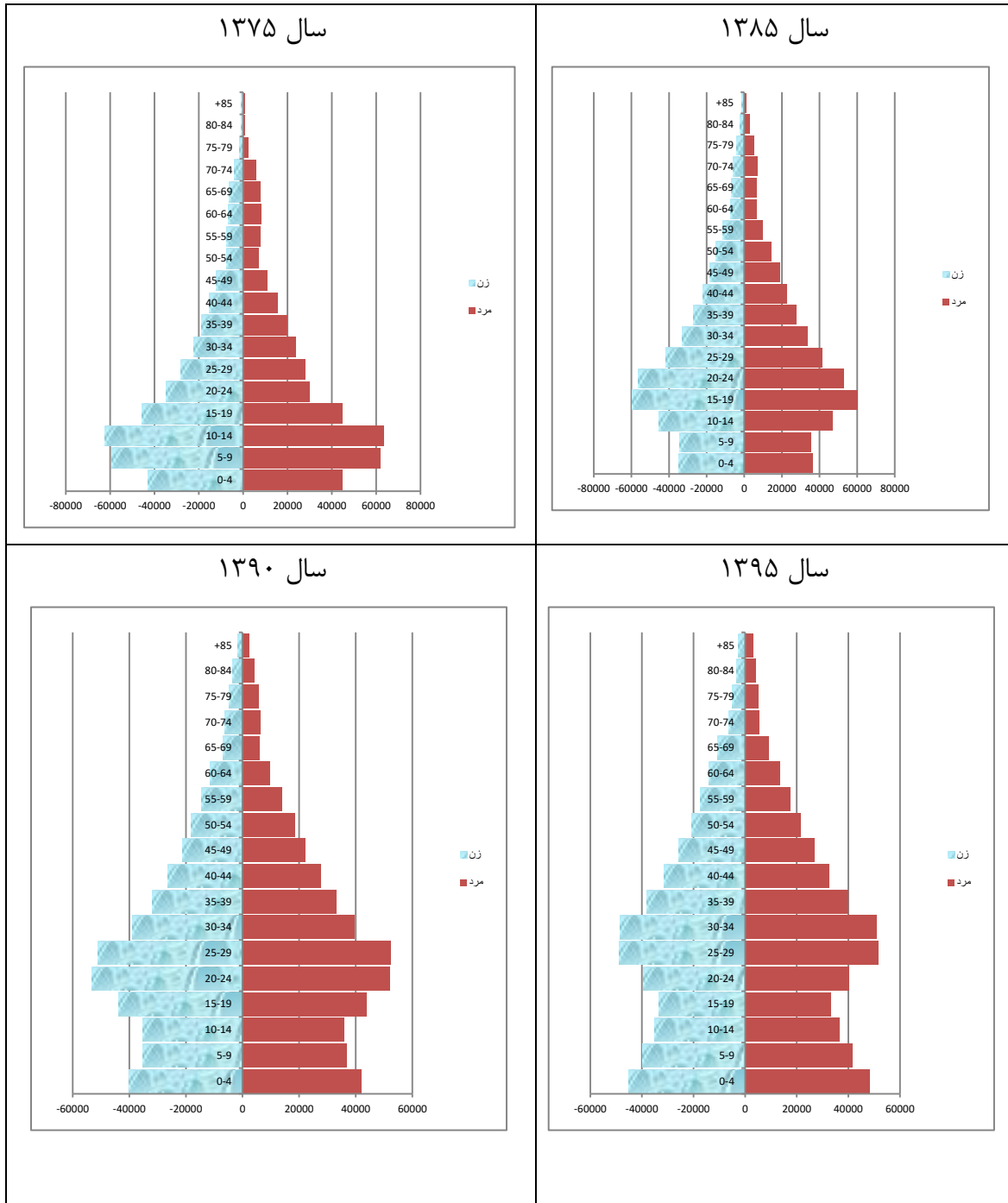
در نمودارهای ۲-۴ و ۲-۵ هرم سنی جمعیت استان از سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ در معرض دید قرار گرفته است. همانطوری که هرم‌های سنی نشان می‌دهند در سال‌های ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ قاعده هرم پهن بوده و نمودارها واقعا به شکل هرمی با قاعده پهن هستند. این ساختار از هرم سنی، حاکی از تورم جمعیت در گروه سنی کودکان (۱۴-۰ ساله) در آن سال‌هاست. از سال ۱۳۷۵ قاعده هرم روند باریک شدن را آغاز کرده (کاهش جمعیت خردسال در استان) و تا جایی ادامه یافته که در سال ۱۳۹۵ نمودار از حالت هرمی خارج و شبیه یک گلابی شده است. شکم نمودار در هرم سنی حاکی از تورم جمعیت در رده سنی میانسالان در سال ۱۳۹۵ است.

نمودار ۲-۴- هرم سنی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۱۳۳۵-۴۵-۵۵-۶۵

(در تمام این سال‌ها جمعیت در مرحله کودکی قرار داشته است)

نمودار ۲-۵- هرم سنی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۹۵-۹۰-۸۵-۱۳۷۵
(خروج از کودکی و ورود به جوانی و سپس میانسالی جمعیت)

جدول ۲-۴ میانگین و میانه سن جمعیت استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۳۵ به نمایش گذاشته است. میانه سنی عددی است که سن ۵۰ درصد جمعیت کمتر یا مساوی آن می‌باشد.

جدول ۲-۴- میانگین و میانه سنی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۹۵-۱۳۳۵

میانه سنی			میانگین سنی			شرح
زن	مرد	مرد و زن	زن	مرد	مرد و زن	
۱۶	۱۴.۸	۱۵.۳	۲۰.۹	۲۱.۲	۲۱.۱	آبان ۱۳۵۵.....
۱۴.۹۱	۱۵.۱۵	۱۵.۰۳	۱۹.۳۸	۲۰.۳۸	۲۰.۱۱	آبان ۱۳۶۵.....
۱۷.۷	۱۷.۳۷	۱۷.۵۳	۲۲.۳۱	۲۲.۶۲	۲۲.۴۷	آبان ۱۳۷۵.....
۲۳.۲۴	۲۳.۳	۲۳.۲۷	۲۷.۲۳	۲۷.۳۲	۲۷.۲۷	آبان ۱۳۸۵.....
۲۶.۳۴	۲۶.۳۷	۲۶.۳۶	۲۹.۲۴	۲۹.۱۱	۲۹.۱۷	آبان ۱۳۹۰.....
۲۹	۲۸	۲۸	۳۰.۱	۲۹.۸	۳۰	آبان ۱۳۹۵.....

براساس اطلاعات جدول ۲-۴ نیمی از جمعیت استان در سال ۱۳۶۵ سنی کمتر از ۱۵.۰۳ و نیم دیگر نیز سن بیش از ۱۵.۰۳ سال داشته‌اند. در حالی که میانه سنی سال ۱۳۹۵ نشان دهنده این است که عمر نیمی از جمعیت به بیش از ۲۸ سال رسیده است.

از مجموع مطالب و اطلاعات ارائه شده در این بخش (ساختار سنی و جنسی جمعیت) چنین استنباط می‌گردد که جمعیت استان مطابق با الگوی گذار سنی از مرحله کودکی به مرحله جوانی و سپس به مرحله میانسالی جمعیت رسیده و در حال حاضر جمعیت استان در فاز میانسالی قرار دارد.

۲-۳-۳- بعد و ترکیب خانوار در استان چهارمحال و بختیاری

خانوار از چند نفر تشکیل می‌شود که با هم در یک اقامتگاه زندگی می‌کنند، با یکدیگر همخرج هستند و معمولاً با هم غذا می‌خورند. (مرکز آمار ایران) براساس تعریف سازمان ملل، مفهوم خانوار براساس ترتیباتی است که اشخاص به طور فردی یا گروهی اتخاذ کرده‌اند تا غذا و سایر نیازهای زندگی خود را تامین نمایند.

خانوار ممکن است:

الف- یک نفره باشد. یعنی عبارت از یک نفر که خودش غذا و سایر نیازهای زندگی خود را بدون شرکت هیچ فرد دیگر فراهم می‌کند.

ب- چند نفره باشد، یعنی عده‌ای مرکب از دو نفر یا بیشتر با هم غذا و سایر نیازهای زندگی خود را تامین می‌نمایند.

اگر چه خانوار با خانواده متفاوت است و هر خانواری خانواده نیست ولی معمولاً هر خانواده یک خانوار است و بیش از ۹۸ درصد خانوارهای سرشماری شده خانواده هستند.

خانواده کوچکترین واحد اجتماعی است و تنها نظام اجتماعی است که در همه جوامع، (مذهبی و غیرمذهبی) پذیرفته شده است. در جوامع مختلف خانواده دارای نقش، پایگاه و منزلت گوناگون است.

خانواده با این که هسته‌ای کوچک از اجتماع است، در حیات اجتماعی مردم نقش و تأثیری فوق العاده دارد. خانواده هسته اولیه همه سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی است. می‌توان گفت خانواده همه نقش‌های مربوط به ایجاد تمدن، انتقال مورث و رشد و شکوفایی انسانیت را ایفاء می‌کند. همه سنت‌ها، عقاید و آداب، ویژگی‌های فردی و اجتماعی از طریق خانواده به نسل جدید منتقل می‌گردد. ساختار و مشی خانواده در سکون یا اضطراب جامعه مؤثر بوده و انگیزه اعضای خانواده در انگیزه‌های اجتماع تأثیرگذار است. در فرهنگ ایرانی اسلامی خانواده معمولی با ازدواج یک زوج تشکیل و با تولد فرزندان گسترش می‌یابد. با توجه به مطالب گفته شده مطالعه تحولات خانواده در جامعه و فهم برخی از زوایای تحولات جمعیتی حائز اهمیت است. لازم به ذکر است با توجه به این‌که در سرشماری‌ها به جای گردآوری اطلاعات مربوط به خانواده، اطلاعات مربوط به خانوار گردآوری می‌گردد و همانطوری که گفته شد بیش از ۹۸ درصد خانوارها، خانواده هستند در این قسمت اطلاعات خانوار تحلیل شده است.

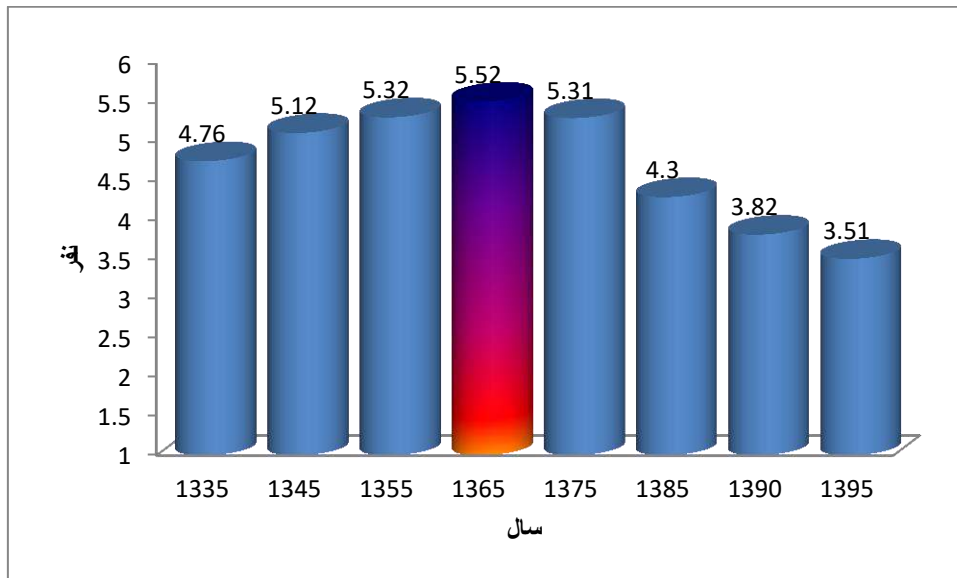
در جدول شماره ۲-۵ بعد خانوار استان با بعد خانوار کشور را طی سال‌های مختلف در معرض مقایسه قرار داده شده است.

جدول ۲-۵- روند تغییر تعداد و بعد خانوار استان چهارمحال و بختیاری و کشور طی سال‌های ۹۵-۱۳۳۵

بعد و ترکیب خانوار

کشور			استان چهارمحال و بختیاری			سال
بعد خانوار	خانوار	جمعیت	بعد خانوار	خانوار	جمعیت	
۴.۷۶	۳۹۸۵۵۱۰	۱۸۹۵۴۷۰۴	۴.۷۶	۴۸۹۳۵	۲۳۳۰۲۳	۱۳۳۵
۴.۹۹	۵۱۶۷۱۹۲	۲۵۷۸۸۷۲۲	۵.۱۲	۵۸۲۸۷	۲۹۸۴۴۸	۱۳۴۵
۵.۰۲	۶۷۱۱۶۲۸	۳۳۷۰۸۷۴۴	۵.۳۲	۷۴۱۴۴	۳۹۴۳۵۷	۱۳۵۵
۵.۱۱	۹۶۷۳۹۳۱	۴۹۴۴۵۰۱۰	۵.۵۲	۱۱۴۳۰۲	۶۳۱۱۷۹	۱۳۶۵
۴.۸۴	۱۲۳۹۸۲۳۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۵.۳۱	۱۴۳۲۶۰	۷۶۱۱۶۸	۱۳۷۵
۴.۰۳	۱۷۵۰۱۷۷۱	۷۰۴۹۵۷۸۲	۴.۳۰	۱۹۹۵۷۶	۸۵۷۹۱۰	۱۳۸۵
۳.۵۵	۲۱۱۸۵۶۴۷	۷۵۱۴۹۶۶۹	۳.۸۲	۲۳۴۶۱۲	۸۹۵۲۶۳	۱۳۹۰
۳.۳۰	۲۴۱۸۵۱۳۳	۷۹۹۲۶۲۷۰	۳.۵۱	۲۷۰۲۹۷	۹۴۷۷۶۳	۱۳۹۵

نمودار ۲-۶- روند تغییر بعد خانوار در استان چهارمحال و بختیاری و کشور طی سال‌های ۹۵-۱۳۳۵

براساس اطلاعات جدول ۲-۵ می‌توان گفت که بعد خانوار در استان چهارمحال و بختیاری همواره از میانگین کشوری آن بالاتر بوده است. همچنین بعد خانوار در سال ۱۳۶۵ به دلیل بالا بودن نرخ رشد جمعیت بالای ناشی از افزایش مولید در سال‌های قبل از آن، به ماکزیمم مقدار خود رسیده است. پس از سال ۱۳۶۵ بعد خانوار روندی نزولی را آغاز و در سال ۱۳۹۵ به کمترین مقدار خود رسیده است. کاهش بعد خانوار در کشور نشانی از کاهش تعداد فرزندان در خانواده‌ها و کاهش تمایل زوجین به فرزندآوری است.

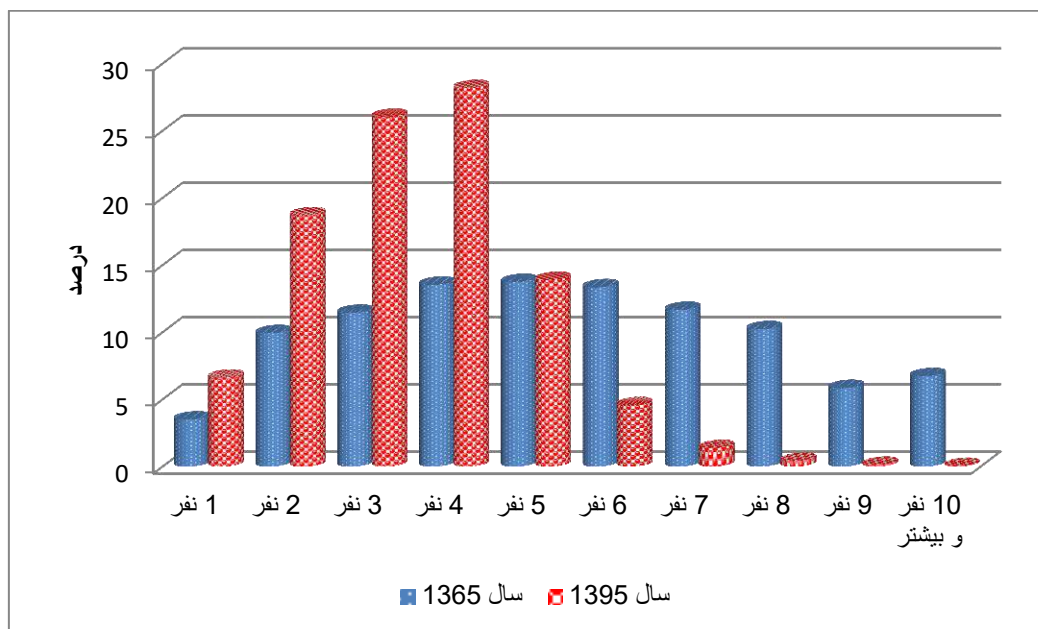
در جدول شماره ۲-۶ توزیع خانوارهای استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک جمعیت خانوار برای سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۹۵ در معرض مقایسه قرار گرفته است. نمودار ۲-۷ نیز براساس اطلاعات این جدول ترسیم شده است.

جدول ۲-۶- مقایسه توزیع خانوارهای استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۹۵

۱۳۹۵			۱۳۶۵			تعداد افراد در خانوار
درصد فراوانی تجمعی	درصد	فراوانی	درصد فراوانی تجمعی	درصد	فراوانی	
۶.۶۲	۶.۶۲	۱۷۸۷۴	۳.۵۱	۳.۵۱	۴۰۰۷	۱ نفر
۲۵.۳۲	۱۸.۷	۵۰۵۱۶	۱۳.۴۴	۹.۹۳	۱۱۳۵۴	۲ نفر
۵۱.۳۵	۲۶.۰۴	۷۰۳۲۹	۲۴.۸۹	۱۱.۴۵	۱۳۰۸۴	۳ نفر
۷۹.۵۳	۲۸.۱۸	۷۶۱۱۰	۳۸.۴۳	۱۳.۵۴	۱۵۴۷۴	۴ نفر
۹۳.۴۳	۱۳.۹	۳۷۵۵۹	۵۲.۱۷	۱۳.۷۴	۱۵۷۰۵	۵ نفر
۹۸.۰۱	۴.۵۸	۱۲۳۷۷	۶۵.۵۲	۱۳.۳۵	۱۵۲۶۱	۶ نفر
۹۹.۳۹	۱.۳۸	۳۷۱۹	۷۷.۱۹	۱۱.۶۶	۱۳۳۲۹	۷ نفر
۹۹.۸۱	۰.۴۲	۱۱۴۶	۸۷.۴۲	۱۰.۲۳	۱۱۶۹۱	۸ نفر
۹۹.۹۵	۰.۱۳	۳۵۸	۹۳.۲۷	۵.۸۵	۶۶۸۵	۹ نفر
۱۰۰	۰.۰۵	۱۴۴	۱۰۰	۶.۷۳	۷۶۹۵	۱۰ نفر و بیشتر
	۱۰۰	۲۷۰۱۳۲		۱۰۰	۱۱۴۲۸۵	جمع کل

نمودار ۲-۷- مقایسه توزیع خانوارهای استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۹۵

براساس اطلاعات جدول ۲-۶، سهم تعداد خانوارهای تک نفره در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۶۵ تقریباً دو برابر شده است. در سال ۱۳۹۵ توزیع خانوارها توزیعی چوله به راست با مد ۴ نفره بوده است در حالی که توزیع خانوارها در سال ۱۳۶۵ توزیعی تقریباً متقارن با مد ۵ نفره را نشان می‌دهد. در سال ۱۳۶۵ کمتر از ۲۵ درصد خانوارها دارای جمعیت ۳ یا کمتر از ۳ نفر بوده‌اند در حالی که در سال ۱۳۹۵ بیش از ۵۱ درصد خانوارها دارای جمعیت سه یا کمتر از سه نفر بوده‌اند. همچنین در سال ۱۳۶۵، ۴۷/۸۳ درصد خانوارها دارای جمعیت ۶ یا بیش از ۶ نفر بوده‌اند در حالی که در سال ۱۳۹۵ این شاخص تنها ۶/۵۶ درصد بوده است. کاهش فراوانی خانوارهای پرجمعیت دارای دلایل متعددی است که از جمله آنها می‌توان به مشکلات اقتصادی و معیشتی و موفقیت قابل توجه برنامه‌های کنترل موالید در کشور اشاره نمود.

۲-۳-۴- باروری و زاد و ولد

زاد و ولد یکی از دو پدیده طبیعی و ذاتی جمعیت و عامل منحصر به فرد افزایش جمعیت در مقیاس جهانی است. این پدیده در جمعیت‌شناسی تحت عنوان باروری، مورد مطالعه قرار می‌گیرد. باروری به رفتار تجربی، واقعی یا بالفعل فرزندآوری جمعیت اطلاق می‌شود. باروری به‌عنوان اصلی‌ترین شاخص تأثیرگذار بر رشد جمعیت محسوب می‌شود. با این حال باروری پدیده‌ای جمعی است و نه فردی. به‌عبارت دیگر هر چند داده‌های اولیه به فرد مربوط است اما شاخص‌های باروری یکی از عوامل اصلی تغییرات جمعیت را مطرح می‌کند. در جمعیتی که در معرض مهاجرت نیست، ثبات یا تغییر در باروری، در کنار ثبات یا تغییر در مرگ و میر، عامل اصلی ثبات یا تغییر در حجم، توزیع و ترکیب جمعیت است. در جمعیت‌های بسته (بدون مهاجرپذیری و مهاجرفرستی)، تنها عامل رشد جمعیت باروری است و در صورتی که باروری از مرگ و میر بیشتر باشد جمعیت رشد می‌کند. (سرایی ۱۳۸۱)

یکی از مهمترین شاخص‌های نشانگر وضعیت زاد و ولد در هر جامعه‌ای شاخص «میزان خام موالید» یا «*Crude Birth Rate*» است. شاخص خام موالید نشان دهنده تعداد موالید زنده در هر سال به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (وسط آن سال) است. این شاخص از تقسیم تعداد موالید زنده هر سال تقسیم بر تعداد جمعیت وسط سال ضرب در عدد ۱۰۰۰ به دست می‌آید.

جدول ۲-۷، نرخ خام موالید کشور ایران را طی سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۲۰ میلادی نشان می‌دهد. اطلاعات این جدول از اقلام آماری منتشره در بخش جمعیت سازمان ملل متحد تنظیم شده است. جدول ۲-۸ نیز میزان خام موالید استان چهارمحال و بختیاری را طی سال‌های ۱۳۵۱ تا ۱۳۹۸ نشان می‌دهد. نمودار ۲-۸ نیز روند تغییرات نرخ خام موالید استان را در معرض نمایش گذاشته است.

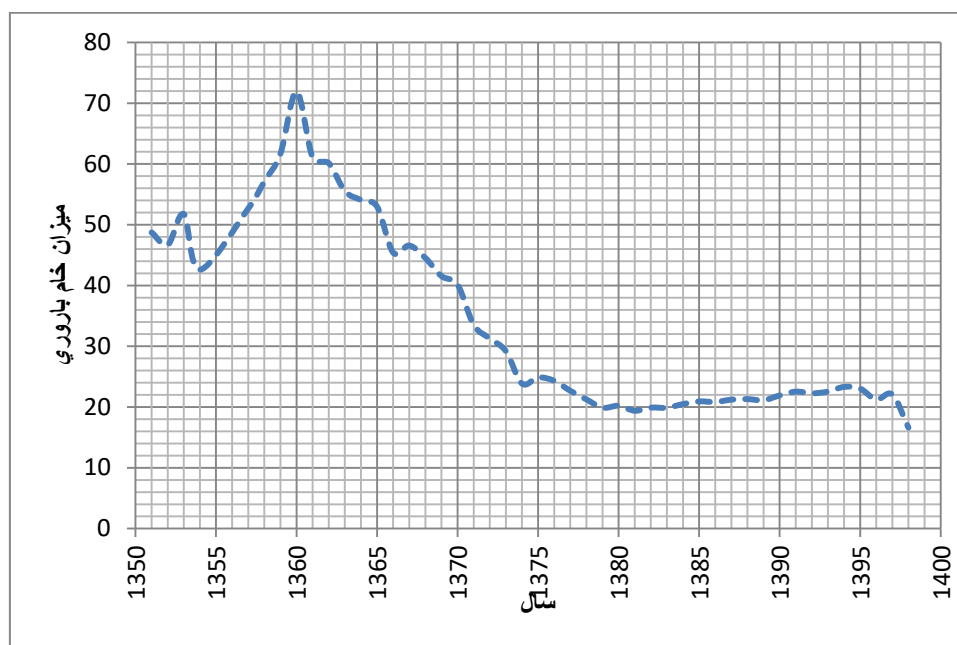
جدول ۲-۷- نرخ خام موالید کشور از سال ۱۳۲۹ تا سال ۱۳۹۹ براساس آمارهای بخش جمعیت سازمان ملل

نرخ خام موالید کشور (CBR) تعداد مولود زنده به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت در سال	بازه زمانی	
	هجری شمسی	میلادی
۵۰.۷	۱۳۲۹-۱۳۳۴	۱۹۵۰-۱۹۵۵
۴۶.۴	۱۳۳۹-۱۳۴۴	۱۹۶۰-۱۹۶۵
۴۱.۳	۱۳۴۹-۱۳۵۴	۱۹۷۰-۱۹۷۵
۴۴.۴	۱۳۵۹-۱۳۶۴	۱۹۸۰-۱۹۸۵
۳۸.۰	۱۳۶۴-۱۳۶۹	۱۹۸۵-۱۹۹۰
۲۶.۲	۱۳۶۹-۱۳۷۴	۱۹۹۰-۱۹۹۵
۱۹.۱	۱۳۷۴-۱۳۷۹	۱۹۹۵-۲۰۰۰
۱۷.۴	۱۳۷۹-۱۳۸۴	۲۰۰۰-۲۰۰۵
۱۷.۸	۱۳۸۴-۱۳۸۹	۲۰۰۵-۲۰۱۰
۱۸.۵	۱۳۸۹-۱۳۹۴	۲۰۱۰-۲۰۱۵
۱۹.۱	۱۳۹۴-۱۳۹۹	۲۰۱۵-۲۰۲۰

جدول ۲-۸- تعداد موالید و میزان خام موالید استان چهارمحال و بختیاری از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۹۸

سال	تعداد موالید	میزان خام موالید	سال	تعداد موالید	میزان خام موالید	سال	تعداد موالید	میزان خام موالید
۱۳۵۱	۱۷۲۹۱	۴۸.۷۳	۱۳۶۸	۲۹۷۳۳	۴۴.۵۳	۱۳۸۳	۱۶۶۶۰	۱۹.۸۹
۱۳۵۲	۱۷۰۰۵	۴۶.۶۸	۱۳۶۹	۲۸۲۶۷	۴۱.۵۵	۱۳۸۴	۱۷۳۷۱	۲۰.۴۹
۱۳۵۳	۱۹۳۶۰	۵۱.۷۶	۱۳۷۰	۲۷۸۲۱	۴۰.۱۴	۱۳۸۵	۱۷۹۵۲	۲۰.۹۳
۱۳۵۴	۱۶۳۵۶	۴۲.۵۹	۱۳۷۱	۲۳۶۷۹	۳۳.۵۳	۱۳۸۶	۱۸۰۲۶	۲۰.۸۳
۱۳۵۷	۲۲۸۱۶	۵۲.۶۶	۱۳۷۲	۲۲۵۰۶	۳۱.۲۸	۱۳۸۷	۱۸۵۱۳	۲۱.۲۱
۱۳۵۸	۲۵۹۳۱	۵۷.۱۰	۱۳۷۳	۲۱۴۰۴	۲۹.۱۹	۱۳۸۸	۱۸۷۵۲	۲۱.۳۱
۱۳۵۹	۲۹۳۶۱	۶۱.۶۸	۱۳۷۴	۱۷۸۲۳	۲۳.۸۶	۱۳۸۹	۱۸۷۵۲	۲۱.۱۳
۱۳۶۰	۳۵۸۸۶	۷۱.۹۳	۱۳۷۵	۱۸۹۳۵	۲۴.۸۸	۱۳۹۰	۱۹۶۱۴	۲۱.۹۱
۱۳۶۱	۳۱۹۳۲	۶۱.۰۶	۱۳۷۶	۱۸۷۳۰	۲۴.۳۱	۱۳۹۱	۲۰۴۰۷	۲۲.۵۴
۱۳۶۲	۳۲۹۶۸	۶۰.۱۵	۱۳۷۷	۱۷۶۷۳	۲۲.۶۷	۱۳۹۲	۲۰۳۹۲	۲۲.۲۶
۱۳۶۳	۳۱۹۰۸	۵۵.۵۴	۱۳۷۸	۱۶۷۷۵	۲۱.۲۶	۱۳۹۳	۲۰۸۷۴	۲۲.۵۳
۱۳۶۴	۳۲۵۶۸	۵۴.۰۸	۱۳۷۹	۱۵۸۷۱	۱۹.۸۸	۱۳۹۴	۲۱۸۴۶	۲۳.۳۱
۱۳۶۵	۳۳۴۴۳	۵۲.۹۸	۱۳۸۰	۱۶۳۳۰	۲۰.۲۱	۱۳۹۵	۲۱۸۳۳	۲۳.۰۴
۱۳۶۶	۲۹۲۱۰	۴۵.۴۲	۱۳۸۱	۱۵۸۶۰	۱۹.۳۹	۱۳۹۶	۲۰۳۴۱	۲۱.۲۲
۱۳۶۷	۳۰۵۲۲	۴۶.۵۸	۱۳۸۲	۱۶۴۷۰	۱۹.۹۰	۱۳۹۷	۲۱۳۸۸	۲۲.۰۶
						۱۳۹۸	۱۶۲۹۳	۱۶.۶۱

نمودار ۲-۸- روند تغییرات میزان خام موالید در استان در نیم قرن منتهی به سال ۱۴۰۰

دقت در اطلاعات جداول ۲-۷ و ۲-۸ و نمودار ۲-۸ نشان می‌دهد که روند تغییرات میزان خواب موالید در کشور و استان نیز دقیقاً منطبق بر الگوی گذار جمعیتی می‌باشد. بدین معنا که در زمان‌های گذشته دور این نرخ در سطح بالایی بوده و به تدریج رو به کاهش گذاشته و در سال‌های اخیر حالت سقوط به خود گرفته است. تنها نقطه متعارض نمودار ۲-۸ با الگوی گذار به اوج رسیدن منحنی در سال ۱۳۶۵ است که همان‌طور که در بخش‌های قبلی نیز گفته شد ناشی از تغییر سیاست‌های ناگهانی و شرایط خاص حاکم بر کشور پس از وقوع انقلاب سال ۱۳۵۷ در کشور است.

یکی دیگر از مهمترین شاخص‌های زاد و ولد در جوامع انسانی، میزان باروری کل است که با علامت اختصاری *TFR* (*Total Fertility Rate*) است. میزان باروری کل عبارت از شمار فرزندان زنده‌ای است که یک زن در طول دوران باروری (سن ۱۵-۴۹ سال) به دنیا می‌آورد. برای محاسبه شاخص باروری کل لازم است که ابتدا میزان باروری اختصاصی سنی (*Age Specific Fertility Rate*) با علامت اختصاری *ASFR* را به دست آوریم. میزان باروری اختصاصی سنی از تقسیم تعداد موالید زنده طی یک سال از مادران یک گروه

سنی تقسیم بر کل جمعیت زنان آن گروه سنی (ضرب در ۱۰۰۰) حاصل می‌گردد. با در دسترس بودن میزان باروری اختصاصی سنی می‌توان با استفاده از فرمول زیر TFR را محاسبه نمود.

$$TFR = \frac{\text{مجموع میزانهای باروری اختصاصی سنی} \times 5}{1000}$$

در جدول ۹-۲ میزان کل باروری کشور ایران از دهه سی تا دهه نود شمسی براساس نشریات بخش جمعیت سازمان ملل متحد منعکس شده است. در جدول ۱۰-۲ میزان باروری اختصاصی سنی و میزان باروری کل استان چهارمحال و بختیاری برای سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و سال‌های ۱۳۹۵ الی ۱۳۹۸ محاسبه شده است.

براساس اطلاعات جدول ۹-۲ میزان باروری کل کشور در دهه ۳۰ شمسی بسیار بالا و با گذر زمان این شاخص روندی نزولی را تجربه کرده است. افت و خیزهای دهه اخیر میزان کل باروری، ناشی از ساختار سنی جمعیت و نوسان وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشور در اثر رویکردهای مختلف در مدیریت ارشد کشور بوده است.

جدول ۲-۹- میزان باروری کل کشور ایران در ادوار مختلف از سال ۱۳۲۹ تا سال ۱۳۹۹ براساس آمارهای

بخش جمعیت سازمان ملل

میزان باروری کل (TFR) (تعداد مولود زنده به ازای هر زن)	بازه زمانی	
	هجری شمسی	میلادی
۶.۹۱	۱۳۲۹-۱۳۳۴	۱۹۵۰-۱۹۵۵
۶.۹۱	۱۳۳۹-۱۳۴۴	۱۹۶۰-۱۹۶۵
۶.۲۴	۱۳۴۹-۱۳۵۴	۱۹۷۰-۱۹۷۵
۶.۵۳	۱۳۵۹-۱۳۶۴	۱۹۸۰-۱۹۸۵
۵.۶۲	۱۳۶۴-۱۳۶۹	۱۹۸۵-۱۹۹۰
۳.۷۰	۱۳۶۹-۱۳۷۴	۱۹۹۰-۱۹۹۵
۲.۴۰	۱۳۷۴-۱۳۷۹	۱۹۹۵-۲۰۰۰
۱.۹۲	۱۳۷۹-۱۳۸۴	۲۰۰۰-۲۰۰۵
۱.۸۲	۱۳۸۴-۱۳۸۹	۲۰۰۵-۲۰۱۰
۱.۹۱	۱۳۸۹-۱۳۹۴	۲۰۱۰-۲۰۱۵
۲.۱۵	۱۳۹۴-۱۳۹۹	۲۰۱۵-۲۰۲۰

جدول ۲-۱۰- میزان باروری اختصاصی سنی و میزان باروری کل استان چهارمحال و بختیاری در سال های

مختلف

سال ۱۳۹۵			سال ۱۳۹۰			سال ۱۳۸۵			سن
میزان باروری اختصاصی سنی	تعداد فرزند زنده به دنیا آورده	زنان ۱۰ تا ۵۴ ساله	میزان باروری اختصاصی سنی	تعداد فرزند زنده به دنیا آورده	زنان ۱۰ تا ۵۴ ساله	میزان باروری اختصاصی سنی	تعداد فرزند زنده به دنیا آورده	جمعیت زنان	
۲۲.۵۱	۷۴۹	۳۳۲۶۷	۱۵.۱۶	۶۶۴	۴۳۸۰۴	۱۴.۲۷	۸۵۱	۵۹۶۳۹	۱۹-۱۵ ساله
۹۳.۹۶	۳۷۱۶	۳۹۵۴۷	۶۴.۷۳	۳۴۳۸	۵۳۱۱۶	۶۹.۷۲	۳۹۲۴	۵۶۲۸۰	۲۰-۲۴ ساله
۱۲۵.۸۶	۶۱۳۹	۴۸۷۷۶	۸۳.۲۲	۴۲۴۵	۵۱۰۰۷	۹۱.۰۲	۳۷۹۷	۴۱۷۱۸	۲۵-۲۹ ساله
۱۱۱.۳۴	۵۳۹۷	۴۸۴۷۲	۶۹.۱۹	۲۶۸۳	۳۸۷۷۵	۸۳.۹۲	۲۷۵۸	۳۲۸۶۶	۳۰-۳۴ ساله
۶۶.۲۰	۲۵۲۱	۳۸۰۸۲	۳۸.۱۲	۱۲۱۳	۳۱۸۱۷	۳۷.۷۸	۱۰۲۵	۲۷۱۳۲	۳۵-۳۹ ساله
۲۱.۸۳	۶۸۴	۳۱۳۲۹	۹.۳۷	۲۴۷	۲۶۳۵۳	۱۰.۰۲	۲۲۱	۲۲۰۴۷	۴۰-۴۴ ساله
۵.۱۴	۱۳۳	۲۵۸۷۴	۱.۵۰	۳۲	۲۱۳۳۵	۲.۱۴	۳۹	۱۸۱۹۲	۴۵-۴۹ ساله
۲.۲۳			۱.۴۱			۱.۵۴			میزان باروری کلی (TFR)

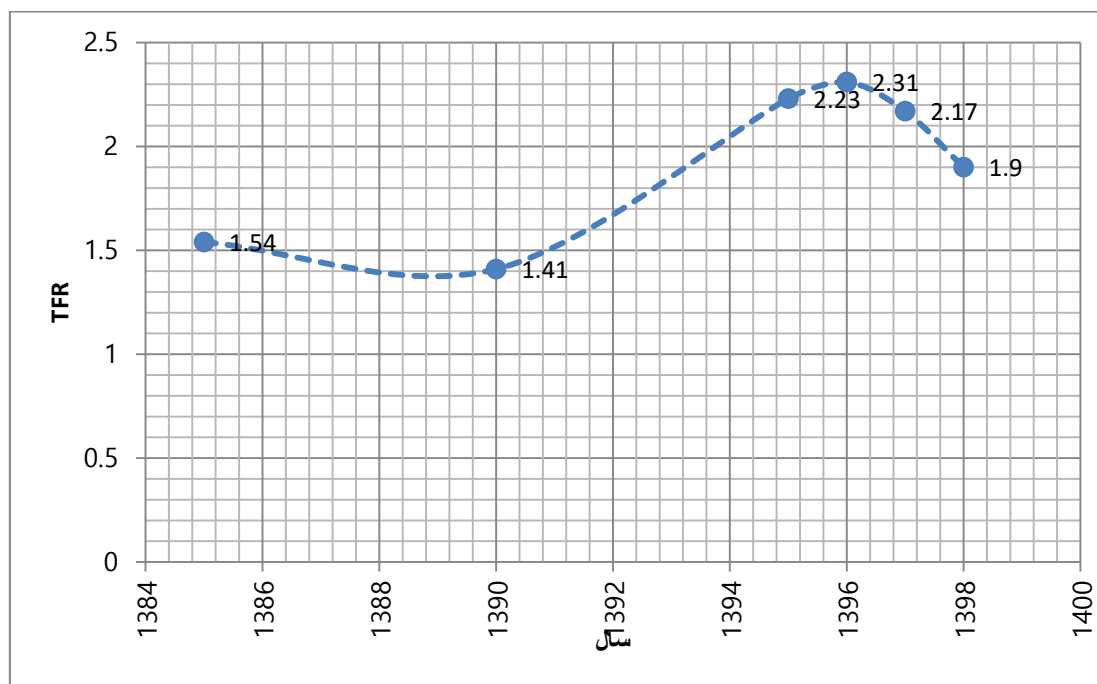

ادامه جدول ۲-۱۰- میزان باروری اختصاصی سنی و میزان باروری کل استان چهارمحال و بختیاری در

سال‌های مختلف

سال ۱۳۹۸			سال ۱۳۹۷			سال ۱۳۹۶			سن
میزان باروری اختصاصی سنی	تعداد فرزند زنده به دنیا آورده	زنان ۱۰ تا ۵۴ ساله	میزان باروری اختصاصی سنی	تعداد فرزند زنده به دنیا آورده	زنان ۱۰ تا ۵۴ ساله	میزان باروری اختصاصی سنی	تعداد فرزند زنده به دنیا آورده	جمعیت زنان	
۲۵.۰۵	۸۳۴	۳۳۲۹۸	۲۶.۷۶	۸۷۹	۳۲۸۴۳	۳۲.۴۲	۱۰۶۸	۳۲۹۴۶	۱۹-۱۵ ساله
۹۰.۴۴	۳۱۱۹	۳۴۴۸۹	۱۰۶.۴۴	۳۷۹۵	۳۵۶۵۴	۱۱۱.۵۳	۴۱۵۹	۳۷۲۸۹	۲۴-۲۰ ساله
۱۰۷.۸۰	۴۸۰۹	۴۴۶۱۰	۱۲۴.۲۲	۵۸۳۱	۴۶۹۴۰	۱۳۲.۵۳	۶۳۹۱	۴۸۲۲۳	۲۹-۲۵ ساله
۸۸.۴۱	۴۴۳۶	۵۰۱۷۳	۹۹.۴۴	۴۹۸۷	۵۰۱۵۲	۱۰۶.۵۲	۵۲۳۹	۴۹۱۸۵	۳۴-۳۰ ساله
۵۱.۹۷	۲۲۹۳	۴۴۱۱۸	۵۹.۱۸	۲۴۷۴	۴۱۸۰۳	۶۰.۳۲	۲۵۰۸	۴۱۵۷۵	۳۹-۳۵ ساله
۱۵.۵۰	۵۳۲	۳۴۳۲۵	۱۶.۸۹	۵۵۹	۳۳۰۹۲	۱۷.۶۱	۵۷۸	۳۲۸۱۹	۴۴-۴۰ ساله
۱.۱۵	۳۴	۲۹۵۰۹	۱.۴۴	۴۱	۲۸۴۶۷	۱.۱۷	۳۳	۲۸۱۵۷	۴۹-۴۵ ساله
۱.۹۰			۲.۱۷			۲.۳۱			میزان باروری کلی (TFR)

نمودار ۲-۹- روند تغییرات میزان کل باروری در استان چهارمحال و بختیاری

براساس اطلاعات جدول ۲-۱۰ و نمودار ۲-۹، نرخ کل باروری در استان چهارمحال و بختیاری، از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۶ یک روند افزایشی را نشان می‌دهد ولی پس از سال ۱۳۹۶ با شیبی تند روندی نزولی را آغاز کرده است. این شاخص در سال ۱۳۹۸ عدد ۱.۹ را نشان می‌دهد.

یادآوری این نکته ضروری است که از منظر جمعیت‌شناسی، نرخ کل باروری ۲.۱ حد جایگزینی جمعیت است. به عبارت دیگر اگر نرخ کل باروری در جامعه‌ای (بدون مهاجرت) در یک دوره زمانی میان مدت برابر ۲.۱ باشد نرخ رشد جمعیت برابر صفر خواهد شد و در نتیجه اندازه جمعیت ثابت خواهد ماند. نرخ باروری کل بیش از حد جایگزینی، رشد مثبت و افزایش جمعیت و نرخ باروری کل کمتر از حد جایگزینی رشد منفی و کاهش جمعیت را در پی خواهد داشت.

مقایسه نرخ باروری کل استان چهارمحال و بختیاری (که براساس داده‌های ثبتی محاسبه شده است) با نرخ کل باروری کشور مندرج در نشریات بخش جمعیت سازمان ملل متحد نکته قابل تاملی را به نمایش می‌گذارد. نرخ باروری کل کشور ایران مندرج در این نشریات، بیش از نرخ باروری کل محاسبه شده برای

استان چهارمحال و بختیاری است! با توجه به واقعیت‌های موجود و توجه به این که میزان مولید استان بالاتر از میزان مولید کشور است این موضوع کمی عجیب به نظر می‌رسد.

از نظر برخی کارشناسان، گاهی بعضی از اقلام آماری جمعیتی مندرج در نشریات بین‌المللی واقعی نبوده و این اقلام آماری با اهداف مشخصی در این نشریات مندرج می‌شود. با توجه به این موضوع آیا ثبت *TFR* کشور ایران بیش از اعداد و ارقام واقعی با هدف غافل سازی کشور ایران از روند واقعی سیر جمعیت نیست؟ جنگ جمعیتی کشورهای غربی بر علیه کشورهای در حال توسعه واقعیت است یا توهم؟

۲-۳-۵- ازدواج و تشکیل خانواده

ازدواج یکی از مهم‌ترین عقود دوران زندگی هر فردی است. بررسی‌ها حاکی از آن است که قانون مدنی یا سایر قوانین همچون قانون حمایت از خانواده، تعریف دقیقی از ازدواج یا عقد نکاح به عمل نیاورده‌اند. شاید عدم ارائه تعریف مکتوب از ازدواج به دلیل پرکاربرد بودن این واژه و مفهوم و معروف بودن این واژه نزد افراد جامعه باشد. به استناد عرف و آنگونه که از قوانین مرتبط استنباط می‌گردد، ازدواج عقدی است که به موجب آن زن و مردی به یکدیگر محرم می‌شوند و زوجیتی که بر مبنای این ازدواج میان زن و شوهر شکل می‌گیرد، سبب می‌شود تا حقوق و تکالیف مهمی بر دوش هر یک از آنان قرار گیرد. تعریف پیش گفته از ازدواج، ناظر بر ازدواج دائم به عنوان یکی از انواع عقود نکاح است و در ارتباط با متعه (ازدواج موقت) کاربرد نداشته و یا حداقل کاربرد کمتری دارد. لازم به ذکر است که عقد ازدواج میان زن و مرد به لحاظ قانونی منوط به انجام تشریفات است که از مهم‌ترین این تشریفات لزوم ثبت ازدواج در دفاتر اسناد رسمی است. در حال حاضر الزام ثبت ازدواج در دفاتر رسمی، مختص ازدواج شرعی و قانونی دائمی بوده و سایر انواع ازدواج‌های مرسوم در جامعه (اعم از شرعی و غیر شرعی) الزام به ثبت ندارند و از همین روی آمار دقیق (و حتی غیر دقیقی) از سایر انواع ازدواج وجود ندارد.

به هر حال در این پژوهش ازدواج از منظر تاثیر آن در تغییر و تحولات جمعیتی حائز اهمیت می‌باشد و باروری و تولد فرزند معمولاً در ازدواج‌های رسمی دائمی موضوعیت دارد. سایر انواع ازدواج با اهدافی به غیر از

تشکیل خانواده صورت می‌پذیرند و از همین روی تولد فرزند جزء اهداف این قبیل ازدواج‌ها نیست. با توجه به این مطلب تمرکز بر آمار ازدواج‌های دائمی هدف ما در پژوهش را تامین خواهد کرد.

جداول ۱۱-۲ و ۱۲-۲ وضعیت زناشویی جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر استان چهارمحال و بختیاری را در سال‌های سرشماری نشان می‌دهد. براساس واقعیت‌ها، هر فرد ده ساله و بالاتر از نظر زناشویی یکی از چهار وضعیت دارای همسر، بی همسر بر اثر فوت همسر، بی همسر بر اثر طلاق و یا هرگز ازدواج نکرده را می‌تواند داشته باشد.

جدول ۱۱-۲- وضعیت زناشویی جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های اجرای

سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن (فراوانی مطلق)

جمع کل	هرگز ازدواج نکرده	حداقل یک‌بار ازدواج کرده			زمان و جنس		
		جمع	بی همسر بر اثر طلاق	بی همسر بر اثر فوت همسر			دارای همسر
۱۲۷۶۱۶	۵۴۰۵۷	۷۳۵۵۹	۱۶۷	۱۰۲۸	۷۲۳۶۴	مرد	سال ۱۳۵۵
۱۲۴۹۱۰	۳۹۴۷۸	۸۵۴۳۲	۴۶۹	۹۹۸۵	۷۴۹۷۸	زن	
۱۹۹۳۲۴	۸۶۱۴۹	۱۱۳۱۷۵	۲۸۰	۱۶۷۲	۱۱۱۲۲۳	مرد	سال ۱۳۶۵
۱۸۹۶۹۷	۶۴۳۴۱	۱۲۵۳۵۶	۶۳۰	۱۲۰۱۸	۱۱۲۷۰۸	زن	
۲۷۶۹۸۵	۱۳۶۱۸۱	۱۴۰۸۰۴	۳۰۲	۱۸۴۰	۱۳۸۶۶۲	مرد	سال ۱۳۷۵
۲۷۲۷۸۰	۱۱۵۹۴۱	۱۵۶۸۳۹	۷۲۴	۱۵۰۳۷	۱۴۱۰۷۸	زن	
۳۵۶۸۵۸	۱۶۹۵۴۵	۱۸۷۳۱۳	۷۰۱	۲۳۸۳	۱۸۴۲۲۹	مرد	سال ۱۳۸۵
۳۵۳۰۱۸	۱۴۰۴۲۹	۲۱۲۵۸۹	۱۵۰۰	۲۰۸۵۴	۱۹۰۲۳۵	زن	
۳۷۲۴۰۱	۱۵۲۴۹۲	۲۱۹۹۰۹	۹۶۹	۲۴۵۷	۲۱۶۴۸۳	مرد	سال ۱۳۹۰
۳۶۸۸۶۵	۱۲۰۸۸۱	۲۴۷۹۸۴	۲۳۵۵	۲۴۶۳۶	۲۲۰۹۹۳	زن	
۳۹۲۲۷۷	۱۴۵۰۶۹	۲۴۷۲۰۸	۲۱۱۳	۲۶۲۸	۲۴۲۴۶۷	مرد	سال ۱۳۹۵
۳۸۰۴۲۷	۱۰۶۳۹۵	۲۷۴۰۳۲	۳۹۱۲	۲۶۲۸۵	۲۴۳۸۳۵	زن	

جدول ۲-۱۲- وضعیت زناشویی جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر استان چهارمحال و بختیاری در سال‌های اجرای

سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن (در صد فراوانی نسبی)

جمع کل	هرگز ازدواج نکرده	حداقل یک‌بار ازدواج کرده				زمان و جنس	
		جمع	بی‌همسر بر اثر طلاق	بی‌همسر بر اثر فوت همسر	دارای همسر		
۱۰۰	۴۲.۳۶	۵۷.۶۴	۰.۱۳	۰.۸۱	۵۶.۷۰	مرد	سال ۱۳۵۵
۱۰۰	۳۱.۶۱	۶۸.۳۹	۰.۳۸	۷.۹۹	۶۰.۰۳	زن	
۱۰۰	۴۳.۲۲	۵۶.۷۸	۰.۱۴	۰.۸۴	۵۵.۸۰	مرد	سال ۱۳۶۵
۱۰۰	۳۳.۹۲	۶۶.۰۸	۰.۳۳	۶.۳۴	۵۹.۴۱	زن	
۱۰۰	۴۹.۱۷	۵۰.۸۳	۰.۱۱	۰.۶۶	۵۰.۰۶	مرد	سال ۱۳۷۵
۱۰۰	۴۲.۵۰	۵۷.۵۰	۰.۲۷	۵.۵۱	۵۱.۷۲	زن	
۱۰۰	۴۷.۵۱	۵۲.۴۹	۰.۲۰	۰.۶۷	۵۱.۶۳	مرد	سال ۱۳۸۵
۱۰۰	۳۹.۷۸	۶۰.۲۲	۰.۴۲	۵.۹۱	۵۳.۸۹	زن	
۱۰۰	۴۰.۹۵	۵۹.۰۵	۰.۲۶	۰.۶۶	۵۸.۱۳	مرد	سال ۱۳۹۰
۱۰۰	۳۲.۷۷	۶۷.۲۳	۰.۶۴	۶.۶۸	۵۹.۹۱	زن	
۱۰۰	۳۶.۹۸	۶۳.۰۲	۰.۵۴	۰.۶۷	۶۱.۸۱	مرد	سال ۱۳۹۵
۱۰۰	۲۷.۹۷	۷۲.۰۳	۱.۰۳	۶.۹۱	۶۴.۱۰	زن	

آنچه در این جدول به چشم می‌خورد این است که به نظر می‌رسد سهم جمعیت هرگز ازدواج نکرده با گذر زمان روند کاهشی دارد. اما این کاهش، کاهشی واقعی نیست! کاهش سهم جمعیت هرگز ازدواج نکرده در جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر عمدتاً ناشی از کاهش تعداد جمعیت کمتر از ۲۰ سال بوده است. (کاهش مخرج کسر موجب افزایش کسر شده است). برای تحلیل بهتر روند جمعیت هرگز ازدواج نکرده در طول زمان در جدول ۲-۱۳ سهم جمعیت هرگز ازدواج نکرده به تفکیک گروه‌های سنی برای افراد ۲۰ ساله و بالاتر به تفکیک گروه‌های سنی نمایش داده شده است.

براساس جدول شماره ۲-۱۳ سهم جمعیت هرگز ازدواج نکرده در سنین بالاتر از ۲۰ سال هم در جمعیت مردان و هم در جمعیت زنان با گذر زمان روندی افزایشی را طی کرده است. همچنین سهم جمعیت

هرگز ازدواج ازدواج نکرده در گروه‌های سنی جوان‌تر به شدت بالاست و مقدار صعود آن نیز در مقایسه با گروه‌های سنی مسن‌تر نیز بیشتر بوده است.

جدول ۲-۱۳- درصد فراوانی نسبی جمعیت هرگز ازدواج نکرده استان چهارمحال و بختیاری و بختیاری

طی سه دهه منتهی به سال ۱۳۹۵ به تفکیک جنسیت و گروه سنی

سال ۱۳۹۵		سال ۱۳۸۵		سال ۱۳۷۵		گروه سنی
زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	
۴۶.۹۶	۸۵.۹۴	۵۱.۷۵	۸۳.۰۲	۳۷.۹۴	۷۰.۱۱	۲۴-۲۰ ساله
۲۳.۴۹	۵۱.۹۵	۲۳.۸۳	۳۸.۴۹	۱۲.۷۴	۲۱.۸۵	۲۹-۲۵ ساله
۱۳.۶۳	۱۹.۹۸	۱۱	۱۰.۰۸	۵.۱۴	۳.۷	۳۴-۳۰ ساله
۹.۱۸	۷.۰۵	۵.۰۶	۲.۹۶	۲.۳	۱.۰۹	۳۹-۳۵ ساله
۵.۷۶	۲.۹۲	۲.۶۹	۱.۲۹	۱.۲۲	۰.۶۵	۴۴-۴۰ ساله
۳.۲۶	۱.۷	۱.۴۹	۰.۷	۰.۸۲	۰.۴۷	۴۹-۴۵ ساله
۲.۱۹	۰.۸۶	۰.۸۸	۰.۴۳	۰.۶۴	۰.۶	۵۴-۵۰ ساله
۱.۲۵	۰.۵۸	۰.۶۵	۰.۳۷	۰.۷۴	۰.۳۹	۵۹-۵۵ ساله
۰.۸۴	۰.۳۳	۰.۷۵	۰.۴۴	۰.۶۱	۰.۴۸	۶۴-۶۰ ساله
۰.۵	۰.۲۲	۰.۶۵	۰.۲۹	۰.۸۱	۰.۴۱	۶۵ ساله و بیشتر

افزایش سهم افراد هرگز ازدواج نکرده در کنار کاهش متوسط تعداد فرزندان خانوار با یک هم‌افزایی موجب کند شدن رشد جمعیت استان شده است.

جداول ۲-۱۲ و ۲-۱۳ وضعیت گذشته زناشویی جمعیت استان را نشان می‌دهند. برای تحلیل وضعیت زناشویی جمعیت در آینده تحلیل روند ازدواج‌های واقع شده ابزار بسیار مهمی خواهد بود. در جدول ۲-۱۴ و نمودار ۲-۱۰ روند تغییرات تعداد ازدواج واقع شده و میزان خام ازدواج (تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت) چهارمحال و بختیاری در نیم قرن اخیر در معرض داوری قرار گرفته است. همان‌طوری که اطلاعات جدول و نمودار مذکور نشان می‌دهد تا سال ۱۳۸۰ تعداد ازدواج‌ها در استان دارای روندی صعودی بوده است

که این روند صعودی را میتوان ناشی از افزایش جمعیت استان طی این دوره زمانی دانست. اما در همین دوران میزان خام ازدواج صرف نظر از نوسانات کوتاه مدت تقریباً ثابت بوده است. از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۰ میزان خام ازدواج نیز روندی صعودی به خود گرفته و این روند تا سال ۱۳۹۰ ادامه یافته است. پس از سال ۱۳۹۰ تعداد ازدواج و میزان خام ازدواج روندی نزولی یافته و متأسفانه شیب نزول منحنی به حدی است که میزان خام ازدواج از ۱۴۳۷ سال ۹۰ به ۶۹۸ در سال ۱۳۹۸ سقوط کرده است. به عبارت دیگر میزان خام ازدواج در استان طی کمتر از یک دهه به کمتر از نصف کاهش یافته است. یقیناً این سیر نزولی روند ازدواج، ترکیب وضعیت زناشویی افراد ۱۰ ساله و بالاتر جامعه طی را در سال‌های آتی به نحوی تغییر خواهد داد که سهم افراد هرگز ازدواج نکرده دچار تورم خواهد شد.

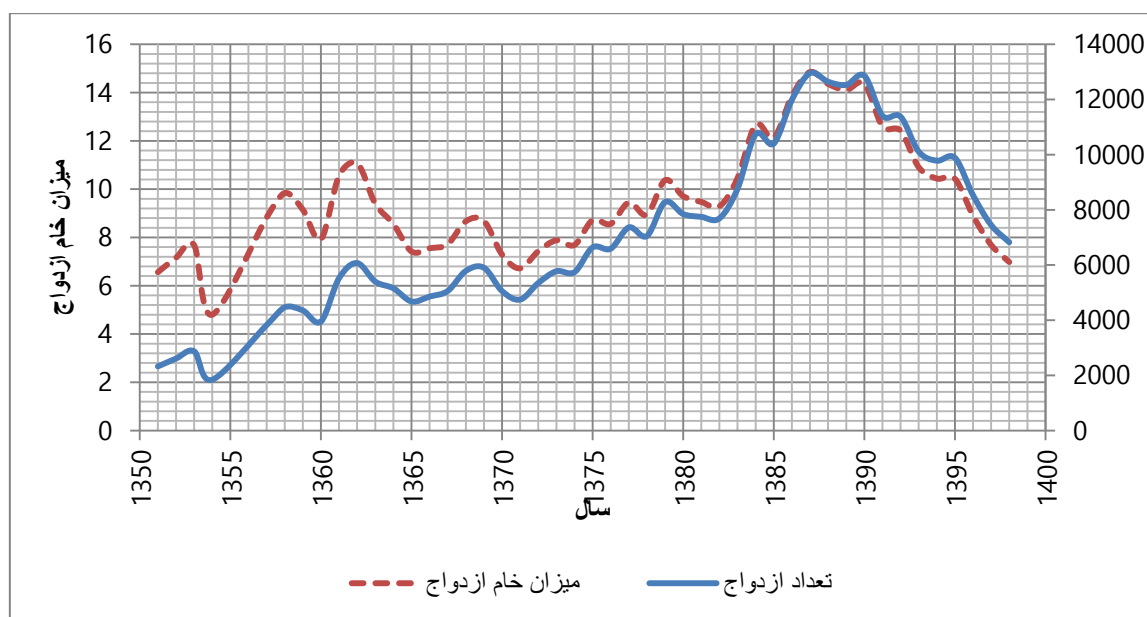
جدول ۲-۱۴- تعداد جمعیت، تعداد ازدواج و میزان خام ازدواج چهارمحال و بختیاری طی سال‌های ۹۸-۱۳۵۱

تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (میزان خام ازدواج)	تعداد ازدواج	تعداد جمعیت	سال	تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (میزان خام ازدواج)	تعداد ازدواج	تعداد جمعیت	سال
۸.۵۶	۶۵۹۲	۷۷۰۳۲۹	۱۳۷۶	۶.۵۶	۲۳۲۶	۳۵۴۸۱۴	۱۳۵۱
۹.۴۵	۷۳۶۵	۷۷۹۶۰۱	۱۳۷۷	۷.۱۶	۲۶۱۰	۳۶۴۳۱۱	۱۳۵۲
۸.۹۴	۷۰۵۲	۷۸۸۹۸۴	۱۳۷۸	۷.۶۸	۲۸۷۳	۳۷۴۰۶۳	۱۳۵۳
۱۰.۳۷	۸۲۸۳	۷۹۸۴۸۱	۱۳۷۹	۴.۸۰	۱۸۴۳	۳۸۴۰۷۶	۱۳۵۴
۹.۷۱	۷۸۴۷	۸۰۸۰۹۱	۱۳۸۰	۸.۸۲	۳۸۲۱	۴۳۳۲۵۳	۱۳۵۷
۹.۴۷	۷۷۴۶	۸۱۷۸۱۷	۱۳۸۱	۹.۸۴	۴۴۶۹	۴۵۴۱۱۷	۱۳۵۸
۹.۲۹	۷۶۹۰	۸۲۷۶۶۱	۱۳۸۲	۹.۱۵	۴۳۵۴	۴۷۵۹۸۶	۱۳۵۹
۱۰.۴۶	۸۷۶۵	۸۳۷۶۲۲	۱۳۸۳	۷.۹۲	۳۹۵۲	۴۹۸۹۰۸	۱۳۶۰
۱۲.۶۷	۱۰۷۴۱	۸۴۷۷۰۴	۱۳۸۴	۱۰.۵۶	۵۵۲۳	۵۲۲۹۳۴	۱۳۶۱
۱۲.۱۲	۱۰۴۰۱	۸۵۷۹۱۰	۱۳۸۵	۱۱.۰۸	۶۰۷۱	۵۴۸۱۱۷	۱۳۶۲
۱۳.۸۵	۱۱۹۸۶	۸۶۵۲۵۴	۱۳۸۶	۹.۴۰	۵۳۹۹	۵۷۴۵۱۳	۱۳۶۳
۱۴.۸۵	۱۲۹۵۵	۸۷۲۶۶۰	۱۳۸۷	۸.۵۶	۵۱۵۷	۶۰۲۱۷۹	۱۳۶۴
۱۴.۳۶	۱۲۶۴۲	۸۸۰۱۳۰	۱۳۸۸	۷.۴۲	۴۶۸۱	۶۳۱۱۷۹	۱۳۶۵
۱۴.۱۱	۱۲۵۲۹	۸۸۷۶۶۴	۱۳۸۹	۷.۵۵	۴۸۵۷	۶۴۳۱۱۰	۱۳۶۶
۱۴.۳۷	۱۲۸۶۱	۸۹۵۲۶۳	۱۳۹۰	۷.۷۲	۵۰۶۰	۶۵۵۲۶۷	۱۳۶۷
۱۲.۶۰	۱۱۴۰۸	۹۰۵۵۲۵	۱۳۹۱	۸.۶۷	۵۷۸۷	۶۶۷۶۵۳	۱۳۶۸
۱۲.۴۲	۱۱۳۷۶	۹۱۵۹۰۵	۱۳۹۲	۸.۶۸	۵۹۰۲	۶۸۰۲۷۴	۱۳۶۹
۱۰.۹۱	۱۰۱۱۱	۹۲۶۴۰۴	۱۳۹۳	۷.۲۹	۵۰۵۶	۶۹۳۱۳۳	۱۳۷۰
۱۰.۴۴	۹۷۸۰	۹۳۷۰۲۴	۱۳۹۴	۶.۷۲	۴۷۴۸	۷۰۶۲۳۶	۱۳۷۱
۱۰.۴۳	۹۸۸۶	۹۴۷۷۶۳	۱۳۹۵	۷.۴۳	۵۳۴۹	۷۱۹۵۸۶	۱۳۷۲
۸.۹۰	۸۵۳۰	۹۵۸۶۲۷	۱۳۹۶	۷.۸۸	۵۷۷۵	۷۳۳۱۸۸	۱۳۷۳
۷.۶۹	۷۴۵۰	۹۶۸۷۵۰	۱۳۹۷	۷.۶۹	۵۷۴۲	۷۴۷۰۴۷	۱۳۷۴
۶.۹۸	۶۸۲۵	۹۷۸۳۰۰	۱۳۹۸	۸.۷۲	۶۶۴۱	۷۶۱۱۶۸	۱۳۷۵

نمودار ۲-۱۰- روند تغییرات تعداد مطلق ازدواج و میزان خام ازدواج در استان چهارمحال و بختیاری طی

سال‌های ۹۸-۱۳۵۱

میزان خام ازدواج متأثر از دو مولفه تعداد ازدواج‌های واقع شده (صورت کسر) و تعداد کل جمعیت (مخرج کسر) است. با افزایش تعداد ازدواج‌ها (صورت کسر)، میزان خام ازدواج افزایش و با افزایش تعداد جمعیت (مخرج کسر) این میزان کاهش می‌یابد. با توجه به ماهیت و ساختار فرمول ریاضی شاخص میزان خام ازدواج، ترکیب سنی جمعیت تأثیر بسیار قابل توجهی بر این شاخص دارد. از آنجایی که ترکیب سنی جمعیت استان در ادوار مختلف یکسان نبوده و دستخوش تغییرات عمده‌ای شده است، تعبیر و تفسیر منفرد این شاخص ممکن است نتایج روشنی را منعکس نکند. به عنوان مثال در سال ۱۳۶۵ فراوانی جمعیت کمتر از ۲۰ سال خیلی بیش از زمان‌های دیگر بوده و لذا کم بودن میزان خام ازدواج در سال ۱۳۶۵ به معنای بی‌رونق بودن ازدواج در سال مذکور نیست. توجه به این واقعیت که جمعیت کمتر از ۲۰ سال (با توجه به عرف) عملاً در سن ازدواج نبوده و افراد ۵۰ ساله و بالاتر نیز یا ازدواج کرده و یا در صورت عدم ازدواج به خیل مجردین قطعی پیوسته‌اند، موجب می‌گردد تا برای مقایسه بهتر رونق ازدواج در طی ده‌های گذشته از شاخص دیگری نیز استفاده گردد. (روغنی، ۱۳۹۷)

با توجه به توضیح پیش گفته و توجه به سن واقعی و عرفی ازدواج تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۲۰-۴۹ ساله می‌تواند تصویر روشن‌تری از وضعیت و روند وقوع ازدواج در جامعه را منعکس نماید. در جدول ۲-۱۵ تعداد ازدواج به به ازای ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۲۰-۴۹ ساله استان به تفکیک سال محاسبه و در کنار میزان خام ازدواج درج شده است. نمودار ۲-۱۱ منحنی تغییرات تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۲۰-۴۹ ساله را نمایش می‌دهد. براساس اطلاعات جدول و منحنی مذکور، تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۲۰-۴۹ ساله از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۸۵ دارای شیب تقریبی صفر (ثبات) بوده و پس از آن با شیبی ملایم تا سال ۱۳۹۰ افزایش جزئی داشته و پس از سال ۱۳۹۰ با شیبی تند روندی کاهشی را تجربه کرده به نحوی که این شاخص در سال ۱۳۹۰ عدد ۲۸/۶۴ را نشان می‌دهد، در سال ۱۳۹۸ به عدد به ۱۴/۱۴ کاهش یافته که به این میزان کاهش طی کمتر از یک دهه می‌توان لقب سقوط را داد.

روند کاهشی ازدواج، کاهش تشکیل خانواده و در نتیجه کاهش تعداد خانواده‌های رسمی را نتیجه خواهد داد. بدون شک کاهش تعداد خانواده‌های رسمی، پتانسیل زاد ولد در جامعه و جایگزینی جمعیت را کاهش خواهد داد. این مولفه در سناریوهای پیش بینی جمعیت حائز اهمیت فراوانی است که در فصل آینده به آن توجه ویژه‌ای خواهد شد.

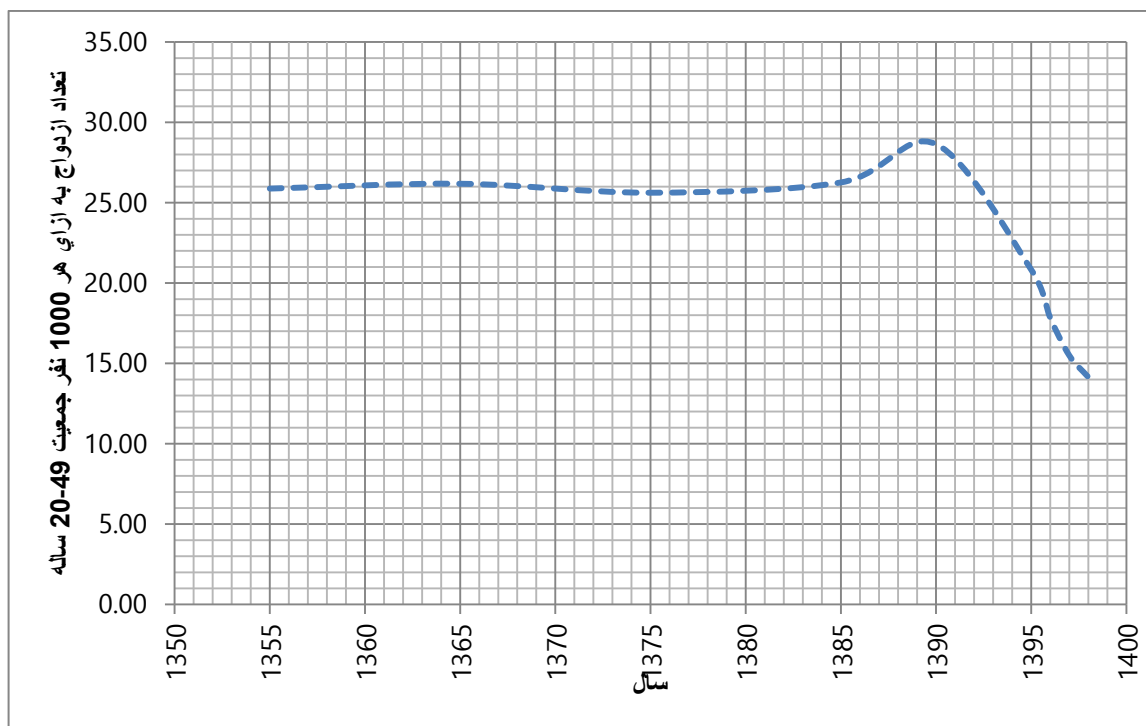
جدول ۲-۱۵ - تعداد جمعیت، تعداد ازدواج، میزان خام ازدواج و تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر

جمعیت ۲۰-۴۹ ساله در استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر

سال	جمعیت	جمعیت ۲۰-۴۹ ساله	تعداد ازدواج ثبت شده	تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۲۰-۴۹ ساله
۱۳۵۵	۳۹۴۳۵۷	۱۲۰۶۷۹	۳۱۲۳	۷.۹۲	۲۵.۸۸
۱۳۶۵	۶۳۱۱۷۹	۱۸۵۵۲۸	۴۸۵۷	۷.۷۰	۲۶.۱۸
۱۳۷۵	۷۶۱۱۶۸	۲۵۹۱۹۰	۶۶۴۱	۸.۷۲	۲۵.۶۲
۱۳۸۵	۸۵۷۹۱۰	۳۹۶۰۶۲	۱۰۴۰۱	۱۲.۱۲	۲۶.۲۶
۱۳۹۰	۸۵۹۲۶۳	۴۴۹۰۶۳	۱۲۸۶۱	۱۴.۹۷	۲۸.۶۴
۱۳۹۵	۹۴۷۷۶۳	۴۷۴۶۶۴	۹۸۸۶	۱۰.۴۳	۲۰.۸۳
۱۳۹۶	۹۵۸۶۲۷	۴۷۸۳۵۷	۸۵۳۰	۸.۹۰	۱۷.۸۳
۱۳۹۷	۹۶۸۷۵۰	۴۸۰۹۵۳	۷۴۵۰	۷.۶۹	۱۵.۴۹
۱۳۹۸	۹۷۸۳۰۰	۴۸۲۵۹۹	۶۸۲۵	۶.۹۸	۱۴.۱۴

نمودار ۲-۱۱- روند تغییرات تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۲۰-۴۹ ساله

در استان چهارمحال و بختیاری

۲-۳-۶- مرگ و میر

مرگ و میر پس از زاد و ولد دومین عامل طبیعی تغییرات جمعیتی محسوب می‌گردد. پدیده مرگ و میر نیز علاوه بر تغییر در حجم کل جمعیت، ساختار سنی و جنسی جمعیت را دستخوش تغییر می‌کند. پدیده مرگ شامل عام دارد و کلیه افراد جمعیت را در بر می‌گیرد. (کل نفس ذائقه الموت). شدت مرگ و میر بر حسب سن و جنس متفاوت است و به همین دلیل مطالعات مرگ و میر اغلب به تفکیک سن و جنس انجام میشود. متأسفانه وضعیت ثبت واقعه مرگ نسبت به وضعیت ثبت وقایع دیگر (ولادت، ازدواج و طلاق) از کیفیت کمتری برخوردار است و به دلیل عدم ثبت بهنگام واقعه مرگ بسیاری از متوفیان، داده‌های مربوط به مرگ و میر از تورش بالایی برخوردار است. در جدول ۲-۱۶ میزان خام مرگ و میر کشور ایران براساس اقلام آماری مندرج در نشریات بخش جمعیت سازمان ملل متحد مشاهده می‌گردد. اطلاعات این جدول نیز

نشان دهنده این است که روند مرگ و میر در ایران منطبق با الگوهای گذار جمعیتی بوده است. بدین معنی که در گذشته‌های دور نرخ مرگ و میر بالا بوده و با گذر زمان و پیشرفت بهداشت و درمان نرخ مرگ و میر رو به کاهش گذاشته است. بدیهی میزان مرگ و میر علاوه بر وضعیت بهداشت و درمان تابعی از ترکیب سنی جمعیت نیز می‌باشد. به عبارت دیگر در یک وضعیت پایدار بهداشتی و درمانی می‌توان گفت هرچه ساختار جمعیت پیرتر باشد میزان خام مرگ و میر نیز بیشتر خواهد شد.

جدول ۲-۱۶- نرخ خام مرگ و میر کشور از سال ۱۳۲۹ تا سال ۱۳۹۹ براساس آمارهای بخش جمعیت

سازمان ملل

نرخ خام مرگ و میر کشور (CDR) تعداد مرگ به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت در سال	بازه زمانی	
	هجری شمسی	میلادی
۲۶.۸	۱۳۲۹-۱۳۳۴	۱۹۵۰-۱۹۵۵
۲۰.۳	۱۳۳۹-۱۳۴۴	۱۹۶۰-۱۹۶۵
۱۴.۳	۱۳۴۹-۱۳۵۴	۱۹۷۰-۱۹۷۵
۱۳.۳	۱۳۵۹-۱۳۶۴	۱۹۸۰-۱۹۸۵
۹.۰	۱۳۶۴-۱۳۶۹	۱۹۸۵-۱۹۹۰
۵.۹	۱۳۶۹-۱۳۷۴	۱۹۹۰-۱۹۹۵
۵.۳	۱۳۷۴-۱۳۷۹	۱۹۹۵-۲۰۰۰
۵.۳	۱۳۷۹-۱۳۸۴	۲۰۰۰-۲۰۰۵
۵.۱	۱۳۸۴-۱۳۸۹	۲۰۰۵-۲۰۱۰
۴.۸	۱۳۸۹-۱۳۹۴	۲۰۱۰-۲۰۱۵
۴.۹	۱۳۹۴-۱۳۹۹	۲۰۱۵-۲۰۲۰

همان‌طور که قبلاً نیز گفته شد متأسفانه ثبت واقعه فوت بنا به دلایل مختلف از سوی بازماندگان جدی گرفته نشده و به همین دلیل به نظر می‌رسد اطلاعات این واقعه با اندکی تورش همراه است. به عنوان مثال در سالنامه آماری جمعیتی سال ۱۳۹۸ اداره کل ثبت احوال استان چهارمحال و بختیاری کل اسناد فوت مربوط به سال ۱۳۹۸ عدد ۴۱۰۱ مورد و فوت جاری عدد ۳۹۶۲ به ثبت رسیده است. با توجه به این موضوع،

نرخ خام مرگ و میر براساس اطلاعات جمعیتی و فوت‌های ثبت شده توسط ثبت احوال استان محاسبه و برای کاهش تورش از روش هموار سازی منحنی با استفاده از میانگین متحرک ۵ تایی، میزان خام مرگ و میر استان برای نیم قرن اخیر برآورد شده است. این اطلاعات در جدول ۲-۱۷ در معرض نمایش گذاشته شده است. نمودار ۲-۱۲ نیز همین اطلاعات را به شکل یک منحنی در معرض قضاوت گذاشته است.

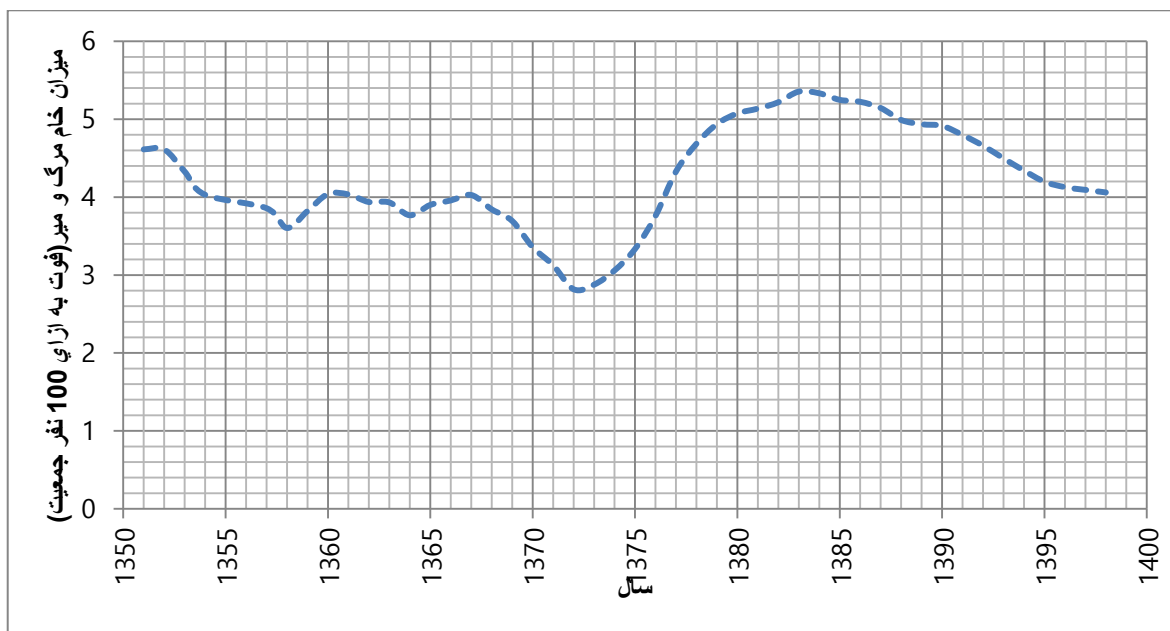
جدول ۲-۱۷- نرخ خام مرگ و نیم (CDR) استان چهارمحال و بختیاری در نیم قرن اخیر

سال	میزان خام مرگ و میر	سال	میزان خام مرگ و میر	سال	میزان خام مرگ و میر
۱۳۵۱	۴.۶۱	۱۳۶۸	۳.۸۴	۱۳۸۳	۵.۳۵
۱۳۵۲	۴.۶۱	۱۳۶۹	۳.۶۹	۱۳۸۴	۵.۳۳
۱۳۵۳	۴.۳۳	۱۳۷۰	۳.۳۶	۱۳۸۵	۵.۲۵
۱۳۵۴	۴.۰۳	۱۳۷۱	۳.۱۳	۱۳۸۶	۵.۲۲
۱۳۵۷	۳.۸۶	۱۳۷۲	۲.۸۲	۱۳۸۷	۵.۱۴
۱۳۵۸	۳.۶۰	۱۳۷۳	۲.۸۸	۱۳۸۸	۴.۹۹
۱۳۵۹	۳.۸۲	۱۳۷۴	۳.۰۶	۱۳۸۹	۴.۹۴
۱۳۶۰	۴.۰۴	۱۳۷۵	۳.۳۳	۱۳۹۰	۴.۹۲
۱۳۶۱	۴.۰۳	۱۳۷۶	۳.۷۶	۱۳۹۱	۴.۸۰
۱۳۶۲	۳.۹۴	۱۳۷۷	۴.۳۳	۱۳۹۲	۴.۶۶
۱۳۶۳	۳.۹۳	۱۳۷۸	۴.۶۸	۱۳۹۳	۴.۵۰
۱۳۶۴	۳.۷۷	۱۳۷۹	۴.۹۴	۱۳۹۴	۴.۳۴
۱۳۶۵	۳.۹۰	۱۳۸۰	۵.۰۷	۱۳۹۵	۴.۲۰
۱۳۶۶	۳.۹۶	۱۳۸۱	۵.۱۴	۱۳۹۶	۴.۱۳
۱۳۶۷	۴.۰۳	۱۳۸۲	۵.۲۲	۱۳۹۷	۴.۰۹
				۱۳۹۸	۴.۰۶

همان‌طوری که جدول ۲-۱۷ و نمودار ۲-۱۲ نشان می‌دهند، در سال‌های قبل از دهه ۷۰ به دلیل ساختار جوان جمعیت استان نرخ خام مرگ و میر (تعداد مرگ به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت) در حواشی

عدد ۴ بوده است. پس از دهه ۷۰ شمسی همراستا با مسن شدن جمعیت، نرخ خام مرگ و میر رو به افزایش گذاشته و خود را به حواشی عدد ۵ رسانده است. به هر حال میزان خام مرگ و میر در این استان غالباً بین دو عدد ۴ و ۵ بوده و قیاس میزان‌های مندرج در جداول ۱۶-۲ و ۱۷-۲ حاکی از پایین‌تر بودن میزان خام مرگ و میر استان از میزان خام مرگ و میر کشور است. شاید بتوان دلیل کمتر بودن نرخ خام مرگ و میر استان از نرخ خام مرگ و میر کشور را ناشی از جوان‌تر بودن جمعیت این استان از ساختار جمعیت کشور دانست. البته همانطور که در بخش‌های قبلی گفته شد ساختار جمعیت استان روند گذر از میانسالی و ورود به مرحله کهنسالی جمعیت را طی می‌کند و با پیرتر شدن ساختار جمعیت نرخ خام مرگ و میر نیز رو به افزایش خواهد گذاشت.

نمودار ۲-۱۲- روند تغییرات میزان خام مرگ و میر استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر

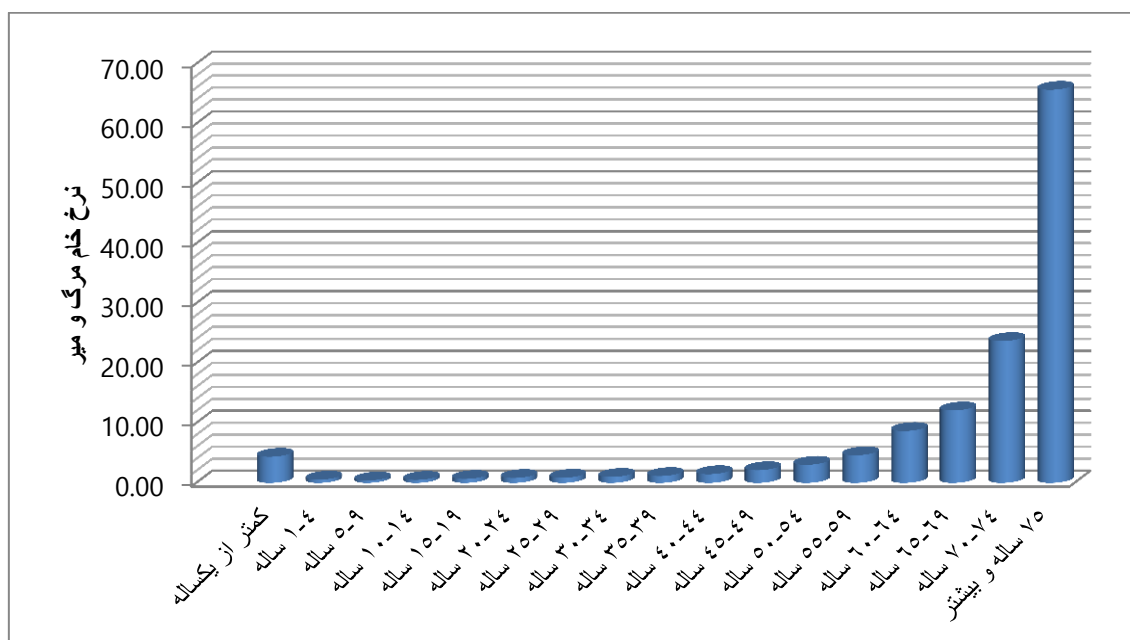

جدول ۲-۱۸- میزان خام مرگ و میر استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک گروه سنی در سال ۱۳۹۸

گروه سنی	تعداد فوت	جمعیت	نرخ خام مرگ و میر به تفکیک گروه های سنی
۱-۴ ساله	۴۴	۸۰۳۷۹	۰.۵۵
۵-۹ ساله	۳۶	۸۸۷۳۷	۰.۴۱
۱۰-۱۴ ساله	۳۹	۷۷۷۸۷	۰.۵۰
۱۵-۱۹ ساله	۴۵	۶۷۸۱۱	۰.۶۶
۲۰-۲۴ ساله	۵۶	۶۷۹۳۴	۰.۸۲
۲۵-۲۹ ساله	۷۸	۹۰۷۸۸	۰.۸۶
۳۰-۳۴ ساله	۱۰۲	۱۰۱۹۵۵	۱.۰۰
۳۵-۳۹ ساله	۱۰۲	۸۸۹۳۰	۱.۱۵
۴۰-۴۴ ساله	۱۰۰	۶۸۶۱۷	۱.۴۶
۴۵-۴۹ ساله	۱۲۴	۵۸۴۱۴	۲.۱۲
۵۰-۵۴ ساله	۱۳۶	۴۴۹۲۳	۳.۰۳
۵۵-۵۹ ساله	۱۷۴	۳۷۷۵۲	۴.۶۱
۶۰-۶۴ ساله	۲۶۵	۳۰۵۵۹	۸.۶۷
۶۵-۶۹ ساله	۲۷۸	۲۲۹۶۹	۱۲.۱۰
۷۰-۷۴ ساله	۳۷۱	۱۵۶۵۷	۲۳.۷۰
۷۵ ساله و بیشتر	۱۸۶۶	۲۸۴۱۷	۶۵.۶۶

نمودار ۲-۱۳- میزان خام مرگ و میر استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک گروه‌سنی در سال ۱۳۹۸

در جدول ۲-۱۸ و نمودار ۲-۱۳ میزان خام مرگ و میر استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک گروه‌های سنی نشان داده شده است. همانطوریکه براساس منطق انتظار می‌رفت و نمودار ۲-۱۳ نشان می‌دهد میزان خام مرگ و میر با افزایش سن افزایش می‌یابد و در رده‌های سنی ۶۵ ساله و بالاتر نرخ خام مرگ و میر دو رقمی بود و در رده سنی ۷۵ ساله و بالاتر این نرخ به ۶۶ فوت سالانه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت رسیده است. این موضوع مبین این است که در صورتی که ساختار جمعیت سالخورده گردد و سهم جمعیت بالای ۶۰ سال متورم گردد نرخ خام مرگ و میر کل جامعه نیز به شدت افزایش خواهد یافت.

۲-۳-۷- طلاق و فروپاشی خانواده‌ها

طلاق از نظر لغوی به معنای رها کردن و آزاد کردن است. در این پژوهش صرف نظر از تعاریف رسمی و حقوقی، واژه طلاق به معنای فسخ عقد ازدواج دائمی استفاده شده است. همانطوری که عقد ازدواج دائم مساوی تشکیل یک خانواده با کارکردهای اجتماعی مشخص از جمله فرزندآوری و تجدید نسل است، طلاق

به معنای انحلال و یا در برخی موارد انهدام خانواده است. انهدامی که مشکلات و ترکش‌های آن اطرافیان را نیز مورد اصابت قرار می‌دهد. با انحلال خانواده رسمی علاوه بر صفر شدن احتمال فرزند و تاثیر منفی این موضوع بر کمیت جمعیت، با حدوث مشکلاتی بر کیفیت جمعیت نیز اثر بسیار نامطلوبی می‌گذارد. با توجه به اهمیت تاثیر واقعه طلاق بر کمیت و کیفیت جمعیت، در این بخش با بررسی آمار و شاخص‌های طلاق در استان، روند تحولات این واقعه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

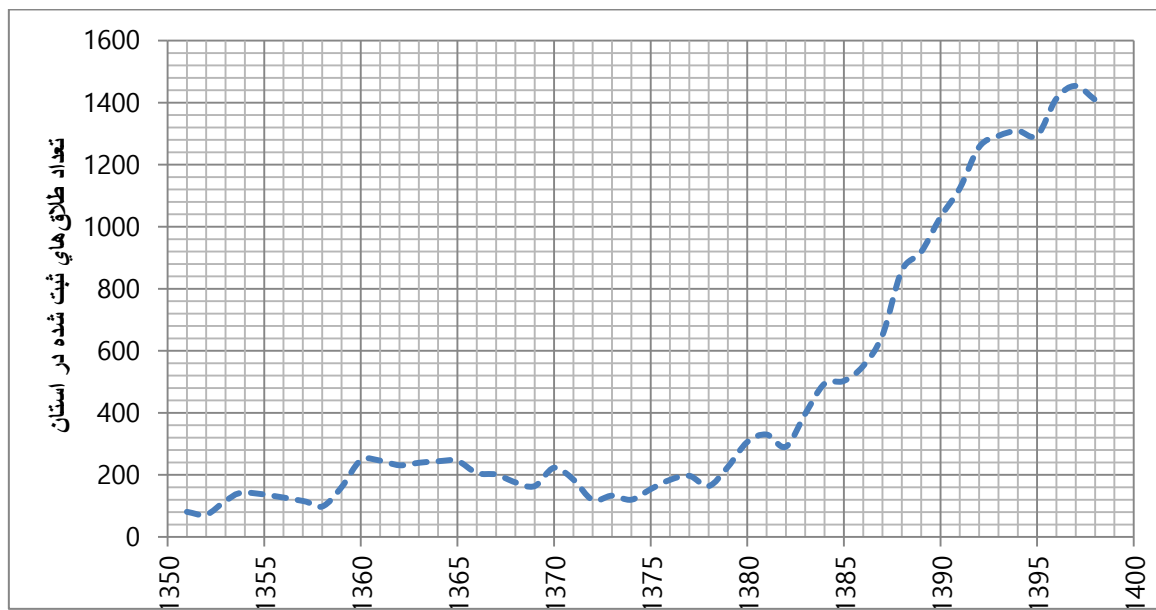
در جدول ۲-۱۹، تعداد ازدواج و طلاق و همچنین میزان خام طلاق (تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت) و تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰۰ ازدواج در سال استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر، نشان داده شده است. نمودار ۲-۱۴ نیز روند تغییرات تعداد مطلق تعداد واقعه طلاق را در معرض نمایش قرار داده است. نمودارهای ۲-۱۵ و ۲-۱۶ نیز ابعاد دیگری از روند طلاق در استان را نشان می‌دهند.

جدول ۲-۱۹- وضعیت تغییرات شاخص‌های واقعه طلاق در استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن

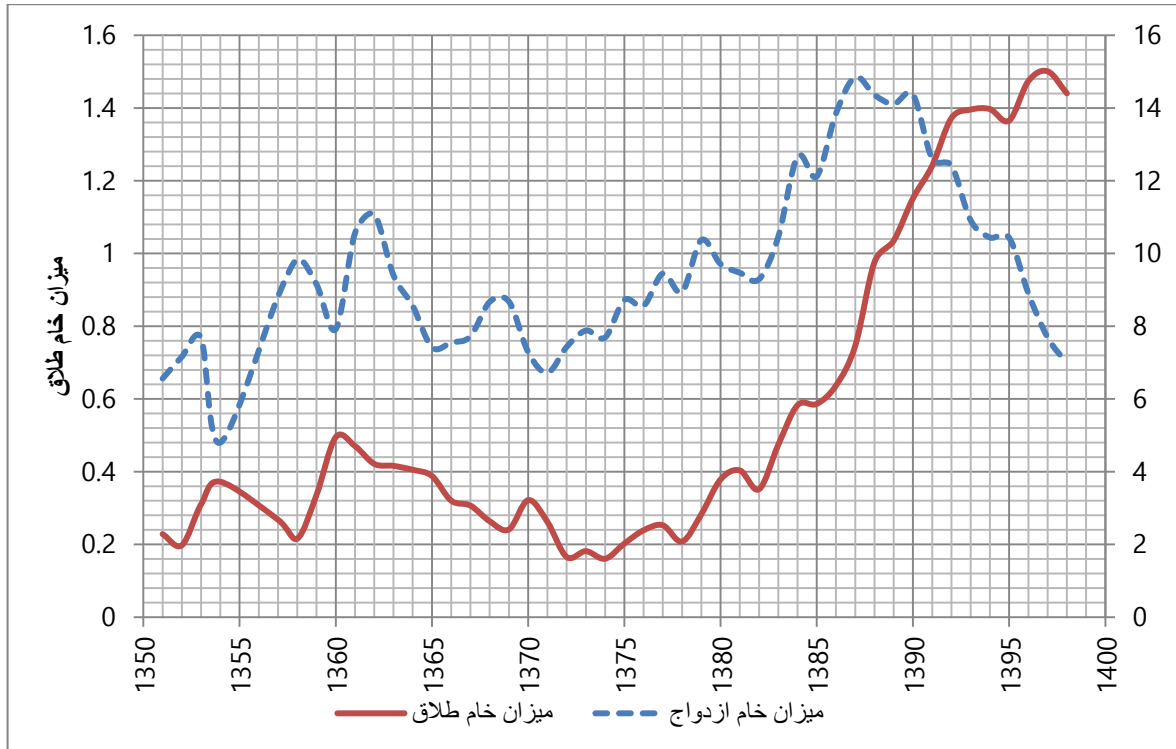
اخیر

سال	تعداد ازدواج	تعداد طلاق	میزان خام طلاق	تعداد طلاق به ازای ۱۰۰۰ ازدواج
۱۳۷۶	۶۵۹۲	۱۸۴	۰.۲۴	۲۷.۹۱
۱۳۷۷	۷۳۶۵	۱۹۷	۰.۲۵	۲۶.۷۵
۱۳۷۸	۷۰۵۲	۱۶۴	۰.۲۱	۲۳.۲۶
۱۳۷۹	۸۲۸۳	۲۲۶	۰.۲۸	۲۷.۲۸
۱۳۸۰	۷۸۴۷	۳۰۶	۰.۳۸	۳۹.۰۰
۱۳۸۱	۷۷۴۶	۳۳۰	۰.۴۰	۴۲.۶۰
۱۳۸۲	۷۶۹۰	۲۹۱	۰.۳۵	۳۷.۸۴
۱۳۸۳	۸۷۶۵	۳۹۷	۰.۴۷	۴۵.۲۹
۱۳۸۴	۱۰۷۴۱	۴۹۴	۰.۵۸	۴۵.۹۹
۱۳۸۵	۱۰۴۰۱	۵۰۳	۰.۵۹	۴۸.۳۶
۱۳۸۶	۱۱۹۸۶	۵۵۱	۰.۶۴	۴۵.۹۷
۱۳۸۷	۱۲۹۵۵	۶۵۱	۰.۷۵	۵۰.۲۵
۱۳۸۸	۱۲۶۴۲	۸۵۹	۰.۹۸	۶۷.۹۵
۱۳۸۹	۱۲۵۲۹	۹۱۹	۱.۰۴	۷۳.۳۵
۱۳۹۰	۱۲۸۶۱	۱۰۳۱	۱.۱۵	۸۰.۱۶
۱۳۹۱	۱۱۴۰۸	۱۱۲۴	۱.۲۴	۹۸.۵۳
۱۳۹۲	۱۱۳۷۶	۱۲۵۷	۱.۳۷	۱۱۰.۵۰
۱۳۹۳	۱۰۱۱۱	۱۲۹۳	۱.۴۰	۱۲۷.۸۸
۱۳۹۴	۹۷۸۰	۱۳۰۹	۱.۴۰	۱۳۳.۸۴
۱۳۹۵	۹۸۸۶	۱۲۹۴	۱.۳۷	۱۳۰.۸۹
۱۳۹۶	۸۵۳۰	۱۴۱۳	۱.۴۷	۱۶۵.۶۵
۱۳۹۷	۷۴۵۰	۱۴۵۴	۱.۵۰	۱۹۵.۱۷
۱۳۹۸	۶۸۲۵	۱۴۰۹	۱.۴۴	۲۰۶.۴۵
سال	تعداد ازدواج	تعداد طلاق	میزان خام طلاق	تعداد طلاق به ازای ۱۰۰۰ ازدواج
۱۳۵۱	۲۳۲۶	۸۱	۰.۲۳	۳۴.۸۲
۱۳۵۲	۲۶۱۰	۷۲	۰.۲۰	۲۷.۵۹
۱۳۵۳	۲۸۷۳	۱۱۶	۰.۳۱	۴۰.۳۸
۱۳۵۴	۱۸۴۳	۱۴۳	۰.۳۷	۷۷.۵۹
۱۳۵۷	۳۸۲۱	۱۱۶	۰.۲۷	۳۰.۳۶
۱۳۵۸	۴۴۶۹	۹۸	۰.۲۲	۲۱.۹۳
۱۳۵۹	۴۳۵۴	۱۶۰	۰.۳۴	۳۶.۷۵
۱۳۶۰	۳۹۵۲	۲۴۷	۰.۵۰	۶۲.۵۰
۱۳۶۱	۵۵۲۳	۲۴۶	۰.۴۷	۴۴.۵۴
۱۳۶۲	۶۰۷۱	۲۳۱	۰.۴۲	۳۸.۰۵
۱۳۶۳	۵۳۹۹	۲۳۹	۰.۴۲	۴۴.۲۷
۱۳۶۴	۵۱۵۷	۲۴۴	۰.۴۱	۴۷.۳۱
۱۳۶۵	۴۶۸۱	۲۴۵	۰.۳۹	۵۲.۳۴
۱۳۶۶	۴۸۵۷	۲۰۶	۰.۳۲	۴۲.۴۱
۱۳۶۷	۵۰۶۰	۲۰۱	۰.۳۱	۳۹.۷۲
۱۳۶۸	۵۷۸۷	۱۷۶	۰.۲۶	۳۰.۴۱
۱۳۶۹	۵۹۰۲	۱۶۴	۰.۲۴	۲۷.۷۹
۱۳۷۰	۵۰۵۶	۲۲۳	۰.۳۲	۴۴.۱۱
۱۳۷۱	۴۷۴۸	۱۸۵	۰.۲۶	۳۸.۹۶
۱۳۷۲	۵۳۴۹	۱۱۹	۰.۱۷	۲۲.۲۵
۱۳۷۳	۵۷۷۵	۱۳۳	۰.۱۸	۲۳.۰۳
۱۳۷۴	۵۷۴۲	۱۲۰	۰.۱۶	۲۰.۹۰
۱۳۷۵	۶۶۴۱	۱۵۴	۰.۲۰	۲۳.۱۹

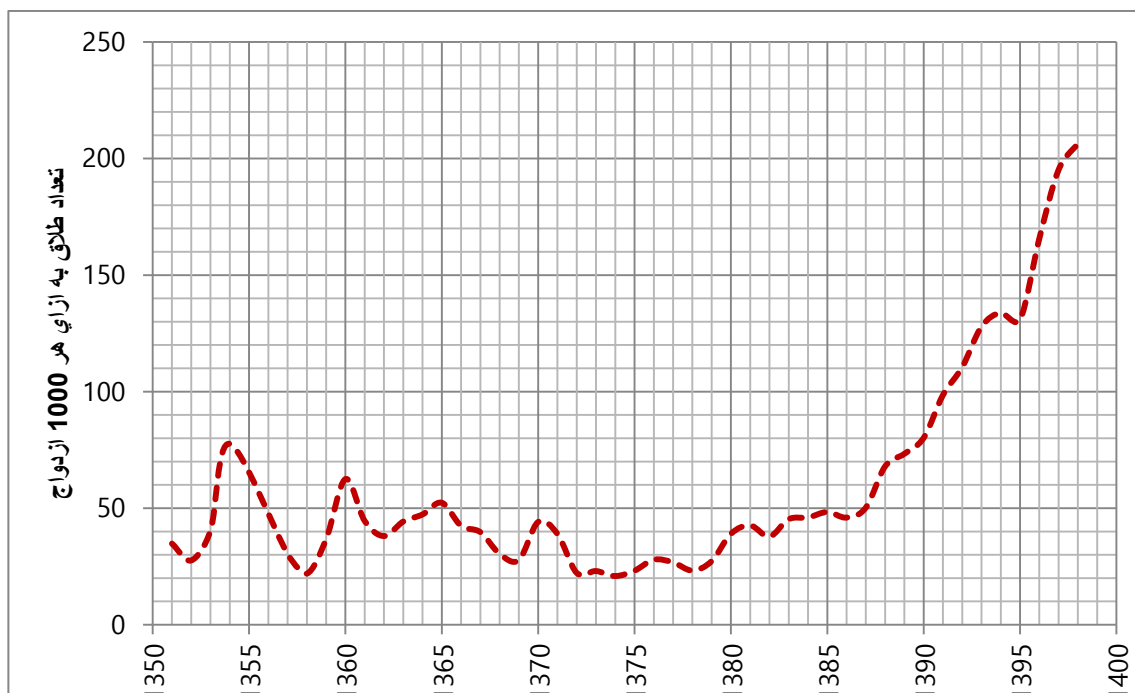
نمودار ۲-۱۴- روند تغییرات تعداد طلاق ثبت شده در استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر

نمودار ۲-۱۵- روند تغییرات میزان های خام طلاق و ازدواج (تعداد واقعه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت) در استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر

نمودار ۲-۱۶- تعداد طلاق ثبت شده در مقابل هر ۱۰۰۰ ازدواج ثبت شده استان چهارمحال و بختیاری طی نیم قرن اخیر

براساس اطلاعات جدول ۲-۱۹ و نمودارهای ۲-۱۴ تا ۲-۱۶:

- تعداد طلاق و تعداد ازدواج سالانه در استان با افزایش جمعیت افزایش داشته‌اند ولی سرعت رشد طلاق بسیار بیشتر از سرعت رشد ازدواج بوده است.
- در حالی که از سال ۱۳۸۷ به بعد میزان خام ازدواج با شیبی تند روندی نزولی را طی می‌کند، منحنی میزان خام طلاق (صرف نظر از افت و خیزهای جزئی) از دهه هفتاد به بعد همواره روندی صعودی را تجربه کرده است.
- در حالی که در دهه ۵۰ تعداد در مقابل هر ۱۰۰۰ ازدواج (به طور میانگین) در حدود ۳۵ طلاق وجود داشته است این شاخص با رشد نگران کننده به بیش از ۲۰۶ طلاق در مقابل هر ۱۰۰۰ ازدواج رسیده است. افزایش تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰۰ ازدواج در کنار سیر نزولی تعداد ازدواج‌ها نشان دهنده این است که در آینده تعداد خانوارهای رسمی و قانونی روند کاهشی نگران کننده‌ای خواهد داشت.

علاوه بر تعداد واقعه طلاق، توزیع سنی زوج و زوجه هنگام ثبت واقعه طلاق نیز در تحلیل‌های جمعیتی جایگاه ویژه‌ای دارد. مدت عمر مشترک زندگی مشترک در خانواده‌های منحل شده نیز دارای تعبیر و تفسیر مخصوص به خود می‌باشد. جدول ۲-۲۰ و نمودار ۲-۱۷ توزیع سنی زوج‌ها (مردها) در هنگام ثبت واقعه طلاق طی سال ۱۳۹۸ در استان چهارمحال و بختیاری را نشان می‌دهد. جدول ۲-۲۱ و نمودار ۲-۱۸ همین اطلاعات را در مورد سن زنان مطلقه سال ۱۳۹۸ استان به نمایش گذاشته‌اند.

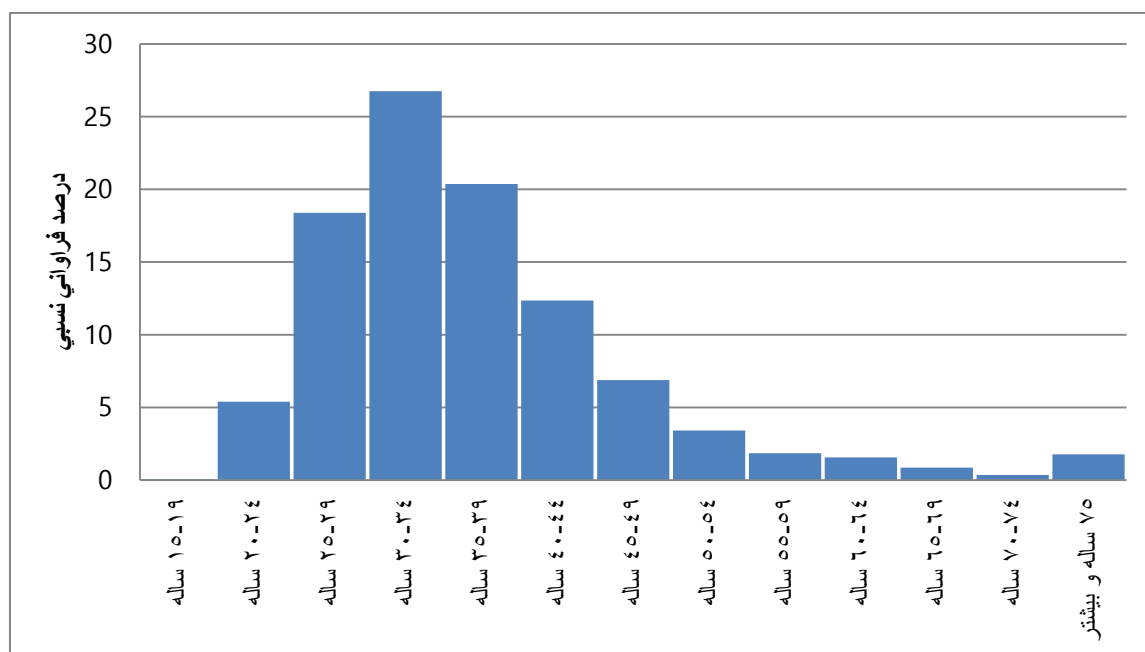
جدول ۲-۲۰- توزیع سنی مردان هنگام ثبت واقعه طلاق، در طلاق‌های ثبت شده

استان چهارمحال و بختیاری طی سال ۱۳۹۸

سن مرد هنگام ثبت طلاق	تعداد طلاق	درصد فراوانی نسبی	درصد فراوانی نسبی تجمعی
۱۵-۱۹ ساله	۱	۰.۰۷	۰.۰۷
۲۰-۲۴ ساله	۷۶	۵.۳۹	۵.۴۶
۲۵-۲۹ ساله	۲۵۹	۱۸.۳۸	۲۳.۸۵
۳۰-۳۴ ساله	۳۷۷	۲۶.۷۶	۵۰.۶۰
۳۵-۳۹ ساله	۲۸۷	۲۰.۳۷	۷۰.۹۷
۴۰-۴۴ ساله	۱۷۴	۱۲.۳۵	۸۳.۳۲
۴۵-۴۹ ساله	۹۷	۶.۸۸	۹۰.۲۱
۵۰-۵۴ ساله	۴۸	۳.۴۱	۹۳.۶۱
۵۵-۵۹ ساله	۲۶	۱.۸۵	۹۵.۴۶
۶۰-۶۴ ساله	۲۲	۱.۵۶	۹۷.۰۲
۶۵-۶۹ ساله	۱۲	۰.۸۵	۹۷.۸۷
۷۰-۷۴ ساله	۵	۰.۳۵	۹۸.۲۳
۷۵ ساله و بیشتر	۲۵	۱.۷۷	۱۰۰
جمع کل	۱۴۰۹	۱۰۰	

نمودار ۲-۱۷- هیستوگرام سن مردان هنگام ثبت واقعه طلاق، در طلاق‌های ثبت شده استان چهارمحال و

بختیاری طی سال ۱۳۹۸

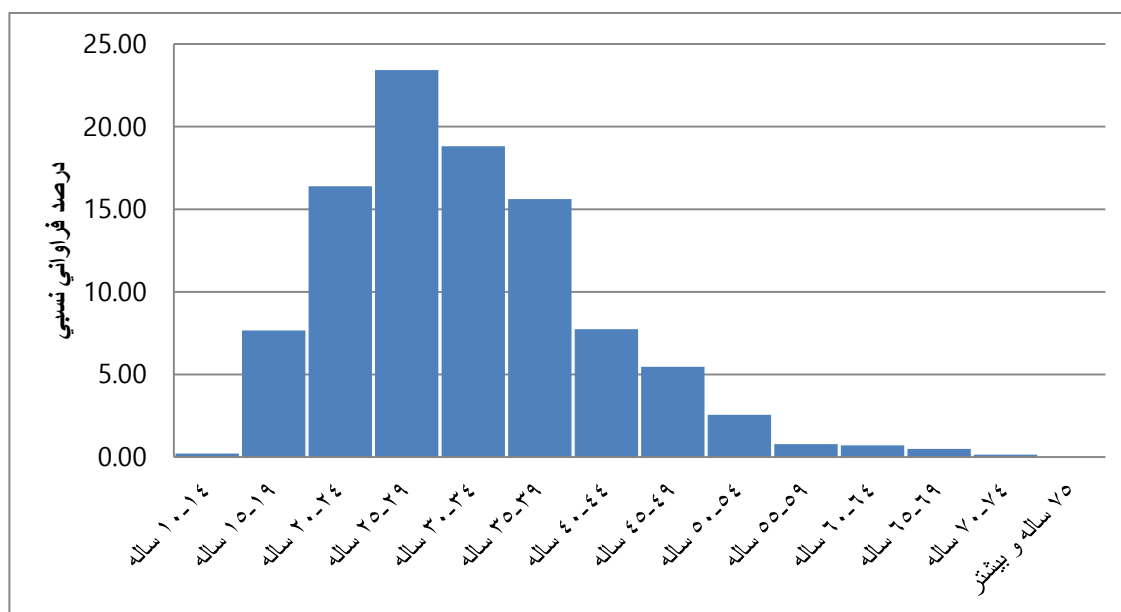
جدول ۲-۲۱- توزیع سنی زنان هنگام ثبت واقعه طلاق، در طلاق‌های ثبت شده استان چهارمحال و

بختیاری طی سال ۱۳۹۸

سن زن هنگام ثبت طلاق	تعداد طلاق	درصد فراوانی نسبی	درصد فراوانی نسبی تجمعی
۱۰-۱۴ ساله	۳	۰.۲۱	۰.۲۱
۱۵-۱۹ ساله	۱۰۸	۷.۶۷	۷.۸۸
۲۰-۲۴ ساله	۲۳۱	۱۶.۳۹	۲۴.۲۷
۲۵-۲۹ ساله	۳۳۰	۲۳.۴۲	۴۷.۶۹
۳۰-۳۴ ساله	۲۶۵	۱۸.۸۱	۶۶.۵۰
۳۵-۳۹ ساله	۲۲۰	۱۵.۶۱	۸۲.۱۱
۴۰-۴۴ ساله	۱۰۹	۷.۷۴	۸۹.۸۵
۴۵-۴۹ ساله	۷۷	۵.۴۶	۹۵.۳۲
۵۰-۵۴ ساله	۳۶	۲.۵۶	۹۷.۸۷
۵۵-۵۹ ساله	۱۱	۰.۷۸	۹۸.۶۵
۶۰-۶۴ ساله	۱۰	۰.۷۱	۹۹.۳۶
۶۵-۶۹ ساله	۷	۰.۵۰	۹۹.۸۶
۷۰-۷۴ ساله	۲	۰.۱۴	۱۰۰
۷۵ ساله و بیشتر	۰	۰.۰۰	۱۰۰
جمع کل	۱۴۰۹	۱۰۰	

نمودار ۲-۱۸- هیستوگرام سن زنان هنگام ثبت واقعه طلاق، در طلاق‌های ثبت شده استان چهارمحال و

بختیاری طی سال ۱۳۹۸

براساس اطلاعات جداول ۲-۲۰ و ۲-۲۱ و نمودارهای ۲-۱۷ و ۲-۱۸:

- بیش از ۷۰ درصد مردان و بیش از ۸۲ درصد زنان هنگام ثبت واقعه طلاق سنی کمتر از ۴۰ سال (بهترین سن باروری) داشته‌اند.

- توزیع سن مردان در هنگام طلاق توزیعی چوله به راست با مد ۳۲ سال می‌باشد.

- توزیع سن زنان در هنگام طلاق توزیعی چوله به راست با مد ۲۷ سال می‌باشد.

در جدول ۲-۲۲ توزیع «طول عمر زندگی‌های مشترک منتج به طلاق» در طلاق‌های ثبت شده استان طی سال ۱۳۹۸ مشاهده می‌گردد. براساس اطلاعات این جدول ۲۶ درصد طلاق‌ها مربوط به زندگی‌های مشترک با عمر کمتر از ۳ سال، ۳۲ درصد مربوط به زندگی‌های مشترک با عمر کمتر از ۴ سال و ۶۳ درصد مربوط به زندگی‌های مشترک با طول عمری کمتر از ۱۰ سال بوده است. همچنین با یک محاسبه ساده میانگین عمر زندگی مشترک منتج به طلاق‌های سال ۱۳۹۸ معادل ۸.۴ سال به دست می‌آید.

جدول ۲-۲۲- توزیع «طول عمر زندگی‌های مشترک منتج به طلاق» در طلاق‌های ثبت شده استان

چهارم‌حال و بختیاری طی سال ۱۳۹۸

طول زندگی مشترک منتج به طلاق	فراوانی	درصد فراوانی نسبی	درصد فراوانی نسبی تجمعی
کمتر از ۱ سال	۱۲۳	۸.۷۳	۸.۷۳
۱-۲ سال	۱۳۲	۹.۳۷	۱۸.۱۰
۲-۳ سال	۱۰۸	۷.۶۷	۲۵.۷۶
۳-۴ سال	۸۵	۶.۰۳	۳۱.۸۰
۴-۱۰ سال	۴۳۸	۳۱.۰۹	۶۲.۸۸
۱۰-۱۵ سال	۲۴۲	۱۷.۱۸	۸۰.۰۶
بیش از ۱۵ سال	۲۸۱	۱۹.۹۴	۱۰۰
جمع کل	۱۴۰۹	۱۰۰	

در یک جمع‌بندی از آمار و اطلاعات مرتبط با طلاق، می‌توان دید که بالا بودن میزان طلاق، سن افراد هنگام طلاق و متلاشی شدن خانواده و مدت زمان زندگی مشترک در زندگی‌های منتج به طلاق، همگی حکایت از وزن قابل توجه طلاق بر تحولات جمعیتی به ویژه تحولات کمی جمعیت دارد.

۲-۳-۸- مهاجرت و جابجایی جمعیت

مهاجرت (انسانی): تغییر اقامتگاه معمولی یک فرد از یک شهر یا آبادی به یک شهر یا آبادی دیگر مهاجرت نامیده می‌شود. (مرکز آمار ایران)

در این مهاجرت چون محدوده مطالعه، استان چهارم‌حال و بختیاری است، مهاجرت به تفکیک مهاجرت درون استانی (مبدا و مقصد مهاجرت داخل استان)، مهاجرت از استان به خارج از استان و مهاجرت از سایر استان‌ها به داخل استان تفکیک شده است.

خالص مهاجرت از تفاضل تعداد مهاجران واردشده و تعداد مهاجران خارج شده (تعداد مهاجران واردشده منهای تعداد مهاجران خارج شده) حاصل می‌گردد. در صورتی که خالص مهاجرت برای یک منطقه

عددی مثبت باشد، آن منطقه منطقه‌ای مهاجرپذیر و در صورت منفی بودن خالص مهاجرت، منطقه، منطقه‌ای مهاجرفرست تلقی می‌گردد.

میزان خالص مهاجرت نیز تعداد خالص مهاجرت سالانه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت منطقه می‌باشد. مهاجرت عامل مهمی در تحولات جمعیتی است و می‌تواند تاثیر چشمگیری بر تعداد کل و ساختار سنی و جنسی جمعیت داشته باشد.

در جدول ۲-۲۳، وضعیت مهاجرت استان چهارمحال و بختیاری طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ براساس نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ درج شده است.

جدول ۲-۲۳- وضعیت مهاجرت در استان چهارمحال و بختیاری

طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ و ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵

شرح	۵ ساله منتهی به سال ۱۳۹۰	۵ ساله منتهی به سال ۱۳۹۵
مهاجرت درون استانی (مبدا و مقصد مهاجرت: استان)	۳۴۷۶۵	۲۹۹۲۱
مهاجرت به خارج از استان (مبدا مهاجرات: استان - مقصد مهاجرت: سایر استانها)	۳۱۸۴۴	۳۸۸۴۴
مهاجرت به استان (مبدا مهاجرات: سایر استان‌ها: - مقصد مهاجرت: استان)	۱۵۰۹۶	۱۷۸۷۰
خالص مهاجرت	-۱۶۷۴۸	-۲۰۹۷۴
متوسط خالص مهاجرت برای یک سال	-۳۳۴۹.۶	-۴۱۹۴.۸
میزان خالص مهاجرت طی یک سال (تعداد خالص مهاجرت به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت)	-۳.۸۲	-۴.۷۹

براساس اطلاعات مندرج در جدول ۲-۲۳، صرف نظر از مهاجرت درون استانی، تعداد مهاجران خارج شده از استان، همواره از تعداد مهاجران وارد شده به استان بیشتر بوده است و به همین دلیل خالص مهاجرت استان منفی بوده است. دقت در اطلاعات نشان می‌دهد که در ۵ ساله منتهی به سال ۱۳۹۰ به طور

متوسط سالانه، ۳۳۵۰ نفر از جمعیت استان به دلیل مهاجرت کاسته شده است. این کاهش در ۵ ساله منتهی به سال ۱۳۹۵ به طور متوسط ۴۱۹۵ نفر در سال بوده است. میزان خالص مهاجرت سالانه نیز در ۵ ساله منتهی به سال ۱۳۹۵ برابر ۴۰۷۹- و در ۵ ساله منتهی به سال ۱۳۹۰ برابر ۳۰۸۲- بوده است.

این اطلاعات در کنار این واقعیت که، میزان خام موالید استان از میزان خام موالید در کشور بیشتر، میزان خام مرگ و میر تقریباً معادل میزان خام مرگ و میر در کشور و نرخ رشد جمعیت استان از نرخ رشد جمعیت کشور پایین تر است؛ مهاجرفرستی استان چهارمحال و بختیاری را به اثبات می‌رساند.

بررسی‌های بیشتر نشان می‌دهد که مقصد بیش از ۵۲ درصد مهاجرین خارج شده طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰ از استان چهارمحال و بختیاری، استان اصفهان بوده و پس از استان اصفهان، استان‌های خوزستان، تهران بوشهر، یزد، فارس و هرمزگان در رتبه‌های بعد قرار دارند. (جدول ۲-۲۴).

به طور کلی مهاجرت نتیجه برآیند عوامل مثبت و منفی (جاذبه‌ها و دافعه‌های) مبداء و مقصد مهاجرت است. به همین دلیل اختلاف توسعه و توان‌ها بین استان‌های مختلف منتج به مهاجرت می‌گردد. هر چه اختلاف توسعه یافتگی بین استان‌ها بیشتر گردد میزان‌های مهاجرت بین استانی نیز بیشتر می‌شود. با توجه به این موضوع فرآیند مهاجرت هیچگاه متوقف نخواهد شد ولی شاید بتوان با راهبرد عدالت و هدف‌گذاری برای ایجاد توازن منطقه‌ای، به صورت غیر مستقیم به مدیریت مهاجرت مبادرت نمود.

بررسی علت مهاجرت نیز حاکی است که جستجوی شغل و جستجوی شغل بهتر (متاثر از وضعیت اقتصادی در استان) علت بیشترین مهاجرت‌ها از استان به سایر نقاط کشور بوده است.

جدول ۲-۲۴- توزیع مهاجرین خارج شده از استان چهارمحال و بختیاری طی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به تفکیک

مقصد مهاجرت

استان مقصد	تعداد مهاجر (نفر)	سهم از کل (درصد)
اصفهان	۲۰۲۲۶	۵۲.۰۷
خوزستان	۳۳۰۲	۸.۵۰
تهران	۲۷۰۵	۶.۹۶
بوشهر	۲۲۶۳	۵.۸۳
یزد	۱۸۰۹	۴.۶۶
فارس	۱۴۶۱	۳.۷۶
هرمزگان	۱۳۳۸	۳.۴۴
سایر استان‌ها	۵۷۴۰	۱۴.۷۸
کل	۳۸۸۴۴	۱۰۰.۰۰

به‌طور خلاصه می‌توان گفت؛ وضعیت نامطلوب اقتصادی در استان چهارمحال و بختیاری و پایین بودن درآمد سرانه در استان (در حالی که استان ۱.۲ درصد از جمعیت کشور را دارد، تنها ۰.۶۷ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور، سهم استان چهارمحال و بختیاری است)، نرخ بیکاری بالا، خشکسالی و کمبود امکانات زندگی و رفاهی (دسترسی به پزشک، دسترسی به وسایل تفریحی و ...) از جمله مهمترین عوامل ناتوانی استان در نگهداشت جمعیت و مهاجرفرستی است. بدیهی است در صورت تصمیم و اراده بر کاهش مهاجرت از استان لازم است علل مهاجرفرستی مرتفع و دافعه استان کاهش و در صورت امکان برای ایجاد جذابیت، برنامه‌ریزی مناسب صورت پذیرد.

فصل سوم

سناریوهای جمعیتی برای آینده

استان چهارمحال و بختیاری

۳-۱- مقدمه

آماده شدن برای اتفاق‌ها و رویدادهای آتی، هوشمندانه‌ترین کار است. اما چگونه باید برای امور غیرقابل پیش‌بینی آماده شد؟ چنانچه امری کاملاً غیرمنتظره باشد، به نظر غیرممکن می‌آید که بتوان برای آن آماده شد، چرا که کسی نمی‌داند که آن «امر» چیست؟ کسی نمی‌داند برای چه چیزی باید آماده شد؟ آینده امری غیر قابل پیش‌بینی است، چرا که این امر ناموجود، همواره عناصری از عدم قطعیت را دربر دارد. آینده می‌تواند خوب، بد، فرصت‌ساز، تهدیدآور، شیرین و یا تلخ برپا شود، حتا ممکن است آینده‌ای برای ما به وجود نیاید! (پدرام، ۱۳۸۸)

با تمامی این حرف‌ها، عقل سلیم حکم به لزوم آمادگی برای مواجهه با آینده می‌دهد. باید به گونه‌ای برای آینده آماده شد که اولاً آنچه محتمل است پیش‌آید را شناخت، ثانیاً میزان مطلوبیت آینده محتمل را ارزیابی نمود، ثالثاً شرایط و امکانات لازم برای ایجاد تغییرات دلخواه و ساخت آینده مطلوب را فراهم کرد و در نهایت با تلاشی همه جانبه برای ساخت آینده مطلوب، قابلیت انطباق با آینده‌ای که پیش‌روست را به دست آورد. بنابراین علم آینده‌پژوهی (که قرار است ما را به هدف‌های فوق برساند) تنها علم کشف آینده محسوب نمی‌شود بلکه می‌توان از آن به عنوان علم مهندسی آینده تعبیر نمود.

بایستی به این نکته نیز توجه داشت که آینده‌پژوهی با پیش‌بینی تفاوت‌هایی دارد. یکی از مهمترین این تفاوت‌ها، فرضیات در این دو مقوله است. در پیش‌بینی فرض بر این است که «آینده ادامه گذشته است». اما آینده پژوهی بر فرضیات زیر استوار است:

- زمان، پیوسته، خطی، یک طرفه و برگشت ناپذیر است.
- آینده الزاماً وابسته به گذشته و ادامه آن نیست و آینده می‌تواند کاملاً بدیع باشد. (شاید گذشته، نمونه مناسبی از تمام زمان نباشد).

- اقدام‌های جمعی ما نیازمند آینده‌اندیشی است.
- هیچ حقیقت مسلمی از آینده، در دسترس ما نیست.
- آینده از پیش تعیین شده نیست و کم و بیش امکان تغییر دارد.

- آینده کم و بیش تحت تأثیر اقدامات فردی و جمعی ماست. برخی از آینده‌ها، بهترند. این فرض از آینده مُرَجَّح ناشی می‌شود اگر همه آینده‌ها ارزش و مطلوبیت یکسانی داشتند دیگر نیاز نبود کسی نگران آینده باشد. (قاسمی‌زاده تمر، ۱۳۹۹)
- به طور کلی از دید اندیشمندان علم مدیریت، ۴ روش برای رویارویی با آینده وجود دارد؛ **روش اول**، روش واکنش‌زده (*Passive*) است. کسانی که از روش واکنش‌زده استفاده می‌کنند، منتظر اتفاقات می‌مانند و از خود واکنشی نشان نمی‌دهند. این افراد سعی می‌کنند اتفاقات را فراموش نمایند. **روش دوم**، روش واکنش‌گرا (*Reactive*) نامیده می‌شود. در این روش افراد منتظر حوادث و رویدادها می‌مانند و پس از وقوع سعی در حل مشکلات ناشی از وقوع رویداد دارند. افراد واکنش‌گرا همواره در حال حل مشکلات گذشته‌اند. روش پیش‌نگرانه (*Pre-active*) **روش سوم** است. در این روش حوادث و رخدادها آتی پیش‌بینی و تمهیداتی برای کاهش احتمال وقوع و تقلیل اثرات جنبی وقوع اندیشیده می‌شود. **روش چهارم** روش فعال (*Pro-active*) می‌باشد. در این روش مقتدرانه فرض می‌شود که تمام متغیرها در اختیار و قابل مدیریت هستند و برای رویارویی با آینده یک رفتار فعالانه صورت می‌پذیرد.
- با توجه به مطالب پیش گفته، آینده پژوهی جمعیت را می‌توان مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و اقدامات پیش‌نگرانه و فعال در خصوص مدیریت جمعیت (در آینده) دانست.
- آینده‌پژوهی از روش‌های مختلفی بهره می‌گیرد که از جمله آنها می‌توان به توفان فکری، تحلیل روند، پایش روند، برون‌یابی روند، نظرخواهی و مشاوره، مدل‌سازی، شبیه‌سازی رایانه‌ای، تحلیل تاریخی و سناریوسازی اشاره نمود. سناریوها توصیف‌هایی از رویدادهای ممکن و چندگانه‌ای هستند که احتمال وقوع آنها در آینده وجود دارد. آمیزه‌ای از پیش‌بینی‌های تخیلی و در عین حال واقع‌گرایانه از رویدادهای احتمالی آینده. در هر پروژه‌ی سناریوسازی معمولاً یک سبد از سناریوها ساخته و پرداخته می‌شود؛ سپس میانگین این سناریوها به عنوان محتمل‌ترین آینده در نظر گرفته می‌شود. تولید سناریو با بهره‌گیری از سایر روش‌های آینده‌پژوهی امکان‌پذیر است. به عبارت دیگر سناریو راهی برای جمع‌آوری نتایج تحقیقات آینده‌پژوهی است.

در بسیاری از موارد هدف اصلی پروژه‌های آینده‌پژوهی، طراحی چند سناریو به منظور تحقق یک آینده‌ی مطلوب است. (پدرام، عبدالرحیم)

در این پژوهش با توجه به ماهیت و موضوع پژوهش، سناریونگاری منطبق‌ترین روش با اهداف پژوهش است که این فصل از گزارش پژوهش به ارائه سناریوهای تدوین شده اختصاص دارد. همانطوری که در فصل قبل نیز گفته شد، تعامل سه مولفه روند (*Trend*)، رویدادها (*Events*) و اقدامات (*Actions*) آینده را می‌سازد و در واقع اختصاص وزن‌های متفاوت به این ۳ مولفه، سناریوهای مختلف برای آینده را شکل می‌دهد.

۳-۲- سناریوهای جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری

۳-۲-۱- سناریوهای جمعیتی استان براساس سناریوهای بخش جمعیت سازمان ملل

بخش جمعیت سازمان ملل هر چهار سال یک بار، براساس نتایج سرشماری‌های ملی کشورها و برخی مفروضات دیگر مانند تغییرات میزان‌های باروری و مرگ و میرنسبت به پیش‌بینی تغییر و تحولات جمعیتی و تعداد کل جمعیت کشورهای جهان برای دهه‌های آینده در قابل سه سناریوی مختلف حد پایین، حد متوسط و حد بالای جمعیت اقدام می‌کند. با توجه به این‌که استان چهارمحال و بختیاری به عنوان یکی از استان‌های ۳۱ گانه کشور ایران، تغییر و تحولات جمعیتی همسو و همگرا با کل کشور را داراست، می‌توان تحولات جمعیتی استان را با استفاده از تحولات جمعیتی پیش‌بینی شده برای کل کشور، تخمین زد.

جدول ۱-۳، نرخ رشد جمعیت، نرخ خام موالید، نرخ باروری کل و نرخ خام مرگ و میر برآورد شده برای کشور جمهوری اسلامی ایران تحت ۳ سناریوی حد متوسط، حد پایین و حد بالای بخش جمعیت سازمان ملل تا سال ۲۱۰۰ میلادی نشان داده شده است. براساس سناریوی حد پایین سازمان ملل که با روند فعلی کاهش میزان باروری کل در کشور، انطباق بیشتری دارد، از سال ۲۰۵۰ میلادی (کمتر از ۳۰ سال آینده) نرخ رشد جمعیت کشور ایران مرز صفر را پشت سر گذاشته و وارد مدار منفی خواهد شد. همچنین نرخ باروری کل با روندی کاهشی در دهه‌های آینده به حد کمتر از جایگزینی خواهد رسید. با توجه به پیر شدن ساختار جمعیت کشور و میزان بالای مرگ و میر در رده سنی کهنسالان، نرخ خام مرگ و میر کل

کشور به دو برابر میزان فعلی آن ارتقاء یافته و برآیند این عوامل رشد منفی جمعیت کشور را تشدید خواهد کرد. لازم به ذکر است براساس آنچه در فصل دوم مشاهده گردید، تحولات آتی جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری را می‌توان همسو و همگرا با تحولات جمعیت کشور فرض کرد. براساس این تحولات جمعیتی، تعداد کل جمعیت کشور و استان مطابق اعداد مندرج در جدول ۳-۲، خواهد بود.

جدول ۳-۱- شاخص‌های مهم جمعیتی کشور جمهوری اسلامی ایران براساس پیش‌بینی بخش جمعیت

سازمان ملل

نرخ خام مرگ و میر			TFR			نرخ خام موالید			رخ رشد جمعیت			دوره زمانی (شمسی)	دوره زمانی (میلادی)
حد بالا	حد متوسط	حد پایین	حد بالا	حد متوسط	حد پایین	حد بالا	حد متوسط	حد پایین	حد بالا	حد متوسط	حد پایین		
۴.۹	۴.۹	۴.۹	۲.۱۵	۲.۱۵	۲.۱۵	۱۹.۱۰	۱۹.۱	۱۹.۱	۱.۳۶	۱.۳۶	۱.۳۶	۱۳۹۴-۱۳۹۹	۲۰۱۵-۲۰۲۰
۵.۲۰	۴.۸	۴.۱	۲.۲۸	۲.۰۹	۱.۸۸	۱۷.۷۰	۱۶.۳	۱۴.۷	۱.۰۵	۱.۱۱	۰.۶۵	۱۳۹۹-۱۴۰۴	۲۰۲۰-۲۰۲۵
۵.۸۰	۵	۴.۱	۲.۳۰	۲.۰۴	۱.۷۵	۱۵.۷۰	۱۴.۱	۱۲.۱	۰.۸۹	۰.۸۶	۰.۴۴	۱۴۰۴-۱۴۰۹	۲۰۲۵-۲۰۳۰
۷.۷۰	۶.۲	۴.۸	۲.۳۳	۱.۹۷	۱.۶	۱۴.۳۰	۱۲.۳	۱۰.۳	۰.۸۱	۰.۵۷	۰.۳۱	۱۴۱۴-۱۴۱۹	۲۰۳۵-۲۰۴۰
۹.۹۰	۷.۸	۶.۱	۲.۳۴	۱.۹۲	۱.۵۳	۱۴.۶۰	۱۲.۳	۹.۹	۰.۷۰	۰.۴۱	۰.۰۸	۱۴۲۴-۱۴۲۹	۲۰۴۵-۲۰۵۰
۱۲.۴۰	۹.۷	۷.۵	۲.۳۳	۱.۸۸	۱.۵	۱۴.۱۰	۱۱.۳	۸.۹	۰.۵۰	۰.۱۲	-۰.۲۷	۱۴۳۴-۱۴۳۹	۲۰۵۵-۲۰۶۰
۱۴.۴۰	۱۱.۵	۹.۲	۲.۳۴	۱.۸۶	۱.۴۹	۱۳.۴۰	۱۰.۳	۷.۹	۰.۲۹	-۰.۱۶	-۰.۵۹	۱۴۴۴-۱۴۴۹	۲۰۶۵-۲۰۷۰
۱۴.۷۰	۱۲.۱	۹.۷	۲.۳۵	۱.۸۴	۱.۴۷	۱۳.۷۰	۱۰.۴	۷.۸	۰.۳۰	-۰.۲۲	-۰.۶۶	۱۴۵۴-۱۴۵۹	۲۰۷۵-۲۰۸۰
۱۴.۱۰	۱۱.۱	۸.۶	۲.۳۵	۱.۸۳	۱.۴۵	۱۳.۸۰	۱۰.۲	۷.۷	۰.۴۳	-۰.۱۴	-۰.۶۱	۱۴۶۴-۱۴۶۹	۲۰۸۵-۲۰۹۰
۱۵.۰۰	۱۱.۲	۸.۲	۲.۳۵	۱.۸۲	۱.۴۶	۱۳.۴۰	۹.۶	۷.۱	۰.۴۲	-۰.۲۱	-۰.۷۴	۱۴۱۴-۱۴۷۹	۲۰۹۵-۲۱۰۰

جدول ۳-۲، تخمین جمعیت کشور جمهوری اسلامی ایران را براساس ۳ سناریوی متوسط، حد پایین و حد بالای جمعیتی بخش جمعیت سازمان ملل (منتشر شده در سال ۲۰۱۹) را نشان می‌دهد. در بخش دوم این جدول، جمعیت استان چهارمحال و بختیاری نیز براساس این سناریوها برآورد و ارائه شده است. نمودار شماره ۳-۱ نیز روند تغییرات جمعیت استان براساس سه سناریوی مذکور را نشان می‌دهد.

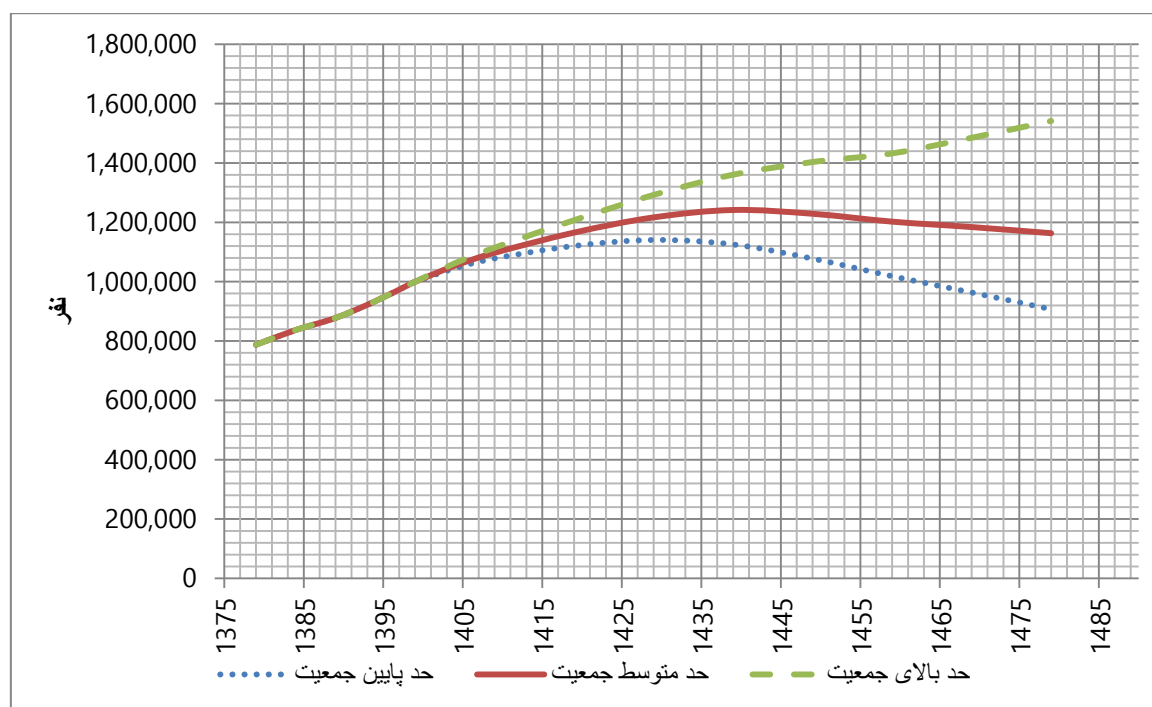
جدول ۳-۲- جمعیت کشور جمهوری اسلامی ایران و برآورد جمعیت استان براساس پیش‌بینی بخش

جمعیت سازمان ملل

جمعیت استان چهارمحال و بختیاری (نفر)			جمعیت کشور (نفر)			سال (میلادی)	
حد بالای جمعیت	حد متوسط جمعیت	حد پایین جمعیت	حد بالای جمعیت	حد متوسط جمعیت	حد پایین جمعیت	سال (شمسی)	سال (میلادی)
۷۸۷,۴۷۶	۷۸۷,۴۷۶	۷۸۷,۴۷۶	۶۵,۶۲۳,۰۰۰	۶۵,۶۲۳,۰۰۰	۶۵,۶۲۳,۰۰۰	۱۳۷۹	۲۰۰۰
۸۳۷,۱۴۴	۸۳۷,۱۴۴	۸۳۷,۱۴۴	۶۹,۷۶۲,۰۰۰	۶۹,۷۶۲,۰۰۰	۶۹,۷۶۲,۰۰۰	۱۳۸۴	۲۰۰۵
۸۷۷,۷۸۰	۸۷۷,۷۸۰	۸۷۷,۷۸۰	۷۳,۷۶۳,۰۰۰	۷۳,۷۶۳,۰۰۰	۷۳,۷۶۳,۰۰۰	۱۳۸۹	۲۰۱۰
۹۳۴,۰۵۵	۹۳۴,۰۵۵	۹۳۴,۰۵۵	۷۸,۴۹۲,۰۰۰	۷۸,۴۹۲,۰۰۰	۷۸,۴۹۲,۰۰۰	۱۳۹۴	۲۰۱۵
۹۸۶,۶۷۷	۹۸۶,۶۷۷	۹۸۶,۶۷۷	۸۲,۹۱۴,۰۰۰	۸۲,۹۱۴,۰۰۰	۸۲,۹۱۴,۰۰۰	۱۳۹۸	۲۰۱۹
۹۹۹,۵۱۷	۹۹۹,۵۱۷	۹۹۹,۵۱۷	۸۳,۹۹۳,۰۰۰	۸۳,۹۹۳,۰۰۰	۸۳,۹۹۳,۰۰۰	۱۳۹۹	۲۰۲۰
۱,۰۶۱,۸۹۰	۱,۰۵۳,۷۵۹	۱,۰۴۴,۹۴۰	۸۹,۴۶۰,۰۰۰	۸۸,۷۷۵,۰۰۰	۸۸,۰۳۲,۰۰۰	۱۴۰۴	۲۰۲۵
۱,۱۱۴,۵۵۸	۱,۰۹۷,۱۴۲	۱,۰۷۸,۱۵۰	۹۴,۱۳۵,۰۰۰	۹۲,۶۶۴,۰۰۰	۹۱,۰۶۰,۰۰۰	۱۴۰۹	۲۰۳۰
۱,۲۰۷,۱۰۶	۱,۱۶۵,۳۸۱	۱,۱۲۰,۳۵۹	۱۰۲,۱۲۴,۰۰۰	۹۸,۵۹۴,۰۰۰	۹۴,۷۸۵,۰۰۰	۱۴۱۹	۲۰۴۰
۱,۲۹۲,۳۲۴	۱,۲۱۶,۵۵۶	۱,۱۴۰,۵۱۷	۱۰۹,۵۱۹,۰۰۰	۱۰۳,۰۹۸,۰۰۰	۹۶,۶۵۴,۰۰۰	۱۴۲۹	۲۰۵۰
۱,۳۶۰,۴۴۶	۱,۲۴۱,۵۱۳	۱,۱۲۵,۳۹۰	۱۱۵,۲۹۲,۰۰۰	۱۰۵,۲۱۳,۰۰۰	۹۵,۳۷۲,۰۰۰	۱۴۳۹	۲۰۶۰
۱,۴۰۳,۲۰۹	۱,۲۲۸,۷۸۱	۱,۰۷۷,۶۱۱	۱۱۸,۹۱۶,۰۰۰	۱۰۴,۱۳۴,۰۰۰	۹۱,۳۲۳,۰۰۰	۱۴۴۹	۲۰۷۰
۱,۴۳۲,۳۴۳	۱,۲۰۲,۲۵۵	۱,۰۱۸,۳۹۹	۱۲۱,۳۸۵,۰۰۰	۱۰۱,۸۸۶,۰۰۰	۸۶,۳۰۵,۰۰۰	۱۴۵۹	۲۰۸۰
۱,۴۸۴,۹۰۰	۱,۱۸۴,۰۰۰	۹۶۳,۳۵۲	۱۲۵,۸۳۹,۰۰۰	۱۰۰,۳۳۹,۰۰۰	۸۱,۶۴۰,۰۰۰	۱۴۶۹	۲۰۹۰
۱,۵۴۱,۵۴۰	۱,۱۶۳,۳۳۸	۹۰۶,۹۹۵	۱۳۰,۶۳۹,۰۰۰	۹۸,۵۸۸,۰۰۰	۷۶,۸۶۴,۰۰۰	۱۴۷۹	۲۱۰۰

نمودار ۳-۱- روند (برآورد) جمعیت استان چهارمحال و بختیاری منطبق بر ۳ سناریوی (سال ۲۰۱۹) بخش

جمعیت سازمان ملل

نگاهی به نمودار شماره ۳-۱ نشان می‌دهد که براساس روند حد پایین جمعیت (که با روند کنونی تحولات جمعیتی در کشور انطباق بیشتری دارد)، جمعیت استان در سال ۲۰۵۰ میلادی (۱۴۲۹ شمسی) جمعیت به کمی بیش از ۱۱۴۰۰۰۰ نفر جمعیت خواهد رسد و پس از آن با طی روندی نزولی به حدود ۹۰۰ هزار نفر در سال ۲۱۰۰ میلادی (۱۴۷۹ شمسی) تنزل خواهد یافت. لازم به ذکر است، در صورت تحقق سناریوی حد متوسط جمعیت (که در بخش‌های بعدی خواهیم دید که احتمال تحقق پایینی برای آن متصور است)، کاهش جمعیت از سال ۲۰۶۰ میلادی کلید خواهد خورد.

بخش جمعیت سازمان ملل متحد در پیش‌بینی خود برای سناریوی حد متوسط جمعیت، توزیع جمعیت در گروه‌های عمده سنی جوانان را نیز برای کشورهای مختلف ارائه نموده است. همانندسازی این توزیع برای جمعیت استان چهارمحال و بختیاری، نتایج مندرج در جدول ۳-۳ را در پی داشته است. جدول

۳-۴ و نمودار ۳-۲ نیز سهم جمعیت استان در گروه‌های عمده سنی استان چهارمحال و بختیاری (براساس سناریوی مذکور) را نتیجه داده است.

جدول ۳-۳- توزیع جمعیت استان چهارمحال و بختیاری براساس سناریوی (سال ۲۰۱۹) حد متوسط

بخش جمعیت سازمان ملل

جمعیت کشور (حد متوسط) (هزار نفر)					سال	سال
کل	۶۵ ساله و بالاتر	۲۵-۶۴ ساله	۱۵-۲۴ ساله	۰-۱۴ ساله	شمسی	میلادی
۸۳,۹۹۳	۵,۵۱۴	۴۶,۶۰۹	۱۱,۰۸۶	۲۰,۷۸۴	۱۳۹۹	۲۰۲۰
۸۸,۷۷۶	۷,۰۷۱	۴۸,۵۳۰	۱۱,۶۶۳	۲۱,۵۱۲	۱۴۰۴	۲۰۲۵
۹۲,۶۶۳	۸,۸۴۹	۴۹,۹۱۷	۱۳,۰۲۱	۲۰,۸۷۶	۱۴۰۹	۲۰۳۰
۹۸,۵۹۵	۱۳,۴۷۷	۵۲,۵۲۰	۱۴,۴۴۹	۱۸,۱۴۹	۱۴۱۹	۲۰۴۰
۱۰۳,۰۹۸	۲۰,۷۸۸	۵۱,۹۸۵	۱۲,۱۰۴	۱۸,۲۲۱	۱۴۲۹	۲۰۵۰
۱۰۵,۲۱۲	۲۶,۱۷۷	۴۸,۹۲۶	۱۱,۸۹۶	۱۸,۲۱۳	۱۴۳۹	۲۰۶۰
۱۰۴,۱۳۴	۲۵,۳۶۴	۴۹,۷۸۹	۱۲,۲۴۲	۱۶,۷۳۹	۱۴۴۹	۲۰۷۰
۱۰۱,۸۸۷	۲۵,۶۰۴	۴۹,۰۹۸	۱۱,۲۹۳	۱۵,۸۹۲	۱۴۵۹	۲۰۸۰
۱۰۰,۳۳۹	۲۸,۱۲۲	۴۶,۱۰۰	۱۰,۵۱۳	۱۵,۶۰۴	۱۴۶۹	۲۰۹۰
۹۸,۵۸۷	۲۸,۸۸۴	۴۴,۵۸۵	۱۰,۴۰۳	۱۴,۷۱۵	۱۴۷۹	۲۱۰۰

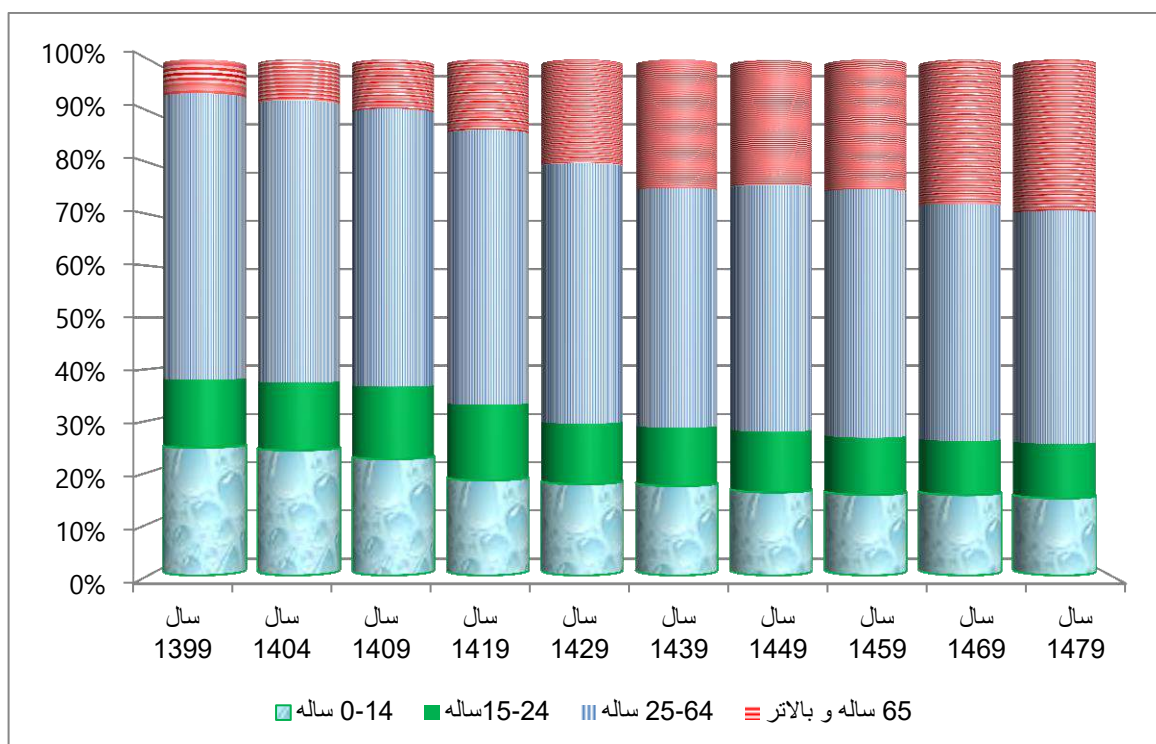
جدول ۳-۴- توزیع نسبی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری براساس سناریوی (سال ۲۰۱۹) حد

متوسط بخش جمعیت سازمان ملل

جمعیت استان چهارمحال و بختیاری (حد متوسط) (نفر)					سال	سال
کل	۶۵ ساله و بالاتر	۲۵-۶۴ ساله	۱۵-۲۴ ساله	۰-۱۴ ساله	شمسی	میلادی
۱۰۰	۶.۵۶	۵۵.۴۹	۱۳.۲۰	۲۴.۷۴	۱۳۹۹	۲۰۲۰
۱۰۰	۷.۹۶	۵۴.۶۷	۱۳.۱۴	۲۴.۲۳	۱۴۰۴	۲۰۲۵
۱۰۰	۹.۵۵	۵۳.۸۷	۱۴.۰۵	۲۲.۵۳	۱۴۰۹	۲۰۳۰
۱۰۰	۱۳.۶۷	۵۳.۲۷	۱۴.۶۵	۱۸.۴۱	۱۴۱۹	۲۰۴۰
۱۰۰	۲۰.۱۶	۵۰.۴۲	۱۱.۷۴	۱۷.۶۷	۱۴۲۹	۲۰۵۰
۱۰۰	۲۴.۸۸	۴۶.۵۰	۱۱.۳۱	۱۷.۳۱	۱۴۳۹	۲۰۶۰
۱۰۰	۲۴.۳۶	۴۷.۸۱	۱۱.۷۶	۱۶.۰۷	۱۴۴۹	۲۰۷۰
۱۰۰	۲۵.۱۳	۴۸.۱۹	۱۱.۰۸	۱۵.۶۰	۱۴۵۹	۲۰۸۰
۱۰۰	۲۸.۰۳	۴۵.۹۴	۱۰.۴۸	۱۵.۵۵	۱۴۶۹	۲۰۹۰
۱۰۰	۲۹.۳۰	۴۵.۲۲	۱۰.۵۵	۱۴.۹۳	۱۴۷۹	۲۱۰۰

نمودار ۳-۲- توزیع نسبی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری براساس سناریوی (سال ۲۰۱۹) حد

متوسط بخش جمعیت سازمان ملل

اطلاعات مندرج در جداول ۳-۳ و ۳-۴ و نمودار ۲-۳ حاکی از تحولاتی عمده در ساختار سنی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری تا سال ۲۱۰۰ میلادی (۱۴۷۹ شمسی) است. براساس این اطلاعات در حالی که در سال ۱۳۹۹ حدود ۲۵ درصد جمعیت در رده سنی ۰-۱۴ ساله (کودک) و ۶.۵۶ درصد در رده سنی ۶۵ ساله و بالاتر (کهنسال) قرار دارد در سال ۱۴۷۹ سهم کودکان در جمعیت استان به کمتر از ۱۵ درصد و سهم کهنسالان جمعیت به حدود ۳۰ درصد ارتقاء خواهد یافت. به نظر می‌رسد در صورت توزیع جمعیت سناریوی حد پایین، وضعیت کهنسالی جمعیت در دهه‌های آتی از این هم بدتر باشد. کهنسالی حداقل ۳۰ درصد جمعیت موضوعی است که در صورت عدم برنامه‌ریزی صحیح برای رویارویی با آن کشور و استان را با چالش‌های جدی مواجه خواهد کرد.

۳-۲-۲- سناریوهای جمعیتی استان براساس واقعیات استان و کشور

گفته شد تعامل و همکاری سه عامل روند (*Trend*)، رویدادها (*Event*) و اقدامات (*Action*) آینده را می‌سازد. اکتساب هر ترکیب وزنی توسط این سه عامل، منتج به آینده‌ای منحصر به آن ترکیب وزنی می‌گردد. اگر «روند»، وزنی قابل توجه و «اقدامات» وزنی ناچیز داشته باشد، آینده ادامه گذشته و حال خواهد بود و ما در ساخت آینده نقشی ایفاء نکرده و تنها انتظار رسیدن آینده را کشیده‌ایم. تخصیص وزن بالا به «اقدامات» برای ساخت آینده، به مفهوم تلاش برای مدیریت در راستای ایجاد آینده مطلوب و دلخواه است. متأسفانه در عامل «رویدادها» به دلیل غیرقابل پیش‌بینی بودن، در حال حاضر اقدام خاصی نمی‌توان انجام داد. به عنوان مثال هیچ‌کس در سال ۱۳۹۷ شمسی نمی‌دانست که در سال ۱۳۹۹، جهان درگیر پاندمی کوئید-۱۹ خواهد شد و به همین دلیل در هیچ‌یک از برنامه‌ریزی‌هایی که قبل از شیوع بیماری کوئید-۱۹ تدوین شده‌اند، این عامل بسیار موثر پیش‌بینی نشده است. عدم توان پیش‌بینی بیماری کوئید-۱۹ در کنار تاثیرات بسیار مهم اقتصادی و اجتماعی این واقعه، اهمیت عامل «رویدادها» در ساخت آینده را به خوبی نمایان می‌سازد. اهمیت قابل توجه رویدادها و توجه به این واقعیت که در زمان حال، رویدادهای آینده تقریباً غیرقابل پیش‌بینی است، انسان را به این باور رسانده است که در کنار آینده‌پژوهی و برنامه‌ریزی برای ساخت آینده، لازم است در برنامه‌ها انعطاف لازم برای ایجاد تغییرات ضروری (در صورت بروز رویدادها) منظور گردد تا تحقق هدف تحت تاثیر رویدادها ناکام نماند.

برای مطالعه آینده هر موضوع، شناخت کنشگران موثر بر موضوع حائز اهمیت اساسی است. کنشگران با توجه به میزان توانمندی، نحوه تفکر و انگیزه‌های خود می‌توانند اثراتی مثبت یا منفی بر موضوع موردنظر در آینده داشته باشند. براساس کنکاش در مطالعات پیشین و همچنین نظر سنجی از ده‌ها کارشناس خبره و صاحب‌نظر در خصوص استان چهارمحال و بختیاری، کنشگران قابل ذکر در تحولات جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری به صورت جدول زیر قابل خلاصه‌سازی است.

جدول ۳-۵- فهرست مشخصات کنشگران جمعیت استان چهارمحال و بختیاری

ماهیت کنشگران	مشخصات کنشگران
کنشگران محیطی	بارندگی و خشکسالی
	توپوگرافی سرزمین
	دمای محیطی
کنشگران حاکمیتی ملی	مجلس شورای اسلامی (قوه مقننه)
	دولت (قوه مجریه)
	شورای عالی انقلاب فرهنگی
	مجمع تشخیص مصلحت نظام
کنشگران حاکمیتی محلی	مسئولین استانی
	مسئولین استان‌های همجوار
کنشگران فرهنگی	مراجع تقلید و مبلغین مذهبی
	رسانه ملی (صدا و سیما)
	شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای و رادیوهای بیگانه
	هنرمندان و سلبریتی‌ها
	رسانه‌های مکتوب و فضای مجازی
کنشگران خارجی	آمریکا و کشورهای متخاصم غربی
	عربستان و کشورهای متخاصم منطقه
	سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی

۳-۲-۱- سناریوهای آینده‌های ممکن جمعیتی استان مبتنی بر فرض عدم تغییر در رویکردها و شرایط اقتصادی و اجتماعی کنونی

مشاهدات عینی از واقعیات جامعه (لااقل در دو دهه اخیر) حاکی از اتخاذ شیوه واکنش‌زده (*Passive*) و یا حداکثر واکنش‌گرا (*Reactive*) در خصوص موضوعات اجتماعی و فرهنگی در جامعه است. متأسفانه در حوزه تحولات جمعیتی نیز سیاست‌های اجرایی دقیقا از الگوی واکنش‌زده تبعیت کرده است. در فصل قبل دیدیم که عدم اقدام و فعالیت مورد نیاز در راستای مدیریت جمعیت و تنها نظاره‌گر بودن تحولات جمعیتی موجب گردیده تا در سطح کشور و استان؛ ازدواج و تشکیل خانواده مشمول سیر نزولی، طلاق و متلاشی

شدن خانواده تابع الگوی صعودی و نرخ خام موالید منطق بر یک روند کاهشی گردد. لازم به ذکر است که برآیند این مولفه‌ها منتج به پیر شدن ساختار جمعیت می‌گردد و با توجه به بالاتر بودن مرگ و میر در سن سال‌های بالا، نرخ خام مرگ و میر نیز در نتیجه کهنسالی جمعیت با افزایش مواجه می‌گردد. همچنین دیدیم که استان چهارمحال و بختیاری در ادوار گذشته استانی مهاجرفرست بوده و قابلیت نگهداشت جمعیت را نداشته است. جدول ۳-۶ گزیده‌ای از نتایج حاصل در فصل دوم را به نمایش گذاشته است که نگاهی گذرا به آن موید جملات پیش‌گفته است.

جدول ۳-۶- گزیده‌های از شاخص‌های تحولات جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری

سال	میزان خام ازدواج	تعداد ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۲۰-۴۹ ساله	تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰۰ ازدواج	میزان خام موالید	میزان خالص مهاجرت
۱۳۸۵	۱۲.۱۲	۲۶.۲۶	۴۸.۳۶	۲۰.۹۳	-۳.۸۲
۱۳۹۵	۱۰.۴۳	۲.۸۳	۱۳۰.۸۹	۲۳.۰۴	-۴.۷۹
۱۳۹۸	۶.۹۸	۱۴.۱۴	۲۰۶.۴۵	۱۶.۶۱	...

در این بخش سعی بر این است تا با فرض عدم تغییر در رویکردها و شرایط اقتصادی و اجتماعی کشور و استان، تحولات جمعیتی استان را پیش‌نگری و آینده‌های ممکن را تبیین کنیم. تفحص در پیرامون کنش‌گران جمعیتی مندرج در جدول ۳-۵، نشان می‌دهد که در طی دو دهه گذشته:

شرایط محیطی و اقلیمی از یک زاویه متاثر و از زاویه‌ای دیگر موثر بر تحولات جمعیتی هستند. از بین کنش‌گران محیطی، بارندگی کنشگر بسیار مهمی محسوب می‌گردد. روند بارندگی در طی دو دهه اخیر دارای روندی نامناسب با تاثیری منفی بر جمعیت استان بوده است. کاهش بارندگی‌ها از یک سو و تغییر الگوی بارندگی از برف به باران از سوی دیگر استان را با خشکسالی مواجه کرده است. خشکسالی علاوه بر کشاورزی و دامداری به عنوان مهمترین فعالیت اقتصادی در استان، حتی تامین آب شرب نقاط شهری و روستای را با مشکلاتی مواجه کرده و در نتیجه بر کیفیت زندگی در نقاط شهری و روستایی استان اثر نامطلوب داشته

است. خشکسالی با تاثیر منفی بر اقتصاد از یک سو موجب کاهش ازدواج و تعداد موالید در استان شده و از سوی دیگر با کاهش کیفیت زندگی، موجب افزایش انگیزه برای مهاجرت و ترک استان می‌گردد. بنابراین به طور خلاصه بایستی گفت وضعیت بارندگی در استان به عاملی منفی در تحولات جمعیتی استان بدل شده است. توپوگرافی سرزمین نیز نقش خاص خود در ساختار و توزیع مکانی جمعیت را داراست. با توجه به استقرار استان در منطقه‌ی کوهستانی، ۶۸/۵ درصد از مساحت استان دارای شیب بیش از ۲۰ درصد بوده و ۳۸/۱ درصد دارای شیبی بیش از ۴۰ درصد است. شیب بالای استان موجب می‌گردد تا منابع آب فراوان سطحی، حداقل ماندگاری را در استان داشته باشد (سند آمایش استان). شیب بالا، علاوه بر مشکل فرار منابع آبی از استان، فرسایش خاک و محدودیت‌هایی در کاربری اراضی ایجاد نموده است. شیب بالای قسمت عمده‌ای از اراضی استان به نحوی است که قابلیت استقرار جمعیت را ندارند. شیب بالای زمین موجب گردیده تا در عمل نقاطی از استان که قابلیت سکونت جمعیت را داشته، جمعیتی به اندازه ظرفیت خود را جذب کرده و برای نگهداشت جمعیت بیش از جمعیت کنونی ظرفیت لازم را نداشته باشند. بررسی تعداد خانوار و تعداد جمعیت بسیاری از نقاط روستایی و حتی برخی نقاط شهری استان حاکی از عدم افزایش تعداد خانوار و تعداد جمعیت آنها در سال‌های بین دو سرشماری است. مهمترین دلیل این موضوع محدودیت ظرفیت این نقاط از نظر امکانات و زمینه‌های اشتغال برای جمعیت است. در خصوص دمای محیطی نیز بررسی‌ها نشان می‌دهد با توجه به استقرار استان چهارمحال و بختیاری در رشته‌کوه‌های زاگرس، استان دارای زمستان‌هایی سرد بوده و برودت دما در بیشتر نقاط این استان موجب گردیده تا فصل کار و تولید در این استان بسیار محدود باشد و تقریباً نیمی از سال امکان کشاورزی در فضای باز فراهم نباشد. برودت دما در بسیاری از نقاط این استان به حدی است که از دیرباز مردم از این نقاط به عنوان مناطق ییلاقی بهره برده و زمستان‌ها این مناطق را تخلیه و به استان‌های همجوار کوچ نمایند. برودت هوا در این استان یکی از عوامل منفی برای تحولات جمعیتی محسوب می‌گردد.

نقش کنشگران حاکمیتی ملی (ارکان تصمیم‌ساز، تصمیم‌گیر و اجرا کننده تصمیم‌ها در سطح کشور) در همه امور جاری کشور نقشی مهم و بی بدیل است. در فصل اول با ارائه روندی از تصمیمات و اقدامات

کلان انجام شده در راستای مدیریت جمعیت گفته شد که با تصمیمات اتخاذ شده برنامه‌های اول و دوم توسعه راهبرد تحدید موالید در کشور اتخاذ و عملیاتی گردید. راهبرد تحدید موالید از نظر زمانی بسیار سریع‌تر از زمان پیش‌بینی شده تحقق یافت و حتی از اهداف طراحی شده نیز پیشی گرفت. تحقق اهداف تحدید موالید موجب گردید تا به ظاهر و گفتار این راهبرد کنار گذاشته شده و حتی زمزمه‌های تغییر راهبرد به افزایش موالید شنیده شود ولی در عمل، راهبرد جدید اجرایی نشده و به نظر می‌رسد تاکنون اراده‌ای قوی بر مدیریت جمعیت در راستای افزایش جمعیت در مسئولین ملی به چشم نمی‌خورد. بنابراین باید گفت در حال حاضر کنشگران ملی در مقوله جمعیت فعالانه عمل نکرده و شیوه واکنش‌زده (*Passive*) را در مدیریت جمعیت در پیش دارند. آنچه مشاهده می‌گردد این است که مشکلات اقتصادی حاکم بر کشور موجب شده تا تمامی وقت و انرژی قوای اصلی و ارکان نظام مصروف حل مشکلات تبعی و فرعی ناشی مشکلات اصلی گردد و عملاً در اداره امور کشور روزمرگی حاکم گردد. این روزمرگی حتی مسئولین را از حل مشکلات ریشه‌ای اقتصادی و فرهنگی غافل داشته و تنها حل مشکلات فرعی و روزانه حادث از مشکلات ریشه‌ای در دستور کار مسئولین قرار گرفته است. آنچه واقعیات جامعه کنونی نشان می‌دهد تشدید و ادامه این روند مدیریتی نادرست در سطح ملی است و لذا بسیار بعید به نظر می‌رسد که این کنشگران بتوانند رویکردی فعالانه در مدیریت جمعیت اتخاذ نمایند. بنابراین ادامه رویکرد منفعلانه در موضوع جمعیت امری بسیار قوی و محتمل است که در سناریوهای ممکن جمعیتی که باید به عنوان یکی از مفروضات اصلی در نظر گرفته شود.

کنشگران حاکمیتی محلی به دو گروه مسئولین استانی و مسئولین استان‌های هم‌جوار تقسیم می‌شوند. مسئولین استانی با توجه به شرایط خاص اجتماعی و اقتصادی حاکم بر استان و کشور در زمینه مسائل و مشکلات اقتصادی شیوه واکنش‌گرا (*Reactive*) را اتخاذ کرده و مدام سعی در حل مسائل و مشکلات حادث شده دارند و در زمینه مدیریت جمعیت به جز تشکیل جلساتی معدود در زمینه جمعیت در عمل توان اقدام خاصی نداشته‌اند. بنابراین می‌توان گفت مسئولین استانی نیز در زمینه جمعیت تابع شیوه واکنش‌زده بوده و نظاره‌گر تحولاتی هستند که خارج از اراده آنها رخ می‌دهد. مسئولین استان‌های هم‌جوار به طور مستقیم نقشی در مدیریت جمعیت این استان ندارند ولی با اقداماتی که گاهگاه با قانون و عدالت نیز سازگاری ندارد،

موجب تاثیراتی شگرف بر اقتصاد، فرهنگ و مسائل اجتماعی این استان می‌گردند که این تغییرات بدون شک به طور غیر مستقیم موجب تاثیراتی قابل توجه بر ساختار جمعیت این استان می‌گردد. به عنوان مثال با توجه به خشکسالی‌های اخیر و کاهش چشمگیر آب قابل استفاده، مسئولین برخی از استان‌های همجوار با نیت حل مشکل استان‌های خود با فشار بر دولت مانع بهره‌برداری به حق و قانونی مردم این استان از منابع آبی خداداد شده و با این کار موجبات افت کیفیت زندگی در استان و افزایش مهاجرت از این استان می‌گردند. به عنوان مثال در حالی که مردم استان از آب شرب سالم محروم هستند و دولت برای رفع این مشکل با طراحی طرح انتقال آب بن- بروجن قصد تامین آب شرب سالم برای بخشی از جمعیت استان را دارد، کارشکنی‌هایی موجب گردیده تا این طرح در اجرا با مشکل مواجه گردد. لازم به ذکر است عدم اجرای عدالت در توزیع منابع و امکانات موجب می‌گردد تا مهاجرت‌هایی اجباری در کشور رخ دهد که این مهاجرت‌ها با تورم جمعیت در نقاط برخوردار در عمل برای نقاط مهاجرپذیر نیز مشکلاتی را ایجاد می‌کنند.

کنشگران فرهنگی نیز در تغییر و تحولات جمعیت نقشی مهم دارند. در بین کنشگران فرهنگی، مراجع تقلید و مبلغین مذهبی دارای جایگاه ویژه‌ای هستند. بیشتر مراجع تقلید در اوایل دهه ۷۰ شمسی با تایید و یا سکوت و عدم مخالفت، سیاست‌های تحدید جمعیت دولت وقت (دولت آقای هاشمی رفسنجانی) را ممه‌ور به مهر تایید خود نمودند. عدم مخالفت جدی مراجع با راهبرد تحدید نسل، یکی از عوامل موفقیت این راهبرد در کشور محسوب می‌گردد. در حال حاضر به جز مقام معظم رهبری، هیچ یک از مراجع تقلید به صورت قاطعانه وارد موضوع لزوم افزایش جمعیت نشده‌اند. البته در فتاوی بسیاری از مراجع عزیز و بزرگوار حرمت تحدید نسل وجود دارد ولی در زمینه اطلاع‌رسانی و تاکید و تکرار موضوع، تنها مقام معظم رهبری به این امر اهتمام ویژه داشته است. رسانه ملی نیز که وظیفه خطیری در اطلاع‌رسانی مستقیم و غیر مستقیم در این زمینه دارد، وظیفه تبلیغ و اطلاع‌رسانی در این زمینه را در حد انتظار جامعه اسلامی به انجام نمی‌رساند. متأسفانه به جز بحث مدیریت کلان صدا و سیما، اکثر کارهای اجرایی و تهیه برنامه‌ها، فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی در اختیار هنرمندانی است که اعتقادی به ازدیاد نسل و حتی اعتقادی به تشکیل خانواده در سن مناسب باروری نداشته و از همین روی انتقال راهبرد ازدیاد نسل از طریق این هنرمندان به جامعه بسیار

دشوار و کند است. هشدار و توصیه برخی از مسئولین سطح بالای کشور به برخی از مجریان و خبرنگاران مطرح صدا و سیما برای اقدام به ازدواج، بالا بودن نرخ طلاق در جامعه سلبریتی‌ها و نشانه‌های دیگری در فضاهای مجازی و واقعی حکایت از عدم اعتقاد قلبی سلبریتی‌ها به راهبرد ازدیاد نسل دارد. در کنار غفلت عمدی و سهوی رسانه‌های داخلی برای تبلیغ ازدیاد نسل، رسانه‌ها و ابزارهای فرهنگی در اختیار کشورهای غربی و برخی کشورهای عربی منطقه، فضای فرهنگی جامعه را مورد حمله قرار داده و فرهنگ مورد نظر خود را در کشور ما ترویج می‌کنند. ساخت و پخش رایگان انواع فیلم‌ها و سریال‌ها با هدف ترویج بی‌بند و باری و سست کردن بنیان خانواده، ترویج زندگی مجردی و ازدواج‌های غیر متعارف، ترویج و گسترش نگهداری از حیوانات خانگی به منظور فرار از تنهایی و ده‌ها موضوع فرهنگی دیگر از جمله اقدامات رسانه‌های مذکور است. حمله و تاثیر رسانه‌ها و سایر ابزارهای مورد استفاده بیگانگان به حدی است که مقام معظم رهبری برای تبیین عمق این فاجعه از واژه‌هایی چون «شبیخون فرهنگی» و «ناتوی فرهنگی» برای اعلام هشدار به مردم و مسئولین استفاده فرمودند.

گروه دیگری از کنشگران مقوله جمعیت کنشگران خارجی هستند. همان‌طوری که در تحلیل هر سیستمی، نمی‌توان سیستم را سیستمی بسته فرض نمود و نقش عوامل خارج از سیستم بر کارکرد سیستم را نادیده گرفت، نقش عوامل خارج از کشور بر تحولات کشور را نمی‌توان نادیده گرفت. کنشگران مهم خارجی (خارج از محدوده جغرافیایی کشور) در امر تغییر و تحولات جمعیتی به سه گروه عمده «آمریکا و کشورهای متخاصم غربی»، «عربستان و کشورهای متخاصم منطقه» و «سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی» قابل تقسیم هستند. آمریکا و کشورهای غربی دنباله‌روی آن، به دلایل معلوم و نامعلوم پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و استقرار نظام جمهوری اسلامی در ایران، دشمنی خود را به طور آشکار و علنی با ایران آغاز و تا به امروز با حداکثر توان به این دشمنی ادامه داده‌اند. حمایت از عراق در جنگ ناجوانمردانه این کشور علیه ایران، تحریم و جنگ اقتصادی و ترور بی‌پرده شخصیت‌هایی برجسته‌ای چون حاج قاسم سلیمانی، همه و همه حکایت از دشمنی بی‌پرده‌ای دارد که انکار این دشمنی را غیر ممکن می‌سازد. این دشمنان در کنار جنگ نظامی و جنگ اقتصادی، با حداکثر توان در جبهه فرهنگی در حال تهاجم بوده و

سست کردن بنیان خانواده و ترویج زندگی فارغ از قید و بندهای اخلاقی از مهمترین اهداف این دشمنان است. تخریب بنیان خانواده موجب می‌گردد تا جمعیت هم از نظر کمیت و هم از نظر کیفیت رو به نقصان باشد. کاهش کمیت جمعیت و تغییر و تحول در ارزش‌ها و باورهای جمعیت، تحولاتی هستند که استقلال و توان دفاعی کشور را تضعیف می‌نمایند. در کنار کشورهای غربی و آمریکا، برخی کشورهای متخاصم منطقه‌ای نیز با اهداف گوناگون از جمله تغییر ترکیب مذهبی جمعیت در کشور ایران (کاهش سهم جمعیت شیعه در کشور) به طور مستقیم و غیر مستقیم با صرف پول و همکاری با کشورهای غربی سعی در تغییر فرهنگ و مدیریت افکار عمومی شهروندان ایرانی در راستای اهداف خود را دارند. اقدامات آشکار و پنهان این کنشگران موجب گردیده تا پراکندگی و تفاوت میزان باروری کل در بین استان‌های کشور بسیار بالا و قابل توجه باشد. جدول ۳-۷ میزان باروری کل دو استان دارای دارای رتبه ۱ و رتبه ۳۱ از نظر شاخص باروری را نشان می‌دهد. با توجه به سیاست‌ها و راهبردهای داخلی یکسان در کل کشور، این مقدار از تفاوت را می‌توان ناشی از عوامل دیگری مانند مداخلات مستقیم و غیر مستقیم برخی از کشورهای منطقه دانست.

جدول ۳-۷- میزان باروری کل در دو استان کشور در دوره‌های زمانی مختلف

شرح	۱۳۷۶-۸۰	۱۳۸۱-۸۵	۱۳۸۶-۹۰	۱۳۹۱-۹۵
کشور	۲.۰۹	۱.۸۱	۱.۷۹	۲.۰۱
سیستان و بلوچستان (استان دارای رتبه اول)	۴.۴۷	۳.۹۵	۳.۷۱	۳.۹۶
گیلان (استان دارای رتبه آخر)	۱.۷۱	۱.۳۹	۱.۲۸	۱.۳۸

به نظر می‌رسد که سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی مانند سازمان بهداشت جهانی و سازمان ملل متحد نیز در برنامه‌ها و راهبردهای خود، به طور عمده منافع جهانی را در نظر می‌گیرند اما از نظر بسیاری از کارشناسان تصمیم‌ها و برنامه‌های این سازمان‌ها معمولاً با اهداف و برنامه‌های کشورهای توسعه یافته همسویی دارد و منافع کشورهای در حال توسعه معمولاً نادیده گرفته می‌شود. کمک جدی در اجرای

برنامه‌های کنترل جمعیت در کشورهای کمتر توسعه یافته و عدم اهتمام در همراهی با برنامه‌های پیشگیری از پیری ساختار جمعیت در این کشورها، در راستای همین رویکرد این سازمان‌ها ارزیابی می‌گردد.

نگاهی به توضیحات مختصر فوق در مورد هر گروه از کنشگران در حوزه جمعیت، نشان می‌دهد که در دو دهه اخیر کنشگرانی که نقشی موثر در تحدید موالید و کاهش رشد جمعیت داشته‌اند، در حال حاضر نیز با همان انگیزه‌ها به اقدامات و اثرگذاری خود ادامه می‌دهند. از سوی دیگر کنشگرانی که باید در خنثی سازی تاثیر منفی کنشگران مخالف افزایش جمعیت، ایفای نقش کنند و در راستای منویات مقام معظم رهبری و اجرای سیاست رشد و جوان سازی جمعیت، عمل نمایند به دلیل درگیری کشور با مشکلات اقتصادی و برخی مشکلات دیگر، از آینده جمعیت کشور غافل شده و عملاً نظاره‌گر منفعل تحولات جمعیتی هستند. براساس محاسبات انجام شده، در صورت تداوم این وضعیت، شاخص‌های جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری به صورت اطلاعات مندرج در جداول زیر رقم خواهد خورد.

جدول ۳-۸- برآورد شاخص‌های مهم جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری طی دهه‌های آینده با فرض عدم تغییر در روند کنونی رفتار کنشگران، در سه وضعیت برای مهاجرت استان

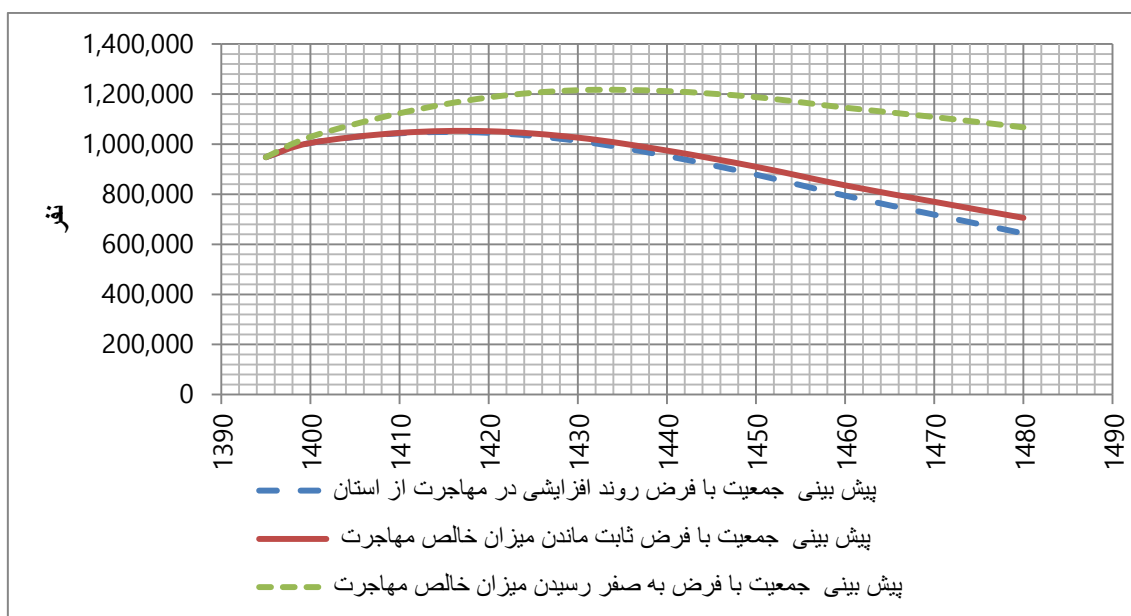
برآورد						بازه زمانی
متوسط نرخ رشد جمعیت با فرض به صفر رسیدن میزان خالص مهاجرت	متوسط نرخ رشد جمعیت با در نظر گرفتن ثابت ماندن میزان خالص مهاجرت	متوسط نرخ رشد جمعیت با در نظر گرفتن روند افزایشی سیر مهاجرت از استان	میزان خالص مهاجرت	میزان خام تولد	میزان خام مرگ و میر	
۱.۶۶	۱.۱۷	۱.۱۷	-۴.۸۶	۲۰.۷۰	۴.۱۰	۱۳۹۵-۱۴۰۰
۰.۸۸	۰.۳۹	۰.۳۸	-۵.۰۳	۱۳.۲۵	۴.۴۵	۱۴۰۰-۱۴۱۰
۰.۵۵	۰.۰۶	۰.۰۲	-۵.۳۰	۱۱.۲۰	۵.۷۰	۱۴۱۰-۱۴۲۰
۰.۲۴	-۰.۲۵	-۰.۳۱	-۵.۵۴	۱۰.۱۰	۷.۷۰	۱۴۲۰-۱۴۳۰
-۰.۰۳	-۰.۵۲	-۰.۶۱	-۵.۸۱	۹.۴۰	۹.۷۰	۱۴۳۰-۱۴۴۰
-۰.۲۰	-۰.۶۹	-۰.۸۱	-۶.۱۱	۸.۴۰	۱۰.۴۰	۱۴۴۰-۱۴۵۰
-۰.۳۶	-۰.۸۵	-۱.۰۰	-۶.۳۹	۷.۹۰	۱۱.۵۰	۱۴۵۰-۱۴۶۰
-۰.۳۳	-۰.۸۲	-۱.۰۰	-۶.۷۲	۷.۸۰	۱۱.۱۰	۱۴۶۰-۱۴۷۰
-۰.۳۸	-۰.۸۷	-۱.۰۹	-۷.۱۰	۷.۴۰	۱۱.۲۰	۱۴۷۰-۱۴۸۰

جدول ۳-۹- پیش بینی جمعیت کل استان چهارمحال و بختیاری طی دهه‌های آینده با فرض عدم تغییر

در روند کنونی در سه وضعیت برای مهاجرت استان

پیش بینی			سال
جمعیت با فرض به صفر رسیدن میزان خالص مهاجرت	جمعیت با فرض ثابت ماندن میزان خالص مهاجرت	جمعیت با فرض روند افزایشی در مهاجرت از استان	
۹۴۷,۷۶۳	۹۴۷,۷۶۳	۹۴۷,۷۶۳	۱۳۹۵
۱,۰۲۹,۰۸۳	۱,۰۰۴,۷۱۸	۱,۰۰۴,۷۱۸	۱۴۰۰
۱,۱۲۳,۳۱۴	۱,۰۴۵,۰۱۴	۱,۰۴۳,۲۴۵	۱۴۱۰
۱,۱۸۶,۶۴۸	۱,۰۵۱,۷۲۱	۱,۰۴۵,۳۳۴	۱۴۲۰
۱,۲۱۵,۴۳۷	۱,۰۲۶,۱۳۳	۱,۰۱۲,۹۷۰	۱۴۳۰
۱,۲۱۱,۷۹۵	۹۷۴,۳۹۷	۹۵۲,۷۵۲	۱۴۴۰
۱,۱۸۷,۷۷۶	۹۰۹,۵۸۰	۸۷۸,۲۴۴	۱۴۵۰
۱,۱۴۵,۷۰۳	۸۳۵,۴۹۴	۷۹۴,۳۴۸	۱۴۶۰
۱,۱۰۸,۴۵۱	۷۶۹,۷۶۷	۷۱۸,۲۴۹	۱۴۷۰
۱,۰۶۷,۰۴۳	۷۰۵,۶۴۴	۶۴۳,۶۹۰	۱۴۸۰

نمودار ۳-۳- پیش بینی جمعیت کل استان چهارمحال و بختیاری طی دهه‌های آینده با فرض عدم تغییر در رفتار کنونی کنشگران در سه وضعیت برای مهاجرت استان

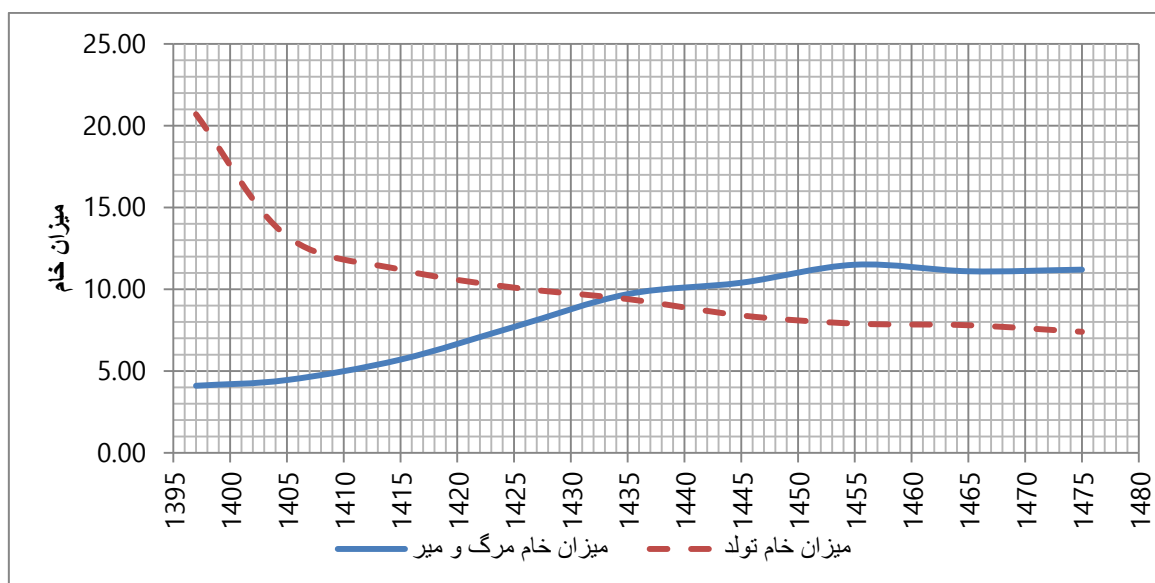

اطلاعات مندرج در جدول ۳-۸ با مطالعه روند دو دهه گذشته و وضعیت حال جمعیت استان چهارمحال و بختیاری و همچنین با مفروضات گفته شده در این بخش که به طور عمده شامل عدم تغییر در رفتار کنشگران تحولات جمعیتی است برآورد شده است. وضعیت سخت معیشتی در استان (پایین بودن درآمد سرانه در استان، نرخ بالای بیکاری) موجب کاهش ازدواج، افزایش طلاق، بالا رفتن نرخ تجرد قطعی و در نتیجه کاهش تعداد خانوارهای رسمی دارای پتانسیل فرزندآوری می‌گردد. همچنین افزایش سن ازدواج و صعوبت فراهم سازی امکانات اولیه زندگی نتیجه دیگری از وضعیت اقتصادی نامناسب در جامعه است که منتج به کاهش متوسط تعداد فرزندان یک خانواده می‌گردد. کاهش تعداد خانوارهای رسمی و کاهش میانگین تعداد فرزندان یک خانواده در سیر نزولی میزان خام مولید (تعداد مولود به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت) خود را نمایان خواهد کرد. در کنار مسائل و مشکلات اقتصادی، مسائل و مشکلات فرهنگی نیز مزید بر علت گشته و امیدواری برای افزایش تعداد مولید را از بین می‌برد. نتیجه کاهش سالیانه تعداد مولید، پیر شدن ساختار جامعه است و پیر شدن ساختار جامعه نیز موجب افزایش میزان خام مرگ و میر در

جامعه خواهد شد. روند کاهشی میزان زاد و ولد در کنار روند افزایشی میزان مرگ و میر موجب خواهد شد تا در آینده‌ای نه چندان دور تعداد فوت از تعداد ولادت پیشی بگیرد. براساس نمودار ۳-۴ زمان وقوع این وضعیت در استان قبل از سال ۱۴۳۵ هجری شمسی خواهد بود. پیش افتادن نرخ خام مرگ و میر از نرخ خام ولادت موجب خواهد شد تا حتی در صورت به صفر رسیدن میزان مهاجرت، جمعیت با روند کاهشی و نرخ رشد منفی مواجه گردد.

نمودار ۳-۴- پیش‌بینی روند تغییرات نرخ‌های خام ولادت و مرگ میر در استان چهارمحال و بختیاری با

فرض عدم تغییر رفتار کنشگران

البته لازم به ذکر است که تجربه دهه‌های گذشته حاکی از مهاجرت فرستی استان و عدم وجود توان لازم در استان برای نگهداشت جمعیت است. مهاجرت از استان چهارمحال و بختیاری دارای دلایل گوناگونی است که از جمله آنها می‌توان به جستجوی شغل و دسترسی به امکانات رفاهی برتر زندگی اشاره نمود. متأسفانه، تصمیمات و اقدامات انجام شده در سطح کشور دارای روندی است که نه تنها شکاف و فاصله امکانات اقتصادی و رفاهی بین استان‌ها را کاهش نمی‌دهد، بلکه روز به روز بر این شکاف افزوده می‌گردد.

سرمایه‌گذاری‌های چندصد میلیاردی برای حفر تونل و انتقال آب بین حوضه‌ای برای افزایش رفاه در برخی استان‌ها در کنار عدم اهتمام در رفع مشکلات و کمبودهای اساسی برخی استان‌ها موید این موضوع است. بنابراین می‌توان گفت با این رویکرد، به احتمال بسیار قوی مهاجرت از استان چهارمحال و بختیاری نه تنها کاهش نخواهد داشت بلکه تشدید نیز خواهد شد. از همین روی جمعیت استان برای دهه‌های آینده با سه وضعیت ممکن برای مهاجرت (تشدید مهاجرت، تثبیت مهاجرت و صفر شدن مهاجرت) برآورد شده است. همانطوری که اطلاعات محاسبه نشان می‌دهند با ادامه روند کنونی فعالیت کنشگران، به فرض محال صفر شدن میزان مهاجرت، نرخ رشد جمعیت استان تقریباً از سال ۱۴۳۵ منفی خواهد شد و با فرض معقول و منطقی و واقعی مهاجرت‌فرستی استان، از سال ۱۴۲۰ جمعیت استان رو به کاهش خواهد گذاشت و استان وارد فاز منفی رشد جمعیت خواهد شد.

۳-۲-۲-۲- سناریوی آینده محتمل جمعیت استان

در بخش قبل براساس واقعیات و تحلیل رفتار کنشگران، آینده‌های ممکن جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری ارائه شد. براساس یک نظر سنجی از ۳۰ کارشناس خبره و آشنا به اوضاع اقتصادی و اجتماعی استان از بین آینده‌های ممکن معرفی شده، «آینده مبتنی بر فرض تشدید مهاجرت از استان» محتمل‌تر بوده و امکان وقوع بالاتری دارد. در این سناریو، جمعیت استان از ۹۴۸ هزار نفر سال ۱۳۹۵ به ۱۰۴۵ هزار نفر در سال ۱۴۲۰ شمسی افزایش خواهد یافت و پس از سال ۱۴۲۰ جمعیت استان رو به کاهش گذاشته و در صورت ادامه انفعال مسئولین و عدم تغییر رویکرد در مورد مدیریت جمعیت، جمعیت استان پس از ۲۰ سال یعنی در سال ۱۴۴۰ مساوی جمعیت در سرشماری ۱۳۹۵ خواهد شد. اگر چه اتفاقات طبیعی و بشر ساخت طی دهه‌های آینده به ویژه برای سال‌های پس از سال ۱۴۴۰ تقریباً غیر قابل پیش‌بینی است، ولی یقیناً طی دهه‌های آینده اتفاقات و حوادثی رخ می‌دهند که تاثیرات اقتصادی و فرهنگی خاص خود را خواهد داشت و لذا برآوردها و پیش‌بینی‌های ما در خصوص تحولات جمعیتی برای سال‌های بعد از ۱۴۴۰ قابلیت اعتماد بالایی ندارند. لیکن اگر فرض ادامه روند کنونی در عرصه‌های اقتصاد و فرهنگ را در نظر بگیریم،

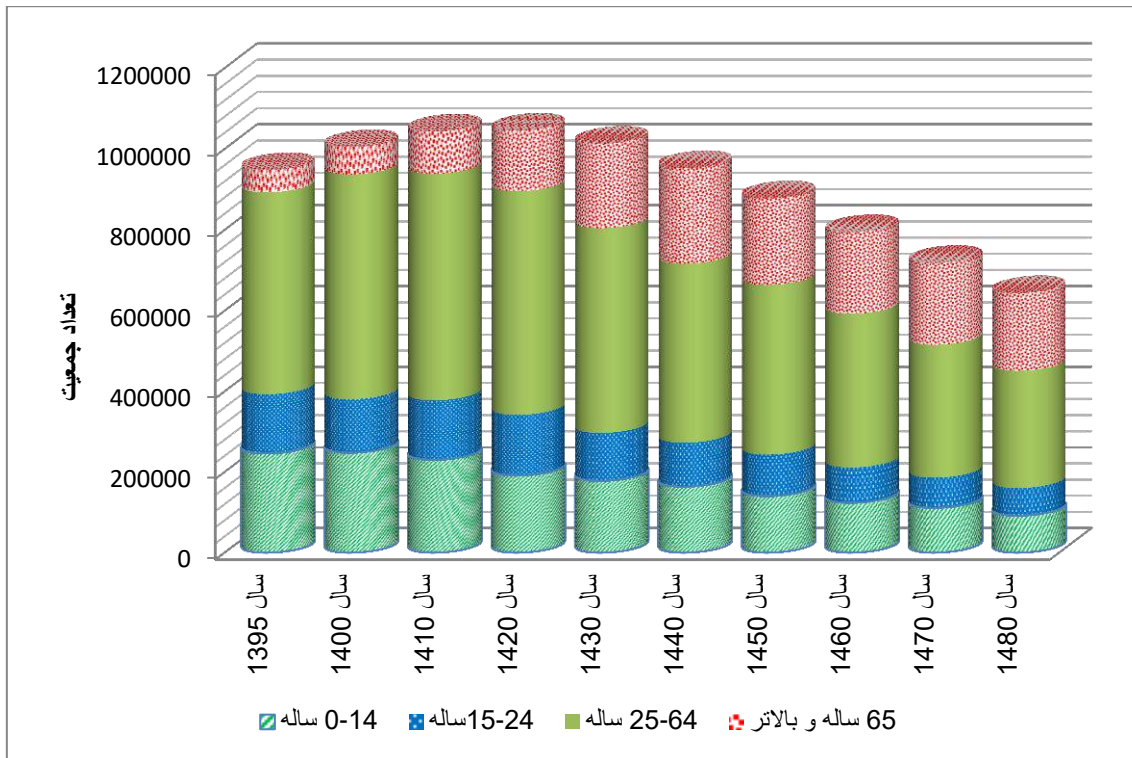
جمعیت استان در سال ۱۴۸۰ به ۶۴۴ هزار نفر کاهش می‌یابد که این تعداد از جمعیت، فقط کمی بیش از جمعیت سال ۱۳۶۵ استان است. بررسی‌های تطبیقی نشان می‌دهد که این سناریو از جمعیت استان، انطباق بیشتری با حد پایین سناریوی جمعیتی بخش جمعیت سازمان ملل دارد. نکته‌ای که توجه به آن ضروری است و باید مورد کنکاش و تحلیل بیشتری قرار گیرد این است که اگرچه جمعیت استان در سال ۱۴۴۰ با جمعیت سال ۱۳۹۵ استان برابر خواهد بود؛ ولی ساختار سنی این جمعیت‌ها تفاوت اساسی خواهند داشت. ساختار سنی جمعیت در سال ۱۴۴۰ به نحوی خواهد بود که بسیاری از شاخص‌های جمعیتی مانند ضرایب جوانی و کهنسالی و نسبت حمایت بالقوه، تفاوت چشمگیری با سال ۱۳۹۵ خواهند داشت. با توجه به این موضوع در جدول‌ها و نمودارهای زیر تحلیل‌های بیشتری از ساختار جمعیت آینده براساس سناریوی محتمل ارائه شده است.

جدول ۳-۱۰ توزیع جمعیت پیش‌بینی شده سناریوی محتمل استان چهارمحال و بختیاری در گروه‌های عمده سنی (کودکی، جوانی، میانسالی و کهنسالی) را طی دهه‌های آینده نشان می‌دهد. همانطوری که این جدول و نمودارهای ۳-۵ و ۳-۶ نشان می‌دهند، جمعیت استان و ترکیب جمعیت در گروه‌های عمده سنی دستخوش تغییرات قابل تاملی خواهند شد. براساس اطلاعات این جدول جمعیت استان از سال ۱۴۲۰ روند کاهشی خود را آغاز خواهد کرد. تغییر و تحول در ساختار سنی جمعیت شاخص‌های مهمی مانند «نسبت حمایت بالقوه» و شاخص کهنسالی جمعیت را تغییر خواهد داد. نسبت حمایت بالقوه از تقسیم تعداد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله بر تعداد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر محاسبه می‌گردد. از آنجاییکه که سن ۶۴-۱۵ سالگی سن توانایی انسان برای انجام کار و خدمات‌رسانی (سن حامی بودن) محسوب می‌گردد و سن بالاتر از ۶۴ سال سن کهنسالی (ناتوانی و نیاز به حمایت) است، این شاخص در واقع بیان می‌کند به ازای هر فرد کهنسال (نیازمند حمایت) به طور متوسط چند فرد ۶۴-۱۵ ساله (قادر به حمایت) در جامعه وجود دارد. ضریب سالخوردگی جمعیت را نیز می‌توان از تقسیم تعداد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر بر تعداد جمعیت کمتر از ۱۵ سال به دست آورد. این نحوه محاسبه شاخص سالخوردگی در واقع مبین متوسط تعداد افراد سالخورده

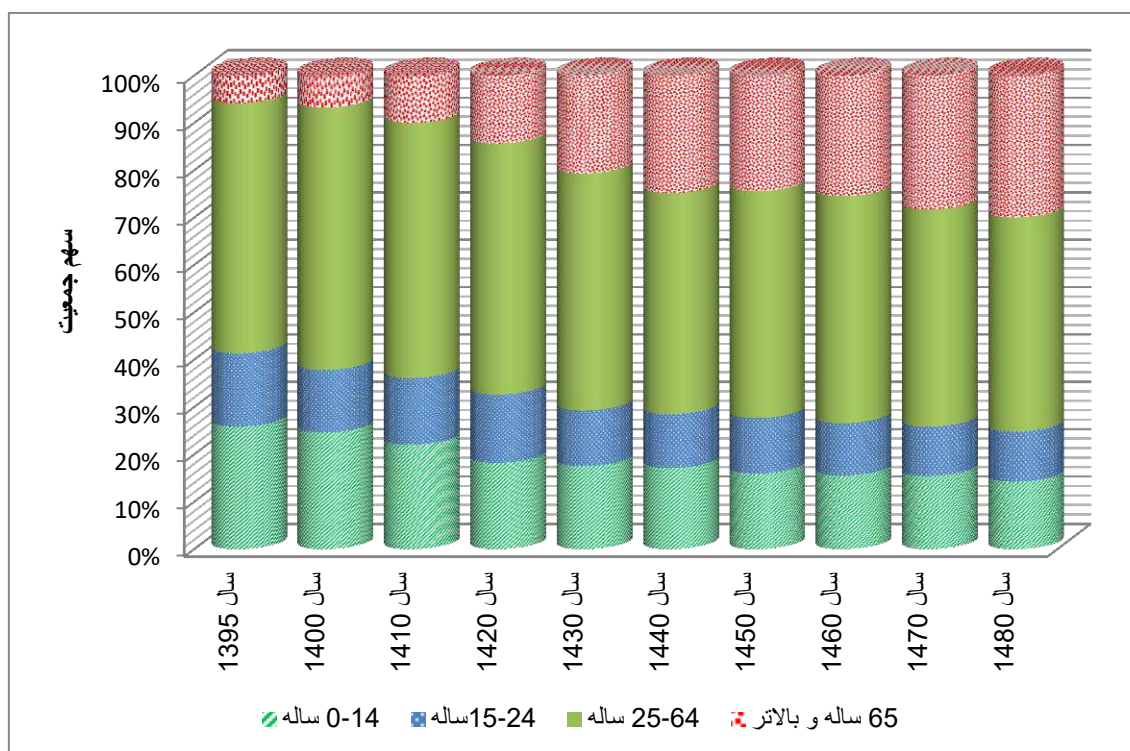

نمودار ۳-۵- توزیع تعداد جمعیت محتمل استان چهارمحال و بختیاری در دهه‌های آینده بین گروه‌های

عمده سنی (نفر)

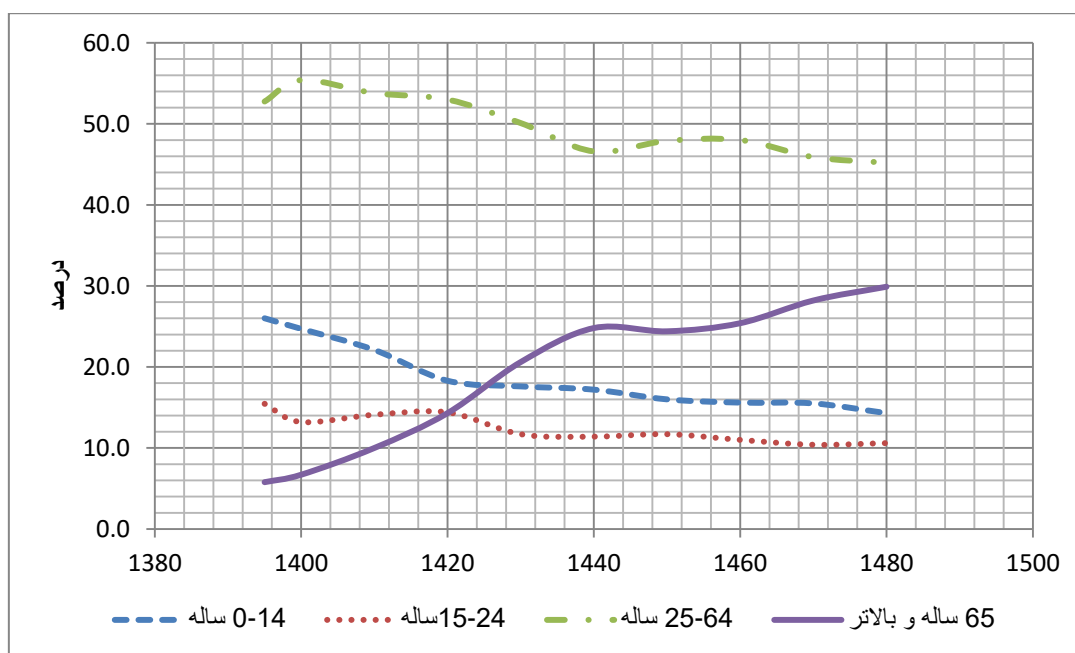

نمودار ۳-۶- توزیع جمعیت محتمل استان چهارمحال و بختیاری در دهه‌های آینده
بین گروه‌های عمده سنی (در صد)

نمودار ۳-۷- روند تغییرات سهم جمعیت گروه‌های عمده سنی استان چهارمحال و بختیاری در دهه‌های

آینده (منطبق با سناریوی محتمل)

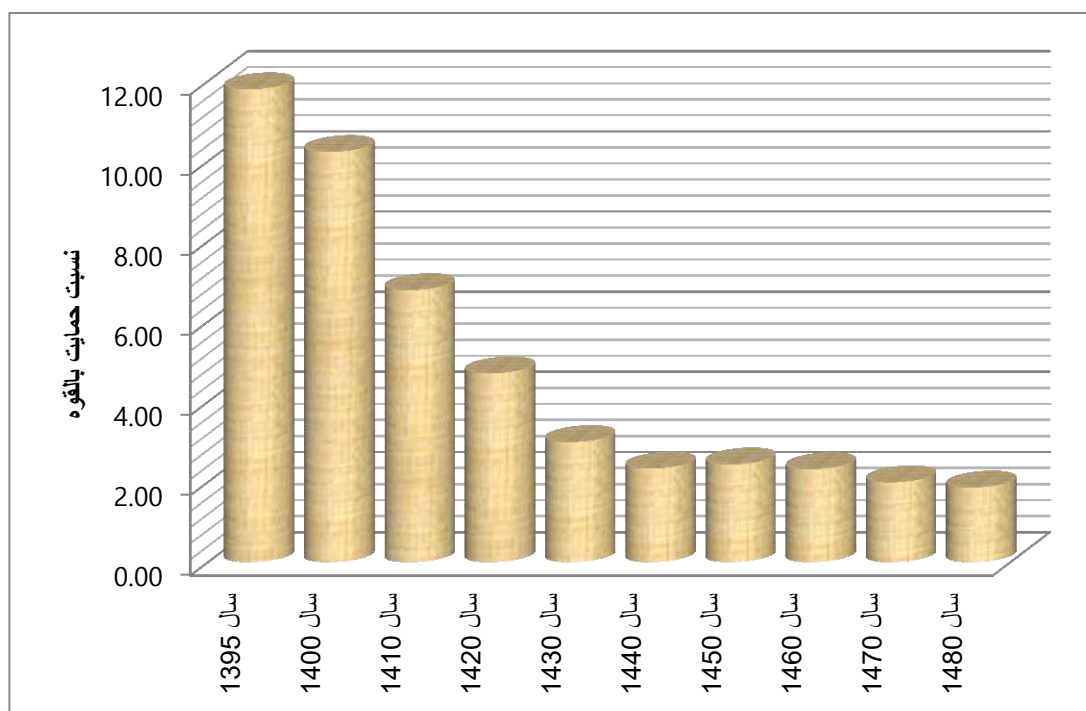
جدول ۳-۱۱- پیش‌بینی روند تغییرات نسبت حمایت بالقوه و شاخص سالخوردگی جمعیت استان

چهارمحال و بختیاری براساس سناریوی محتمل جمعیت

سال										شرح
۱۴۸۰	۱۴۷۰	۱۴۶۰	۱۴۵۰	۱۴۴۰	۱۴۳۰	۱۴۲۰	۱۴۱۰	۱۴۰۰	۱۳۹۵	
۱.۸۷	۲.۰۰	۲.۳۲	۲.۴۴	۲.۳۴	۳.۰۰	۴.۷۱	۶.۷۹	۱۰.۲۴	۱۱.۸۰	نسبت حمایت بالقوه
۲.۰۹	۱.۸۲	۱.۶۳	۱.۵۳	۱.۴۴	۱.۱۷	۰.۷۸	۰.۴۵	۰.۲۷	۰.۲۲	شاخص سالخوردگی جمعیت

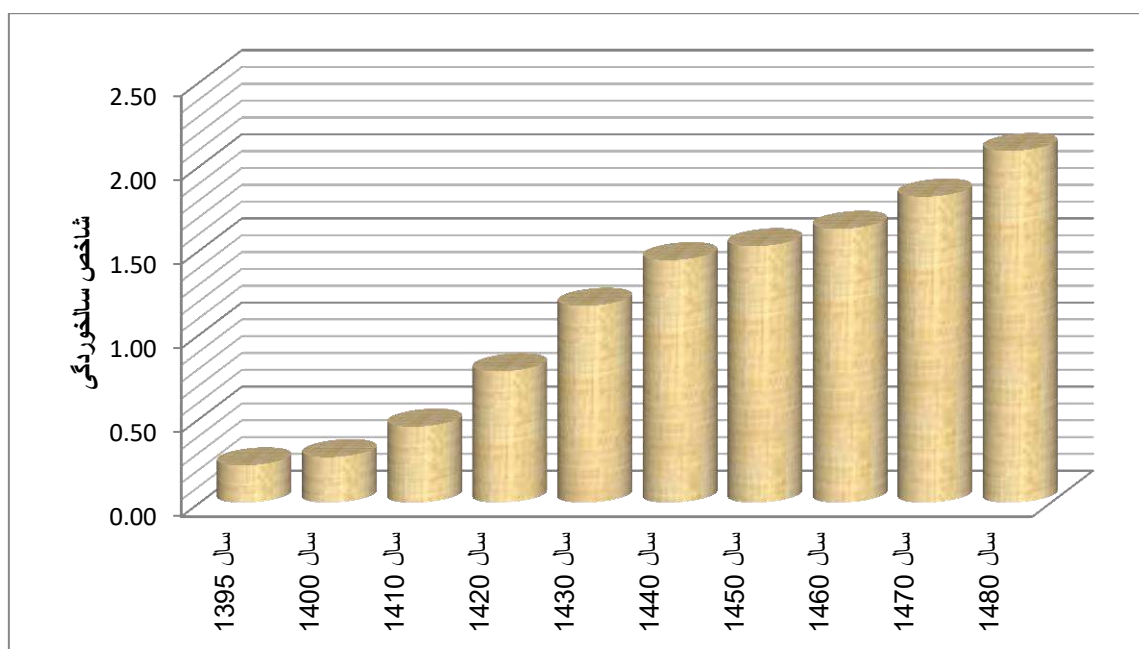
نمودار ۳-۸- پیش بینی روند تغییرات نسبت حمایت بالقوه در استان چهارمحال و بختیاری براساس

سناریوی محتمل جمعیت

نمودار ۳-۹- پیش‌بینی روند تغییرات شاخص سالخورگی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری براساس

سناریوی محتمل جمعیتی

براساس اطلاعات مندرج در جدول‌های ۳-۱۰ و ۳-۱۱ و نمودارهای ۳-۵ تا ۳-۹:

- در محتمل‌ترین وضعیت برای آینده جمعیت استان چهارمحال و بختیاری، جمعیت استان از سال ۱۴۲۰ تحت تاثیر برآیند تعداد موالید، تعداد فوت و موازنه مهاجران ورودی و خروجی دچار کاهش جمعیت و نرخ رشد منفی جمعیت خواهد شد.
- جمعیت استان در سال ۱۴۲۰ به بیشترین مقدار خود خواهد رسید و سپس با روندی کاهشی، در سال ۱۴۴۰ به جمعیتی تقریباً برابر با جمعیت سال ۱۳۹۵ خواهد رسید.
- سهم کودکان (افراد ۰-۱۴ ساله) در جمعیت استان از ۲۶٪ سال ۱۳۹۵ به ۱۷.۲٪ در سال ۱۴۴۰ و ۱۴.۳٪ در سال ۱۴۸۰ تنزل خواهد یافت.

- در حالی که در سال ۱۳۹۵ از هر ۱۰۰ نفر جمعیت استان کمتر از ۶ نفر سالخورده بوده‌اند، در سال ۱۴۴۰ از هر ۱۰۰ نفر جمعیت ۲۵ نفر و در سال ۱۴۸۰ از هر ۱۰۰ نفر جمعیت استان ۳۰ نفر در رده سنی کهنسالی قرار خواهند داشت.
  - از بین گروه‌های عمده سنی، سهم گروه سنی کهنسال با شیبی تند در طول زمان رو به افزایش و سهم سایر گروه‌های سنی با شیبی ملایم رو به کاهش خواهد بود. (نمودار ۳-۷)
  - نسبت حمایت بالقوه (تعداد افراد دارای توانایی حمایت از دیگران به ازای ۱ فرد ۶۵ ساله و بالاتر) از ۱۱.۸ در سال ۱۳۹۵ به ۳ در سال ۱۴۴۰ و به کمتر از ۲ در سال ۱۴۸۰ خواهد رسید.
  - شاخص سالخورده‌گی (تعداد افراد سالخورده به ازای یک کودک) از ۰.۲۲ در سال ۱۳۹۵ به ۱.۴۴ در سال ۱۴۴۰ و ۲.۰۹ در سال ۱۴۸۰ افزایش خواهد داشت.
- تا این قسمت از گزارش، آینده‌های ممکن مشخص و از بین آنها آینده محتمل (آینده‌ای که براساس شواهد و قرائن) احتمال وقوع بیشتری دارد، انتخاب و معرفی گردید. اما سوالی که مطرح می‌شود این است که آیا این آینده جمعیتی، آینده‌ای مطلوب است؟ پاسخ این سوال تا حدودی در گزاره‌هایی که به عنوان خلاصه وضعیت جمعیتی محتمل استان ارائه شد مستتر است. اما توضیحات بیشتری در این زمینه نشان دهنده‌ی این خواهد بود که آیا این آینده‌ی محتمل آینده‌ای مناسب و مقبول است؟
- همانطوری که گفته شد موضع انفعالی بسیاری از کنشگران مقوله جمعیت، موجب می‌گردد تا با ادامه روند کنونی آینده‌ای برای استان تصویر گردد که در آن، به واسطه کاهش روز افزون تعداد واقعه ازدواج و افزایش طلاق، سهم افراد دارای همسر در جامعه کاهش و به عکس سهم افراد فاقد همسر افزایش خواهد یافت. در نتیجه این تحولات، از نظر کمی تعداد خانوارها با روند کاهشی مواجه خواهد شد. همچنین به دلیل مسائل اقتصادی و فرهنگی، زوج‌هایی که حاضر به تشکیل خانواده شده‌اند تمایل اندکی به فرزندآوری خواهند داشت و هم‌افزایی این دو عامل موجب کاهش شدید مولید خواهد شد. کاهش مولید ساختار جمعیت استان را به سمت پیری هدایت نموده و پیر شدن ساختار جمعیت توأم با افزایش نرخ فوت می‌گردد و در طی سه دهه، تعداد فوتی‌های استان از تعداد تولدها بیشتر خواهد شد. عدم سرمایه‌گذاری در استان در

کنار ساختار ضعیف اقتصادی به میراث مانده از گذشته، موجب شده تا میزان خالص مهاجرت استان منفی باشد و بخشی از جمعیت استان به دلیل مهاجرت تحلیل رود. مجموعه این عوامل موجب کاهش کمی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری خواهد شد.

تحولات مذکور جمعیت استان را از نظر کیفی تحت تاثیر قرار خواهند داد و از نظر فرهنگی و کیفیت نیز جمعیت استان مشمول تغییراتی خواهد شد. افزایش سهم جمعیت کهنسال در ازای کاهش سهم و تعداد جمعیت کمتر از ۶۵ سال اتفاق خواهد افتاد. کاهش تعداد و سهم جمعیت ۶۴-۱۵ ساله به مفهوم کاهش تعداد جمعیت دارای پتانسیل فعالیت اقتصادی بوده و این موضوع موجب کندی رشد اقتصادی و مشکلاتی برای تولید و فعالیتهای اقتصادی در استان خواهد شد. با افزایش جمعیت کهنسال و کاهش جمعیت سایر ردههای سنی، نسبت حمایت بالقوه که در سال ۱۳۹۵ تقریباً ۱۲ نفر بوده است در سال ۱۴۴۰ به عدد ۳ سقوط می‌کند. مفهوم تغییر در نسبت مذکور این است که؛ در سال ۱۳۹۵ به ازای هر فرد سالمند (فرد نیازمند حمایت)، ۱۲ نفر شهروند در رده سنی ۶۴-۱۵ ساله (شهروند دارای قابلیت حامی بودن) وجود داشته و در سال ۱۴۴۰ به ازای هر فرد سالمند به طور متوسط تنها ۳ نفر در رده سنی ۶۴-۱۵ ساله وجود خواهد داشت. توجه به واژه متوسط و عدد ۳ نشان می‌دهد که در سالهای آتی برای بسیاری از سالمندان، تعداد حامی (مادی و غیرمادی) عدد صفر مطلق خواهد بود و این افراد با بحرانهای روحی و حتی اقتصادی مواجه خواهند شد. از سوی دیگر افزایش تعداد افراد فاقد همسر رسمی دائمی در جامعه، منتج به افزایش انواع ازدواجهای نامتعارف و غیر مقبول در جامعه خواهد شد و این اتفاق می‌تواند چهره فرهنگ اصیل ایرانی-اسلامی را مخدوش نماید. همچنین طبق نظر کارشناسان مذهبی، افزایش تجرد و بالا رفتن سن ازدواج یکی از علل افزایش فساد و برخی آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در جامعه است. یکی دیگر از تبعات کاهش تعداد افراد بزرگسال فاقد همسر در جامعه، افزایش تعداد خانوارهای تک نفره است. زندگی در قالب خانوار تک نفره (با فرض نبود مشکل اقتصادی برای خانوار) موجب بروز برخی مشکلات روحی و روانی می‌گردد و آسیب‌هایی مانند نگهداری و وابستگی مفرط به حیوانات خانگی و ... می‌گردد. افزایش فراوانی این رفتارها در جامعه نیز می‌تواند به یک آسیب اجتماعی جدی مبدل گردد.

با توجه به نتایج و توضیحات فوق، با اطمینان می‌توان گفت که آینده محتمل که در حال حرکت به سمت آن هستیم، آینده مطلوب و مقبول عقل سلیم نمی‌باشد.

۳-۲-۲-۳- سناریوی آینده مطلوب جمعیت استان

در بخش قبل سناریوهای ممکن و محتمل‌ترین سناریوی جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری (با فرض عدم تغییر رفتار در کنشگران) ارائه شد. همچنین دیدیم که سناریوی ممکن، مطلوبیت لازم را نداشته و آینده اقتصادی و اجتماعی استان با وقوع این سناریو، آینده رضایت‌بخشی نخواهد بود. اکنون این سوال مطرح است که آینده مطلوب و رضایت بخش چیست؟ جمعیت در آینده مطلوب چه ساختاری خواهد داشت؟ برای پاسخ به طور خلاصه می‌توان گفت ساختاری از جمعیت که نقاط ضعف جمعیت محتمل را نداشته باشد، ساختار مطلوب جمعیتی محسوب می‌گردد. همانطوری که گفته شد یکی از بزرگترین مشکلات ادامه روند کنونی، کاهش ازدواج و افزایش مجرد در جامعه است. بنابراین یکی از الزامات حصول آینده مطلوب، مزدوج شدن جوانان در سن ازدواج است. بر این اساس و با توجه به این که مرکز آمار ایران میانگین سن اولین ازدواج مردان را در استان سن بیست و هشت سالگی اعلام کرده است و همچنین در نظر گرفتن فرض واقع‌بینانه خروج ۵٪ از متولدین هر سال از گردونه زندگی مطلوب، تعداد واقعه ازدواج مطلوب برای سال‌های آتی تا سال ۱۴۴۰ محاسبه و در جدول ۳-۱۲ درج شده است. در محاسبه تعداد ازدواج مطلوب از روش «محاسبات ریاضی» و روش آماری «هموارسازی نمودار» استفاده شده است. تعداد واقعه ازدواج مطلوب (با فرض واقع شدن) که منتج به تشکیل خانواده‌های رسمی با پتانسیل فرزندآوری و برخی مفروضات دیگر، مبنای محاسبه تعداد موالید مطلوب در سال‌های آتی قرار گرفته و تعداد موالید مطلوب (و قابل دسترس در صورت اقدامات لازم توسط کنشگران) محاسبه و در جدول ۳-۱۳ نشان داده شده است. در محاسبه تعداد فرزندان مطلوب نیز از روش محاسبات ریاضی استفاده شده است.

واقعیت‌هایی مانند:

- شعار «فرزند کمتر - زندگی بهتر» به یک باور عمومی تبدیل شده و تغییر این باور در کوتاه مدت و میان مدت تقریباً غیر ممکن است.
  - نداشتن فرزند در افکار مردم استان موضوعی غیر قابل قبول است و داشتن یک یا دو فرزند توسط هر زوج امری مطلوب و مقبول در افکار عمومی است.
  - با اتخاذ راهبرد و اقدامات مناسب توسط کنشگران، امید به حصول متوسط دو فرزند در هر خانوار وجود دارد.
- از مفروضات زیربنایی مورد استفاده در محاسبات ریاضی برای برآورد تعداد موالید مطلوب (و قابل دسترس) در سال‌های آتی می‌باشند.

جدول ۳-۱۲- محاسبه تعداد واقعه ازدواج استان چهارمحال و بختیاری در وضعیت مطلوب در سال‌های آتی

سال	تعداد واقعه ازدواج مطلوب در استان	سال	تعداد واقعه ازدواج مطلوب در استان
۱۳۹۹	۱۱۷۴۹	۱۴۲۰	۹۷۹۸
۱۴۰۰	۱۰۷۵۷	۱۴۲۱	۱۰۰۰۸
۱۴۰۱	۹۹۱۳	۱۴۲۲	۱۰۰۰۲
۱۴۰۲	۹۴۴۳	۱۴۲۳	۱۰۰۹۷
۱۴۰۳	۸۹۸۴	۱۴۲۴	۹۶۶۲
۱۴۰۴	۸۵۴۴	۱۴۲۵	۹۱۲۵
۱۴۰۵	۸۳۵۸	۱۴۲۶	۹۳۵۱
۱۴۰۶	۸۱۱۱	۱۴۲۷	۹۶۰۶
۱۴۰۷	۷۸۳۸	۱۴۲۸	۹۶۳۱
۱۴۰۸	۷۷۲۴	۱۴۲۹	۱۰۰۰۳
۱۴۰۹	۷۷۱۳	۱۴۳۰	۱۰۲۷۶
۱۴۱۰	۷۸۵۶	۱۴۳۱	۹۶۶۳
۱۴۱۱	۸۰۱۰	۱۴۳۲	۹۰۵۵
۱۴۱۲	۸۲۱۶	۱۴۳۳	۸۵۲۰
۱۴۱۳	۸۴۱۰	۱۴۳۴	۸۰۶۱
۱۴۱۴	۸۶۰۸	۱۴۳۵	۷۶۵۰
۱۴۱۵	۸۷۴۰	۱۴۳۶	۷۳۳۷
۱۴۱۶	۸۸۹۷	۱۴۳۷	۷۱۱۲
۱۴۱۷	۹۱۲۴	۱۴۳۸	۶۹۳۲
۱۴۱۸	۹۳۰۲	۱۴۳۹	۶۸۳۸
۱۴۱۹	۹۵۰۴	۱۴۴۰	۶۷۸۳

جدول ۳-۱۳- محاسبه تعداد تولد موردانتظار در استان چهارمحال و بختیاری در وضعیت مطلوب طی

سالهای آتی

تعداد مولود مورد انتظار در استان در وضعیت مطلوب	سال	تعداد مولود مورد انتظار در استان در وضعیت مطلوب	سال
۱۶۲۷۳	۱۴۲۰	۲۵۰۰۷	۱۳۹۹
۱۶۶۳۳	۱۴۲۱	۲۴۰۱۵	۱۴۰۰
۱۶۹۵۲	۱۴۲۲	۲۲۸۷۲	۱۴۰۱
۱۷۲۸۶	۱۴۲۳	۲۱۶۳۳	۱۴۰۲
۱۷۵۱۴	۱۴۲۴	۲۰۳۴۴	۱۴۰۳
۱۷۵۵۱	۱۴۲۵	۱۹۰۶۲	۱۴۰۴
۱۷۵۷۶	۱۴۲۶	۱۷۹۳۶	۱۴۰۵
۱۷۵۳۳	۱۴۲۷	۱۶۹۷۱	۱۴۰۶
۱۷۳۲۸	۱۴۲۸	۱۶۱۰۶	۱۴۰۷
۱۷۲۷۱	۱۴۲۹	۱۵۴۴۷	۱۴۰۸
۱۷۴۰۷	۱۴۳۰	۱۴۹۷۳	۱۴۰۹
۱۷۳۸۰	۱۴۳۱	۱۴۵۹۴	۱۴۱۰
۱۷۳۴۲	۱۴۳۲	۱۴۳۴۹	۱۴۱۱
۱۷۳۴۹	۱۴۳۳	۱۴۲۶۷	۱۴۱۲
۱۷۰۵۶	۱۴۳۴	۱۴۳۰۰	۱۴۱۳
۱۶۴۸۴	۱۴۳۵	۱۴۴۴۳	۱۴۱۴
۱۵۸۶۵	۱۴۳۶	۱۴۶۷۰	۱۴۱۵
۱۵۱۶۶	۱۴۳۷	۱۴۹۵۳	۱۴۱۶
۱۴۴۰۸	۱۴۳۸	۱۵۲۷۸	۱۴۱۷
۱۴۰۲۲	۱۴۳۹	۱۵۵۹۸	۱۴۱۸
۱۳۶۸۴	۱۴۴۰	۱۵۹۱۹	۱۴۱۹

با مبنا قرار دادن تعداد موالید محاسبه شده در وضعیت مطلوب برای هر سال، ساختار سنی و جنسی جمعیت در سال ۱۳۹۹ (وضعیت موجود)، برآورد تعداد مرگ و میر سالانه برای هر رده سنی (با استفاده از نرخ خام مرگ و میر رده‌های سنی در سال‌های اخیر و فرض ثبات این نرخ‌ها در سال‌های آتی) و همچنین در نظر گرفتن میزان مهاجر فرستی استان، جمعیت مطلوب (و قابل دسترس) استان به تفکیک سن و جنس تا سال ۱۴۰۰ محاسبه گردیده است. برخی از نتایج این محاسبات در جدول‌ها و نمودارهای بعدی قابل مشاهده است. در مورد پدیده مهاجرت به عنوان یکی از عوامل موثر بر تغییر و تحولات جمعیتی با توجه به واقعیت‌ها و مفروضات زیر خالص مهاجرت از استان در سال‌های آتی برآورد و از اطلاعات آن در برآورد تعداد کل و ساختار سنی جمعیت استفاده شده است.

• **فرض اول:** استان چهارمحال و بختیاری در ادوار گذشته دارای میزان خالص مهاجرت منفی بوده است. میزان خالص مهاجرت منفی استان چهارمحال و بختیاری به دلیل اختلاف امکانات و اختلاف زیرساختهای اقتصادی و زیربنایی این استان با سایر استان‌های کشور می‌باشد. ضعف اقتصادی و زیرساختی استان، دلیل اصلی مهاجرت از استان است. در خوشبینانه‌ترین وضعیت اگر امکانات اقتصادی و زیرساختی این استان پا به پای سایر نقاط کشور ارتقاء یابد، با توجه به عدم برطرف شدن اختلاف بین این استان با سایر استان‌ها باز هم برخی استان‌های دیگر جذابیت خود را حفظ کرده و نرخ خالص مهاجرت استان در حد فعلی باقی خواهد ماند.

• **فرض دوم:** مهاجرت در رده‌های سنی مختلف یکسان نمی‌باشد. واقعیت نرخ پایین مهاجرت در رده سنی کودکان و رده سنی کهنسالان و بالا بودن نرخ مهاجرت در رده سنی جوانان، موجب گردید تا نرخ مهاجرت برای رده‌های سنی مختلف متفاوت، ولی به نحوی در نظر گرفته شود که نرخ خالص مهاجرت کل سالانه استان عدد ثابت ۴- به دست آید.

جدول ۳-۱۴ و نمودار ۳-۱۰، جمعیت مطلوب و قابل دسترس استان چهارمحال و بختیاری در کنار جمعیت مطلوب ولی دست نیافتنی که با فرض محال صفر شدن میزان خالص مهاجرت محاسبه شده است را نشان می‌دهند. براساس اطلاعات جدول و نمودار مذکور:

- در صورت صفر بودن میزان خالص مهاجرت، جمعیت استان تا سال ۱۴۴۰ همواره روند صعودی خواهد داشت که حاکی از این است که در صورت اتخاذ راهبرد و اقدام مناسب کنشگران جمعیت، از اکنون تا سال ۱۴۴۰ تعداد موالید از تعداد فوتی‌ها می‌تواند بیشتر باشد.
- همان‌طوری که قبلاً نیز گفته شد با توجه به این که استان چهارمحال و بختیاری، استانی کوچک از کشور ایران می‌باشد و قوی‌ترین کنشگران رویکرد ملی دارند و توسعه کل کشور در دستور کار کنشگران ملی است، کم شدن فاصله استان با استان‌های برخوردار امری بسیار مشکل است. از همین روی به صفر رسیدن و حتی کاهش مهاجرت از استان در سنوات آینده ناممکن بوده و شاید در نهایت تلاش و برنامه‌ریزی در سطح استان، بتوان میزان مهاجرت را در حد میزان مهاجرت دوره زمانی منتهی به سال ۱۳۹۵ حفظ کرد. در این صورت جمعیت استان با متوسط نرخ رشد سالانه ۰.۴۴ درصد از ۹۴۷۷۶۳ نفر در سال ۱۳۹۵ به عدد ۱۱۵۷۲۳۱ نفر در سال ۱۴۴۰ خواهد رسید.
- اگر چه با برنامه‌ریزی مناسب و اهتمام جدی در اجرای برنامه‌ها در این استان جایگزینی اموات با متولدین جدید امکان‌پذیر خواهد بود، ولی در بهترین وضعیت و عدم تشدید مهاجرت از استان، پس از سال ۱۳۳۵ متولدین توان جایگزینی توام متوفیان و موازنه مهاجرت استان را نخواهد داشت و پس از سال ۱۳۳۵ جمعیت روندی کاهشی با شیبی بسیار ملایم را آغاز خواهد کرد.

جدول ۳-۱۴- نتایج محاسبه جمعیت مطلوب استان چهارمحال و بختیاری طی دهه‌های آینده در دو

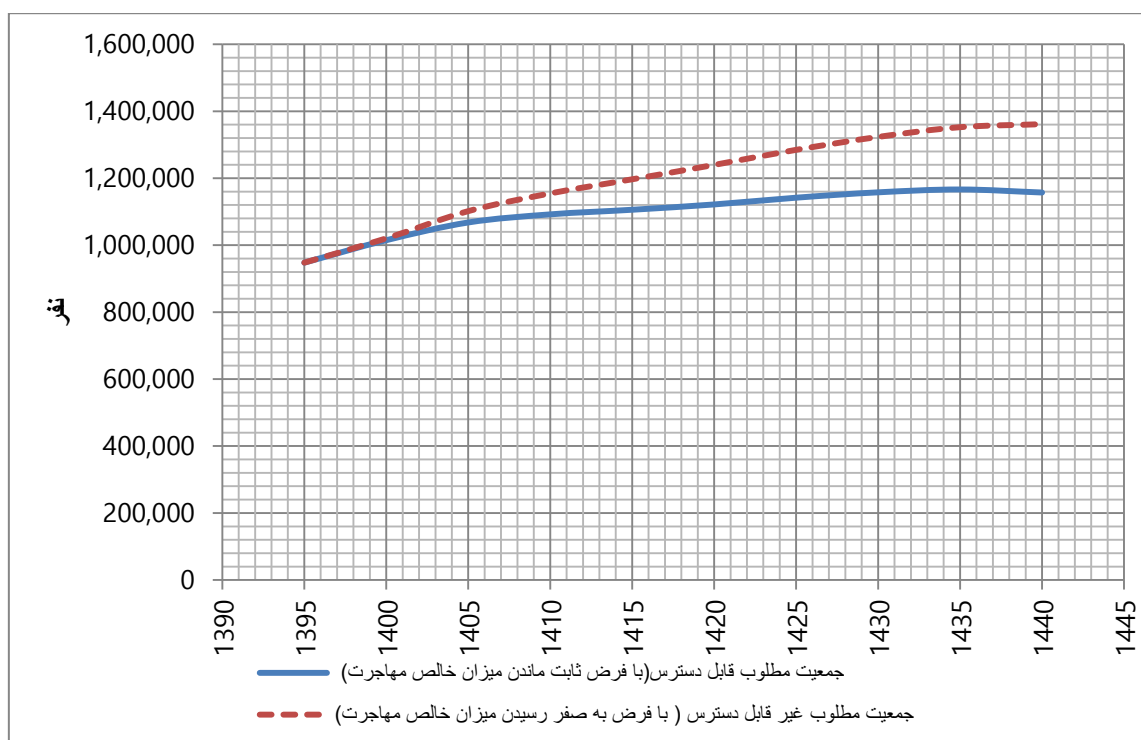
وضعیت قابل دسترس و غیرقابل دسترس

سال	جمعیت مطلوب قابل دسترس (با فرض ثابت ماندن میزان خالص مهاجرت)		جمعیت مطلوب غیر قابل دسترس (با فرض محال به صفر رسیدن میزان خالص مهاجرت)	
	تعداد جمعیت	نرخ رشد جمعیت	تعداد جمعیت	نرخ رشد جمعیت
۱۳۹۵	۹۴۷,۷۶۳	--	۹۴۷,۷۶۳	--
۱۴۰۰	۱,۰۱۴,۸۱۲	۱.۳۸	۱,۰۲۰,۳۳۸	۱.۴۹
۱۴۰۵	۱,۰۶۷,۸۰۴	۱.۰۲	۱,۱۰۱,۶۳۰	۱.۵۴
۱۴۱۰	۱,۰۹۲,۰۴۰	۰.۴۵	۱,۱۵۴,۵۷۷	۰.۹۴
۱۴۱۵	۱,۱۰۵,۸۱۵	۰.۲۵	۱,۱۹۶,۷۵۸	۰.۷۲
۱۴۲۰	۱,۱۲۱,۶۶۴	۰.۲۹	۱,۲۳۹,۷۱۲	۰.۷۱
۱۴۲۵	۱,۱۴۱,۸۰۵	۰.۳۶	۱,۲۸۴,۷۳۱	۰.۷۲
۱۴۳۰	۱,۱۵۷,۸۳۲	۰.۲۸	۱,۳۲۳,۳۱۱	۰.۵۹
۱۴۳۵	۱,۱۶۶,۳۷۵	۰.۱۵	۱,۳۵۲,۳۸۹	۰.۴۴
۱۴۴۰	۱,۱۵۷,۲۳۱	-۰.۱۶	۱,۳۶۱,۳۵۶	۰.۱۳

نمودار ۳-۱۰- روند جمعیت مطلوب استان چهارمحال و بختیاری طی دهه‌های آینده (در دو وضعیت قابل

دسترس و غیر قابل دسترس)

علاوه بر تعداد کل جمعیت، توجه به ساختار جمعیت مطلوب (و البته قابل دسترس) نیز حائز اهمیت است. جدول‌های ۳-۱۵، ۳-۱۶ و نمودارهای ۳-۱۱ و ۳-۱۲ توزیع جمعیت استان در گروه‌های عمده سنی (براساس تقسیم‌بندی سومستد) را نشان می‌دهند. دقت در این جداول و نمودارها نشان می‌دهد که سهم جمعیت جوان در آینده مطلوب با کاهشی اندک مواجه خواهد شد و افزایش سهم جمعیت کهنسال (در ازای کاهش سهم سایر گروه‌های سنی، به ویژه کاهش گروه سنی میانسال) امری اجتناب ناپذیر است.

نمودار ۳-۱۳ نیز هرم سنی جمعیت مطلوب استان را از سال‌های ۱۴۰۵ تا ۱۴۴۰ در معرض نمایش گذاشته است. مقایسه ساختار اهرام سنی نمودار ۳-۱۳ با جدول ۱-۱ (جدول ۱-۱ فصل اول با عنوان: نمای کلی هرم سنی مراحل مختلف جمعیت)، این نتیجه را می‌دهد که به طور قطع و یقین هرم سنی جمعیت مطلوب (قابل دسترس) استان مشابه هرم سنی مرحله کودکی و هرم مرحله پیری جمعیت نخواهد بود و این

اهرام تلفیقی از وضعیت جوانی و میانسالی جمعیت را به نمایش گذاشته‌اند. دقت بیشتر در این اهرام سنی نشان می‌دهد که با گذر زمان روند سیر به سمت میانسالی و پیری جمعیت مشهود و نمایان است و در سال ۱۴۴۰ نمودار به جای شباهت با یک هرم به حالت مستطیل (یکنواختی توزیع در رده‌های سنی) شباهت بیشتری دارد.

جدول ۳-۱۵- توزیع فراوانی جمعیت مطلوب و قابل دسترس آینده استان چهارمحال و بختیاری در

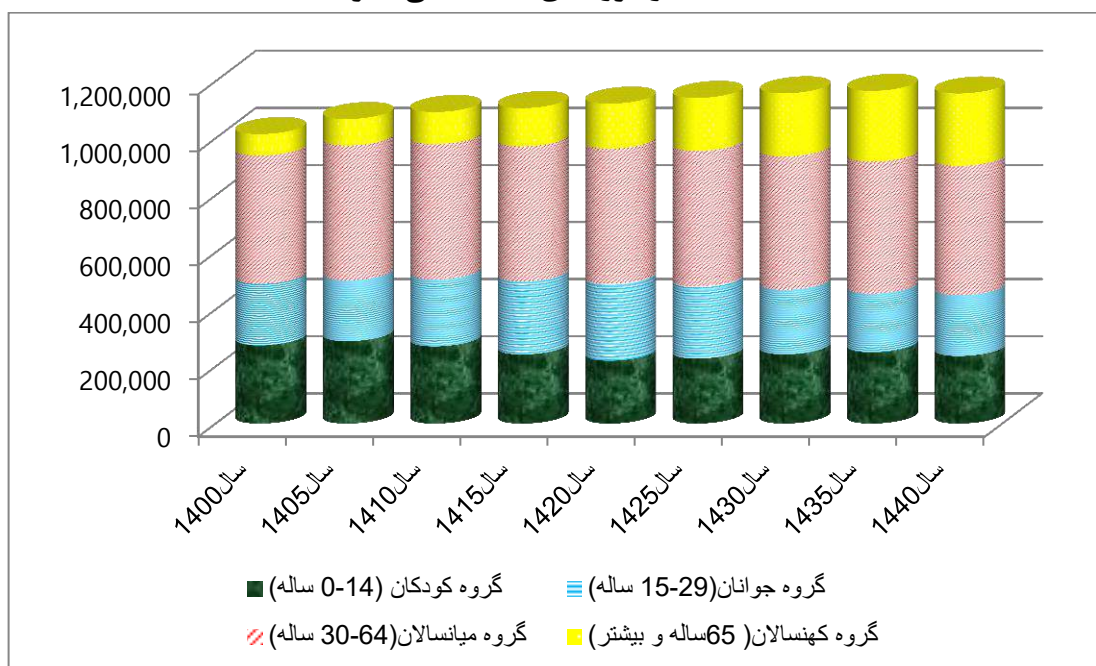
گروه‌های عمده سنی (نفر)

شرح	گروه کودکان (۰-۱۴ ساله)	گروه جوانان (۱۵-۲۹ ساله)	گروه میانسالان (۳۰-۶۴ ساله)	گروه کهنسالان (۶۵ ساله و بیشتر)	جمع کل
سال ۱۴۰۰	۲۷۴,۰۵۳	۲۱۵,۴۰۵	۴۵۰,۳۵۳	۷۵,۰۰۱	۱,۰۱۴,۸۱۲
سال ۱۴۰۵	۲۸۹,۱۲۷	۲۱۳,۱۷۴	۴۷۲,۷۰۲	۹۲,۸۰۱	۱,۰۶۷,۸۰۴
سال ۱۴۱۰	۲۷۰,۸۱۵	۲۳۴,۳۳۴	۴۷۴,۹۸۹	۱۱۱,۹۰۲	۱,۰۹۲,۰۴۰
سال ۱۴۱۵	۲۴۲,۴۴۲	۲۵۶,۱۷۵	۴۷۳,۳۵۹	۱۳۳,۸۳۹	۱,۱۰۵,۸۱۵
سال ۱۴۲۰	۲۲۰,۱۸۷	۲۷۰,۲۸۳	۴۷۳,۵۶۴	۱۵۷,۶۳۰	۱,۱۲۱,۶۶۴
سال ۱۴۲۵	۲۲۸,۱۰۴	۲۵۳,۱۷۱	۴۷۴,۹۰۷	۱۸۵,۶۲۴	۱,۱۴۱,۸۰۶
سال ۱۴۳۰	۲۴۲,۵۴۲	۲۲۶,۵۹۵	۴۶۷,۷۵۰	۲۲۰,۹۴۵	۱,۱۵۷,۸۳۲
سال ۱۴۳۵	۲۴۹,۶۳۰	۲۰۵,۸۰۰	۴۶۳,۰۴۲	۲۴۷,۹۰۳	۱,۱۶۶,۳۷۵
سال ۱۴۴۰	۲۳۶,۹۳۷	۲۱۳,۲۱۹	۴۵۳,۶۸۶	۲۵۳,۳۹۰	۱,۱۵۷,۲۳۲

جدول ۳-۱۶- توزیع فراوانی نسبی جمعیت مطلوب و قابل دسترس آینده استان چهارمحال و بختیاری در گروه‌های عمده سنی (درصد)

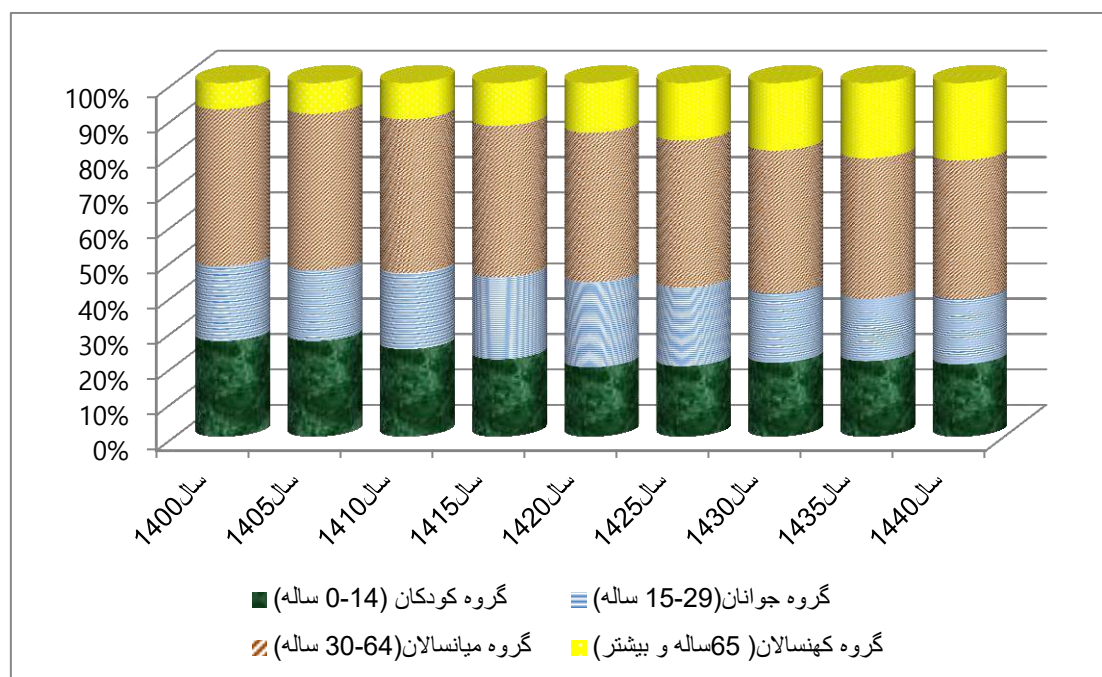
شرح	گروه کودکان (۰-۱۴ ساله)	گروه جوانان (۱۵-۲۹ ساله)	گروه میانسالان (۳۰-۶۴ ساله)	گروه کهنسالان (۶۵ ساله و بیشتر)	جمع کل
سال ۱۴۰۰	۲۷.۰۱	۲۱.۲۳	۴۴.۳۸	۷.۳۹	۱۰۰
سال ۱۴۰۵	۲۷.۰۸	۱۹.۹۶	۴۴.۲۷	۸.۶۹	۱۰۰
سال ۱۴۱۰	۲۴.۸۰	۲۱.۴۶	۴۳.۵۰	۱۰.۲۵	۱۰۰
سال ۱۴۱۵	۲۱.۹۲	۲۳.۱۷	۴۲.۸۱	۱۲.۱۰	۱۰۰
سال ۱۴۲۰	۱۹.۶۳	۲۴.۱۰	۴۲.۲۲	۱۴.۰۵	۱۰۰
سال ۱۴۲۵	۱۹.۹۸	۲۲.۱۷	۴۱.۵۹	۱۶.۲۶	۱۰۰
سال ۱۴۳۰	۲۰.۹۵	۱۹.۵۷	۴۰.۴۰	۱۹.۰۸	۱۰۰
سال ۱۴۳۵	۲۱.۴۰	۱۷.۶۴	۳۹.۷۰	۲۱.۲۵	۱۰۰
سال ۱۴۴۰	۲۰.۴۷	۱۸.۴۲	۳۹.۲۰	۲۱.۹۰	۱۰۰

نمودار ۳-۱۱- نمودار توزیع فراوانی جمعیت مطلوب و قابل دسترس آینده استان چهارمحال و بختیاری در گروه‌های عمده سنی (نفر)

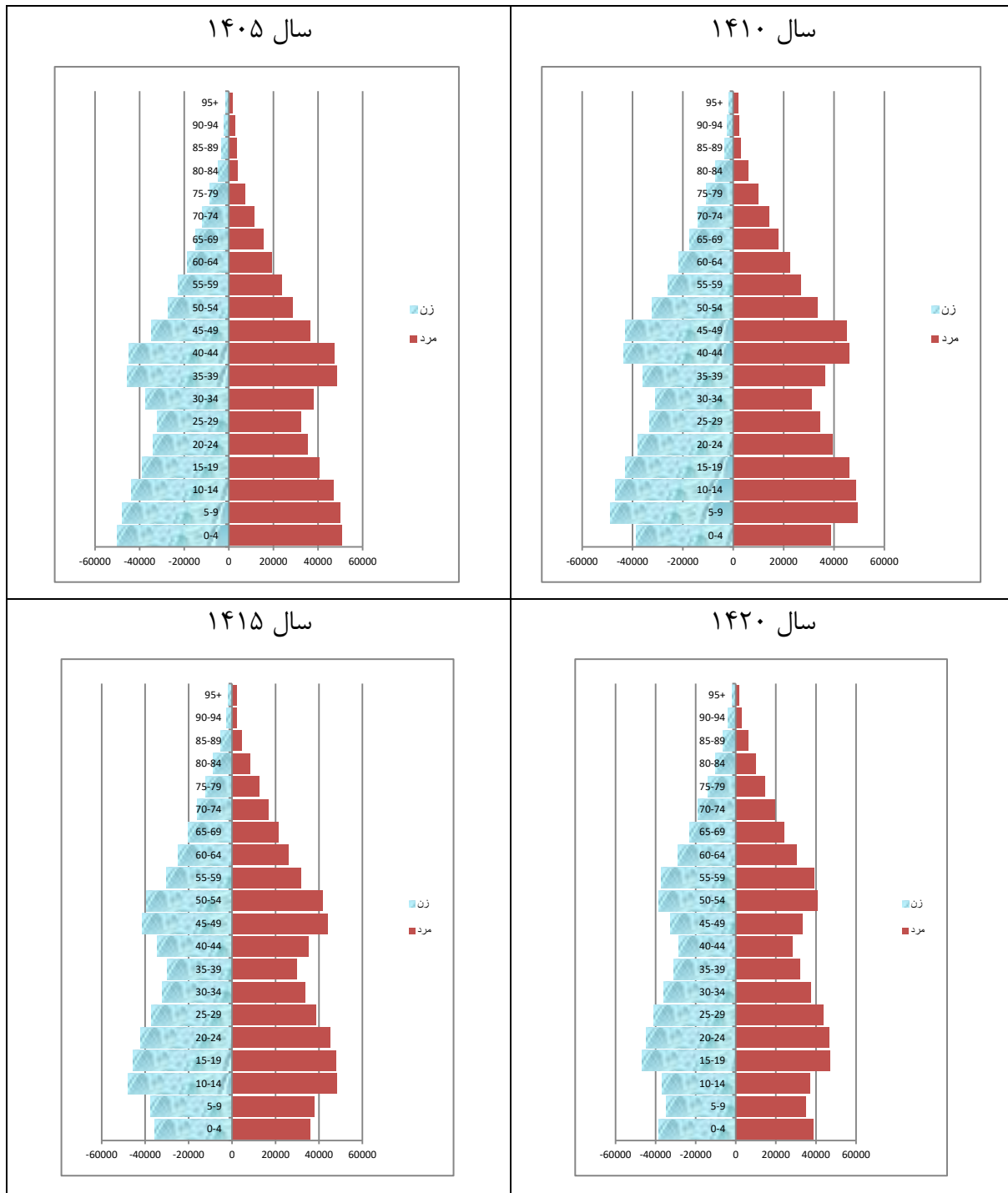

نمودار ۳-۱۲- نمودار توزیع فراوانی نسبی جمعیت مطلوب و قابل دسترس آینده استان چهارمحال و

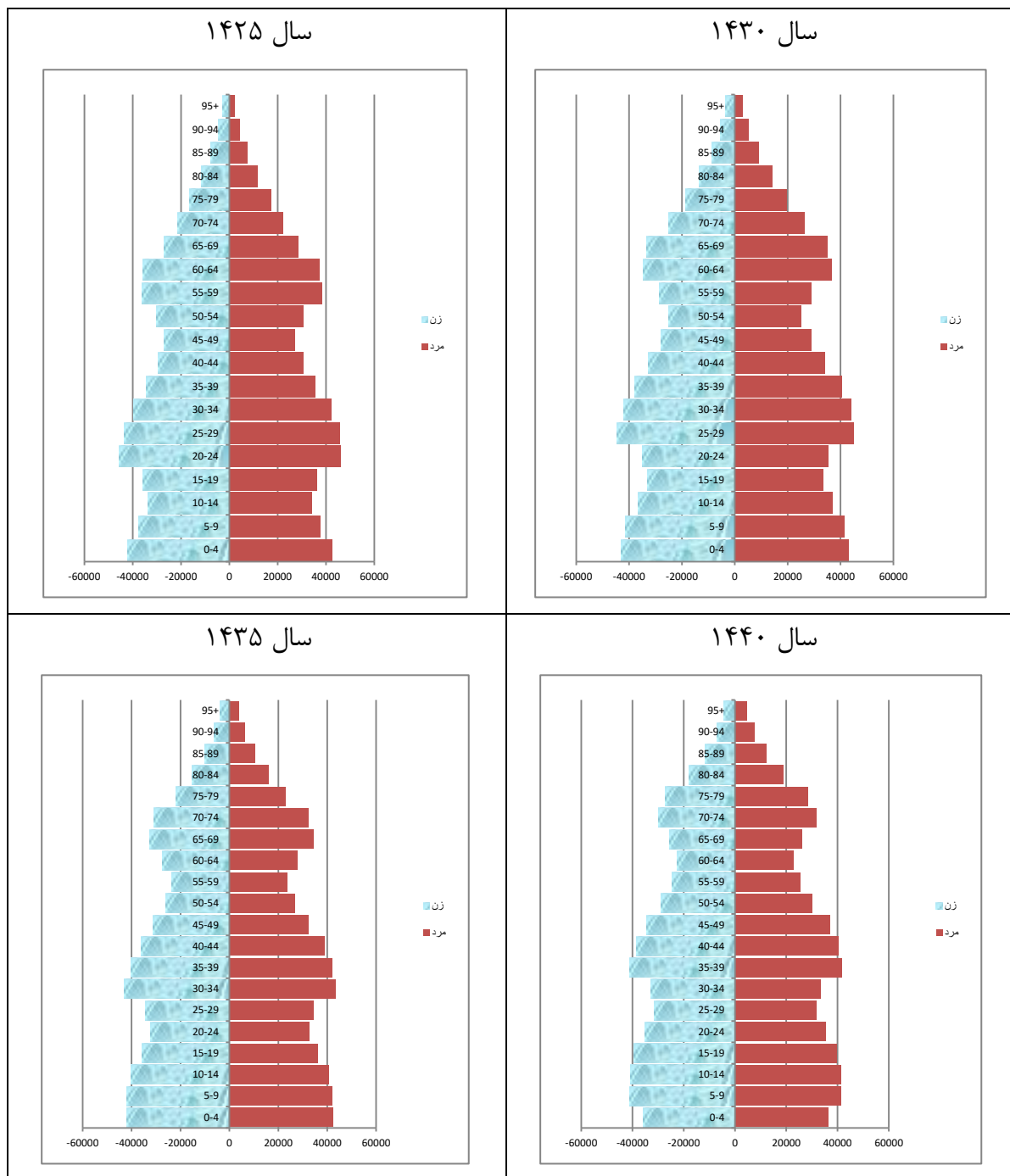
بختیاری در گروه‌های عمده سنی (درصد)

نمودار ۳-۱۳- هرم سنی جمعیت مطلوب و قابل دسترس استان چهارمحال و بختیاری از سال ۱۴۴۰ تا ۱۴۰۵

ادامه نمودار ۳-۱۳- هرم سنی جمعیت مطلوب و قابل دسترس استان چهارمحال و بختیاری
از سال ۱۴۰۵ تا ۱۴۴۰

جدول شماره ۳-۱۷ میزان‌های خام مرگ و میر و تولد سناریوی مطلوب (ارجح) جمعیتی استان چهارمحال و بختیاری را نشان می‌دهد. براساس اطلاعات این جدول نرخ خام مرگ و میر استان در طی زمان افزایش خواهد داشت که دلیل این افزایش تغییر ساختار سنی جمعیت و افزایش میانگین سن و حرکت به سمت سالخوردگی جمعیت است. میزان خام تولد که براساس تعداد ازدواج‌ها در حالت ایده‌آل و مطلوب محاسبه شده اند در ابتدا سیری صعودی و سپس روندی نزولی را به خود خواهد گرفت. با توجه به این موضوع تساوی این دو نرخ در زمان آینده و سپس پیشی گرفتن نرخ مرگ و میر (حتی در سناریوی مطلوب) امری حتمی و اجتناب ناپذیر خواهد بود.

جدول ۳-۱۷- میزان‌های خام مرگ و میر و تولد در سناریوی جمعیتی مطلوب (ارجح)

استان چهارمحال و بختیاری

بازه زمانی	میزان خام مرگ و میر	میزان خام تولد	متوسط نرخ رشد جمعیت با در نظر گرفتن ثابت ماندن میزان خالص مهاجرت
۱۴۰۰-۱۴۰۵	۳.۹۰	۲۰.۱۴	۱.۰۲
۱۴۰۵-۱۴۱۰	۴.۶۰	۱۴.۸۱	۰.۴۵
۱۴۱۰-۱۴۱۵	۵.۳۴	۱۳.۱۴	۰.۲۵
۱۴۱۵-۱۴۲۰	۶.۱۹	۱۳.۸۷	۰.۲۹
۱۴۲۰-۱۴۲۵	۷.۱۲	۱۵.۰۵	۰.۳۶
۱۴۲۵-۱۴۳۰	۸.۸۷	۱۵.۱۷	۰.۲۸
۱۴۳۰-۱۴۳۵	۹.۵۷	۱۴.۷۷	۰.۱۵
۱۴۳۵-۱۴۴۰	۱۰.۹۱	۱۲.۸۴	-۰.۱۶

گفته شد که یکی از کاربردهای آینده‌پژوهی، آمادگی برای آینده است. براساس ساختار جمعیت مطلوب قابل دسترس، سهم سالخوردگان در کل جمعیت استان روندی افزایشی خواهد داشت و این سهم در مقایسه با سهم سالخوردگان در جمعیت محتمل کاهش چشمگیری نشان نمی‌دهد. برای تحلیل بهتر این موضوع؛ محاسبه و پایش نسبت حمایت بالقوه (تعداد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله به ازای یک فرد سالخورده) و شاخص

سالخوردگی جمعیت (تعداد سالخورده به ازای یک کودک) مورد نیاز است. در جدول ۳-۱۸، نسبت حمایت بالقوه و شاخص سالخوردگی جمعیت محاسبه شده براساس جمعیت مطلوب قابل دسترس در سالهای آتی درج شده است. براساس اطلاعات جدول ۳-۱۸ و مقایسه آن با اطلاعات جدول ۲-۱۱، شاخص نسبت حمایت بالقوه در سناریوی جمعیت مطلوب قابل دسترس نیز روندی نزولی و شاخص سالخوردگی روندی صعودی را خواهند داشت ولی شیب نزول نسبت حمایت بالقوه و شیب صعود شاخص سالخوردگی از سناریوی جمعیت محتمل کمتر خواهد بود. نمودارهای ۳-۱۴ و ۳-۱۵، روند تغییرات شاخصهای نسبت حمایت بالقوه و سالخوردگی در سناریوی جمعیت مطلوب قابل دسترس استان را به صورت تصویری در معرض نمایش قرار داده‌اند.

جدول ۳-۱۸- محاسبه روند تغییرات نسبت حمایت بالقوه و شاخص سالخوردگی در سناریوی جمعیت

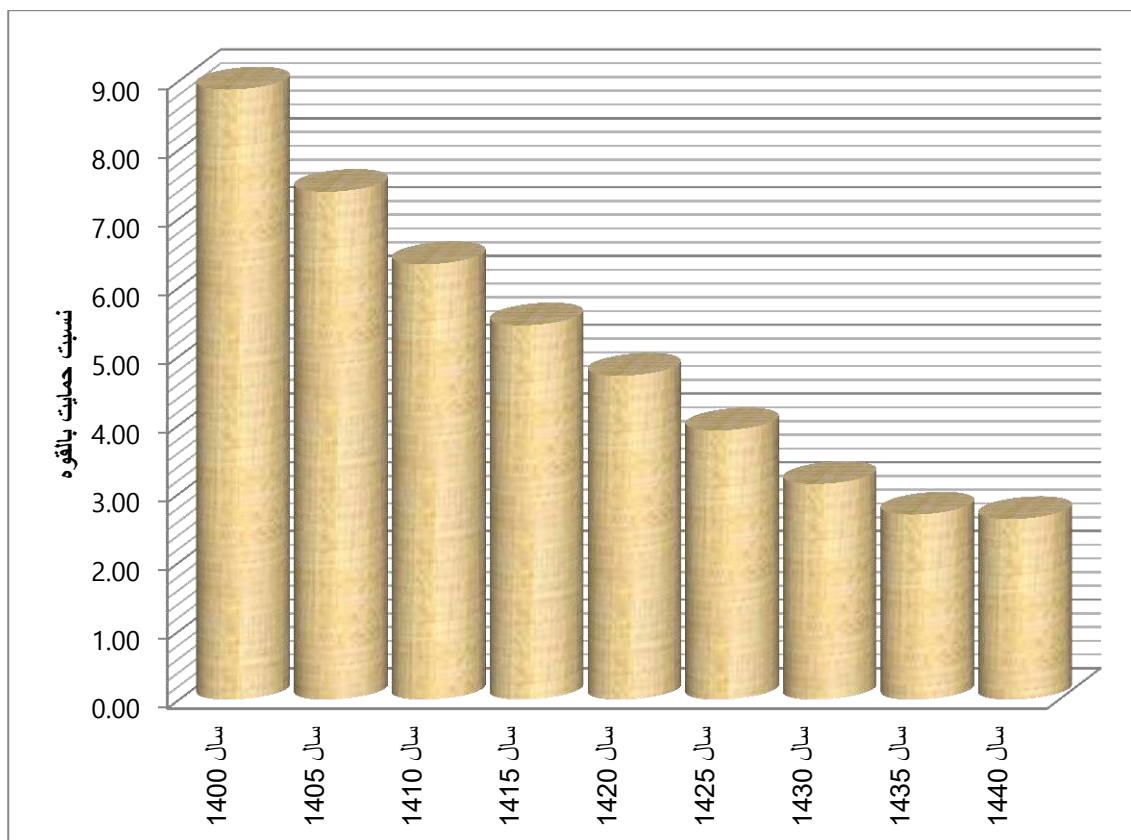
مطلوب استان چهارمحال و بختیاری

شرح	۱۴۰۰	۱۴۰۵	۱۴۱۰	۱۴۱۵	۱۴۲۰	۱۴۲۵	۱۴۳۰	۱۴۳۵	۱۴۴۰
نسبت حمایت بالقوه	۸.۸۸	۷.۳۹	۶.۳۴	۵.۴۵	۴.۷۲	۳.۹۲	۳.۱۴	۲.۷۰	۲.۶۳
شاخص سالخوردگی جمعیت	۰.۲۷	۰.۳۲	۰.۴۱	۰.۵۵	۰.۷۲	۰.۸۱	۰.۹۱	۰.۹۹	۱.۰۷

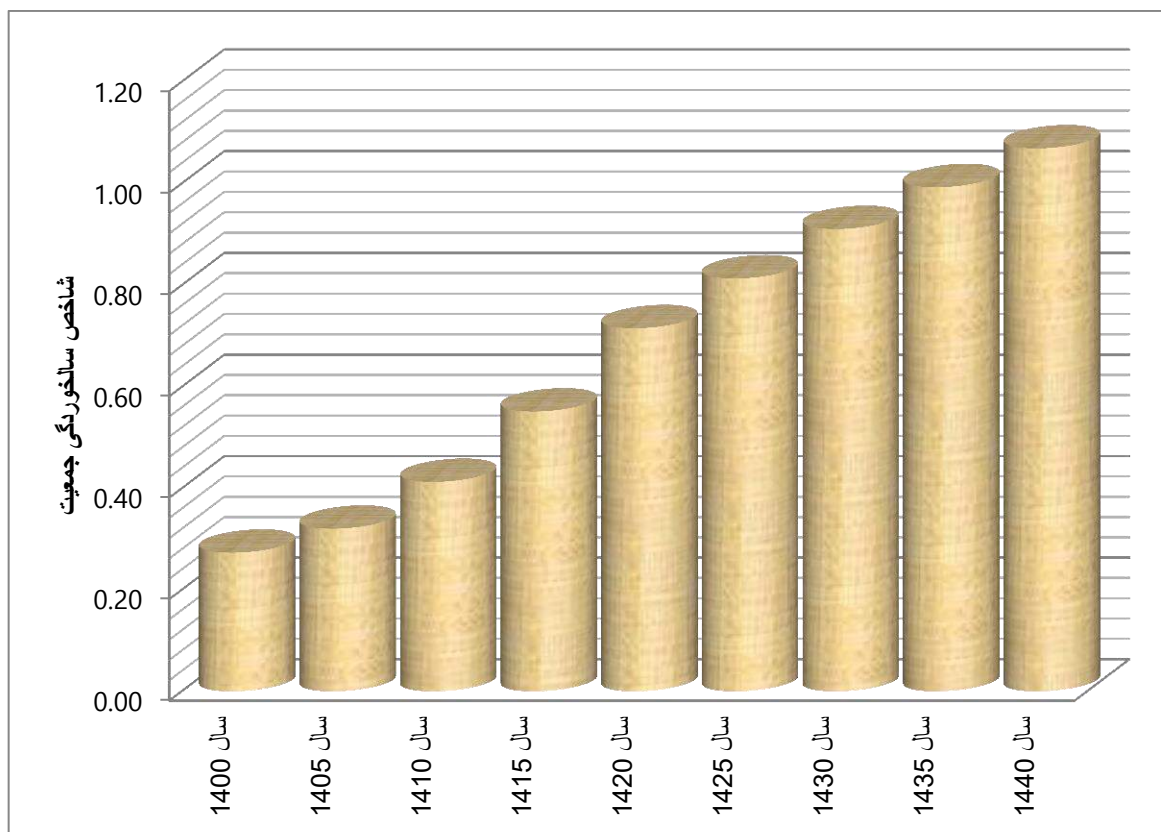
نمودار ۳-۱۴- سیر نزولی روند نسبت حمایت بالقوه در سناریوی جمعیت مطلوب قابل دسترس

استان چهارمحال و بختیاری

نمودار ۳-۱۵- سیر صعودی روند نسبت شاخص سالخورده‌گی در سناریوی جمعیت مطلوب قابل دسترس

استان چهارمحال و بختیاری

فصل چهارم

پیش نیازها و الزامات تحقق سناریوی

مطلوب و ارائه پیشنهادها

۴-۱- مقدمه

در فصل قبل سناریوهای ممکن، سناریوی محتمل و سناریوی مطلوب (ارجح) برای آینده جمعیت استان چهارمحال و بختیاری تهیه و تدوین شد. همچنین سعی گردید تا با استفاده از آمار و اطلاعات و برخی از شاخص‌های مهم؛ آینده‌ی تحت وقوع هریک از سناریوها برای مخاطبان گزارش تصویر گردد. تصویرسازی هر یک از سناریوها به ویژه تصویر سناریوی محتمل (سناریویی که در صورت عدم اتخاذ راهبردی مناسب و اقدامات مورد نیاز، با احتمال خیلی زیاد به وقوع می‌پیوندد)، نشان داد که آینده‌ی محتمل از نظر کمی و کیفی آینده‌ای مطلوب و رضایت بخش نمی‌باشد. عدم رضایت از سناریوی محتمل موجب گردید تا با نشانه‌گیری نقاط ضعف این سناریو و تمرکز بر رفع آنها، سناریوی مطلوب (ارجح) معرفی گردد. سناریوی مطلوب (ارجح)، با فرض اساسی امکان تغییر افکار و رفتار کنشگران جمعیتی تدوین شد. به عبارت دیگر تحقق سناریوی مطلوب، مستلزم تحقق پیش‌نیاز آن (یعنی تغییر رفتار کنشگران جمعیتی) است. در این فصل ضمن روشن‌سازی الزامات مورد نیاز برای تحقق سناریوی مطلوب، مطالب حاصل شده در این پژوهش جمع‌بندی و پیشنهادات و گزاره‌های تکمیلی ارائه خواهد شد.

۴-۲- الزامات و اقدامات مورد انتظار از کنشگران برای تحقق سناریوی مطلوب جمعیت

ازدواج یکی از مؤلفه‌های مهم در تشکیل یک جامعه سالم، از دو بعد فردی و اجتماعی به شمار می‌رود. ازدواج به دلیل عاملی مهم در تقویت مسئولیت‌پذیری و تقید به ارزش‌های اخلاقی، در آموزه‌های اسلامی به عنوان نیمی از دین یک فرد شمرده شده است. رونق ازدواج در جامعه و افزایش مزدوجین در جامعه ضامنی مهم در کاهش برخی مفاسد و معضلات اجتماعی است. به همین دلیل برای داشتن جامعه‌ای سالم، باید انگیزه و امکان مزدوج شدن جوانان جامعه فراهم باشد. همچنین تولید مثل و جایگزینی جمعیت در اکثر جامعه‌ها به ویژه در فرهنگ ایرانی - اسلامی تنها از طریق ازدواج‌های دائمی و تشکیل خانواده امکان پذیر است. با توجه گزاره‌های مطرح شده، کاهش ازدواج‌ها در جامعه ضمن اینکه مقدمات افزایش فساد و

نابسامانی‌های اخلاقی در اجتماع را فراهم می‌نماید، با کاهش موالید موجب کاهش جمعیت و تغییر ساختار سنی جمعیت در آینده می‌گردد.

بررسی گذشته و حال تحولات جمعیت استان چهارمحال و بختیاری، در فصل دوم نشان داد که روند ازدواج در استان چهارمحال و بختیاری با شتاب روز افزون، روندی کاهشی و طلاق و فروپاشی خانواده‌ها روندی افزایشی را سپری می‌نماید. نتیجه تغییرات مذکور در ازدواج و طلاق، کاهش تعداد موالید و در نتیجه کاهش روز افزون میزان‌های خام ازدواج و مرگ و میر در استان را در پی داشته است. نتایج پژوهش «بررسی عوامل تاخیر سن ازدواج زنان و پیامدهای جمعیتی آن در استان چهارمحال و بختیاری» که در سال ۱۳۹۷ توسط اداره کل ثبت احوال استان تهیه و تدوین شده است، علل تاخیر و اجتناب از ازدواج جوانان در استان را احصاء و طبقه‌بندی نموده است. جدول زیر که بدون هیچ دخل و تصرفی از گزارش پژوهش مذکور به عاریت گرفته شده است، دلایل تاخیر و رویگردانی از ازدواج را به تفکیک جنس نشان می‌دهد.

موانع ازدواج و عوامل تاخیر ازدواج مردان در استان چهارمحال و بختیاری	موانع ازدواج و عوامل تاخیر ازدواج زنان در استان چهارمحال و بختیاری
<ul style="list-style-type: none"> ✓ بیکاری ✓ اشتغال با درآمد ناکافی ✓ نداشتن امنیت شغلی (اشتغال در مشاغل با ضریب امنیت شغلی پایین) ✓ مشکل مسکن ✓ ناتوانی در تامین هزینه‌های ازدواج ✓ فراهم بودن زمینه ارضای نیاز جنسی از طرق غیر شرعی ✓ کمال‌گرایی و تمایل به شروع زندگی با حداکثر امکانات و عدم رضایت به کمتر از حالت ایده‌آل ✓ اعتقاد به داشتن زندگی آزاد و عدم احساس نیاز به زندگی مشترک ✓ ترس از ناپایداری زندگی مشترک ✓ وسواس بیش از حد در انتخاب همسر ✓ جذاب شدن جایگزین‌های ازدواج (کار، تفریح و...) ✓ عدم اعتماد به آینده و نگرانی از آینده اقتصادی فرزندان ✓ عدم اعتماد به آینده و نگرانی از آینده اخلاقی فرزندان ✓ انتقال تصمیم‌گیری در مورد ازدواج از والدین به فرزندان ✓ بیماری‌های روحی روانی و جسمی 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ کمبود داوطلب ازدواج در جامعه مردان (نبود خواستگار برای دختران) ❖ کمال‌گرایی و تمایل به شروع زندگی مشترک با حداکثر امکانات و عدم رضایت به کمتر از ایده‌آل ❖ ناتوانی خانواده‌ها در تامین جهیزیه و هزینه‌های ازدواج ❖ اعتقاد به داشتن زندگی آزاد و عدم احساس نیاز به زندگی مشترک ❖ ادامه تحصیلات و تحول موقعیت ❖ کاهش اعتماد به خواستگاران به دلیل گسترش اعتیاد و سایر آسیب‌های اجتماعی ❖ ترس از ناپایداری زندگی مشترک ❖ عدم اعتماد به آینده و نگرانی از آینده اقتصادی فرزندان ❖ عدم اعتماد به آینده و نگرانی از آینده اخلاقی فرزندان ❖ جذاب شدن جایگزین‌های ازدواج (کار، تفریح و...) ❖ وجود خواهر و برادر بزرگتر ❖ انتقال تصمیم‌گیری در مورد ازدواج از والدین به فرزندان

با دقت در عوامل مندرج در جدول فوق، می‌توان دید که این عوامل به دو گروه کلی عوامل اقتصادی و عوامل فرهنگی قابل تقسیم هستند. علل احصاء شده برای تاخیر و گریز از ازدواج در کنار واقعیت تشدید روز افزون تاخیر و گریز از ازدواج در استان، حاکی از این است که نه تنها با گذر زمان، موانع و مشکلات اقتصادی

و فرهنگی مانع ازدواج کاهش نیافته‌اند، بلکه سیر صعودی نیز داشته‌اند. سناریوی محتمل جمعیتی با فرض عدم تغییر در باورها و رفتارهای کنشگران موضوع جمعیت و ادامه موضع انفعالی آنان در برابر تحولات جمعیتی نوشته شد. ولی همان‌طور که گفته شد، سناریوی مطلوب به نحوی طراحی شده است که تحقق آن مستلزم تغییر باور و رفتار کنشگران در راستای رفع موانع و مشکلات تزویج جوانان و رونق تشکیل خانواده در جامعه است.

مشکل دیگر در وضع موجود و احیانا تداوم آن، کاهش تمایل خانواده‌ها به فرزندآوری است که این موضوع نیز ناشی از برخی مشکلات اقتصادی و معیشتی و همچنین بعضی عوامل فرهنگی است. مولفه مهم دیگر در تحولات جمعیتی استان، مهاجرت است. بررسی تعداد مهاجرت وارده شده به استان و خارج شده از استان نشان‌دهنده خالص منفی مهاجرت برای استان بوده و متأسفانه میزان خالص مهاجرت روندی فزاینده را نیز نشان می‌دهد. بنابراین برای اینکه آینده جمعیتی استان با سناریوی مطلوب واگرایی کمتری داشته باشد؛ لازم است رویکرد و رفتار کنشگران جمعیتی باید در راستای کاهش (و یا حداقل تثبیت مهاجرت) باشد.

تفکر و احصاء کنشگران تحولات جمعیتی، ما را به فهرستی طولانی از کنشگران می‌رساند. اما برخی از این کنشگران دارای ضریب اهمیت بیشتری نسبت به سایر کنشگران هستند. در فصل ۳ مهمترین کنشگران جمعیتی احصاء شده معرفی شدند. برخی از این کنشگران مانند کنشگران محیطی تحت اراده و مدیریت انسان نمی‌باشند. اما بسیاری از آنها کنشگرانی هستند که تغییر در اراده و تفکر انسان می‌تواند تغییراتی در رفتار آنها به وجود آورد.

۴-۲-۱- کنشگران محیطی

محیط جغرافیایی هر منطقه، تاثیر بسیار مهمی بر کلیه ابعاد زندگی ساکنین منطقه دارد. بدون تردید، تحولات جمعیتی نیز مشمول این اثرپذیری هستند. هنوز هم علی‌رغم پیشرفت‌های علمی و فنی، امکانات اولیه زندگی مانند آب، هوا و زمینه فعالیت اقتصادی و تامین معیشت وابستگی زیادی به محیط جغرافیایی

زندگی دارد. تقریباً بسط و توسعه فیزیکی محیط جغرافیایی و امکانات طبیعی خدادادی کاری غیر ممکن است و تنها کاری که از دست بشر (به شرط وجود عقل و درایت) بر می‌آید این است که با افزایش بهره‌وری، امکان بهره‌مندی تعداد افراد بیشتری را از امکانات محدود طبیعی فراهم سازد. البته حرکت به سوی استفاده بهینه به روش افزایش بهره‌وری دارای یک مرز انتهایی است و پس از رسیدن به این مرز و حصول مصرف بهینه، امکان پیشرفت بیشتر وجود نخواهد داشت. به عبارت دیگر هر سرزمین دارای ظرفیتی (محدود) برای سکنه انسانی است که از آن تحت عنوان «ظرفیت تحمل سرزمینی» یاد می‌شود (روغنی، ۱۳۹۷). آنچه در بررسی وضعیت گذشته و حال جمعیت استان چهارمحال و بختیاری و امکانات طبیعی این استان دیده می‌شود این است که به فرض عدم تعرض از خارج از استان به این امکانات و سرقت آن، این استان ظرفیت و استعداد تامین تقریباً ۲۵ الی ۳۰ درصد بیش از جمعیت کنونی را داشته و از همین روی افزایش بیش از حد انتظار موالید در استان با مهاجرت از استان متعادل خواهد شد.

۴-۲-۲-۴- کنشگران حاکمیتی ملی

۴-۲-۲-۴-۱- مجلس شورای اسلامی (قوه مقننه)

مجلس شورای اسلامی به عنوان قوه قانون‌گذار در کشور دو وظیفه مهم قانون‌گذاری و نظارت بر حسن اجرای قانون در کشور را به عهده دارد. به قوت می‌توان گفت که ریل‌گذاری و تعیین مسیر حرکت و حتی تعیین سرعت حرکت در موضوعات مختلف بر عهده مجلس است و در صورتی که مجلس برای اجرایی شدن یک موضوع اهتمام لازم را داشته باشد، با قانون‌گذاری مناسب و نظارت و مراقبت از نحوه اجرای قانون در آن موضوع، می‌تواند حصول نتیجه مطلوب را به امری حتمی تبدیل نماید. در فصل اول، قوانین گذشته و کنونی مرتبط با جمعیت و خانواده مرور و نتایج جمعیتی حاصل از این قوانین نیز در فصل دوم مشاهده گردید. همچنین گفته شد برای رسیدن به آینده‌ای مطلوب ناچار از تغییر باور و تغییر رفتار در کنشگران هستیم. یکی از مهمترین تغییرات الزامی برای تغییر مسیر از آینده محتمل به آینده مطلوب، تغییر در قوانین مرتبط با جمعیت و خانواده است. در زمان نگارش این گزارش کمتر از یکسال از عمر مجلس یازدهم گذشته و با

رصد مکالمات و اقدامات این مجلس، به نظر می‌رسد باور اکثر اعضای این مجلس استقرار راهبرد افزایش ازدواج و افزایش مولید در جامعه است. مهم‌ترین اقدام این مجلس در چندماهه ابتدای فعالیت؛ جمع‌بندی نظرات و پیشنهادات در خصوص مدیریت جمعیت و تهیه طرحی تحت عنوان «طرح جوانی جمعیت و حمایت خانواده» است که به دلیل اهمیت، متن کامل طرح مذکور در زیر مشاهده می‌گردد.

طرح جمعیت و تعالی خانواده

«فصل اول - کلیات

ماده ۱- تعاریف

۱- هدف:

نیل به نرخ باروری کل به حداقل دو و نیم فرزند به ازای هر زن تا سال ۱۴۰۴ و افزایش این میزان به منظور حفظ جوانی جمعیت توأم با ارتقای کیفی جمعیت متناسب با مقتضیات سیاست‌های کلان جمعیتی
۲- آمایش سرزمین:

بررسی امکانات، مقدرات، پراکندگی جمعیت و تناسب جمعیتی بین مناطق مختلف کشور به منظور افزایش بهره‌وری و ارتقای سطح کیفی زندگی متناسب با سیاست‌های جمعیتی
۳- سبک زندگی ایرانی- اسلامی:

الگوی زندگی ایرانی- اسلامی است که بر مبنای سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری و نقشه مهندسی فرهنگی کشور تبیین و ترویج می‌شود. (مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی کشور)

۴- سطح جانشینی باروری:

سطحی از باروری است که در آن میزان کمی جمعیت از یک نسل به نسل بعدی جایگزین می‌شود. این عدد در محاسبات علمی حداقل دو و یک دهم می‌باشد.

۵- اصطلاحات اختصاری و عبارات معادل آنها:

الف) وزارت بهداشت: وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

ب) وزارت علوم: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

- (پ) وزارت تعاون: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
- (ت) وزارت ارشاد: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- (ث) وزارت اقتصاد: وزارت امور اقتصادی و دارایی
- (ج) وزارت ارتباطات: وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات
- (چ) وزارت ورزش: وزارت ورزش و جوانان
- (ح) حوزه علمیه: مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه برادران و خواهران
- (خ) ستاد جمعیت: ستاد جمعیت و تعالی خانواده
- (د) مجلس: مجلس شورای اسلامی
- (ذ) صدا و سیما: سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران
- (ر) سازمان سینمایی: سازمان سینمایی و سمعی بصری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- (ز) شورای عالی سلامت: شورای عالی سلامت و امنیت غذایی
- (ژ) نیروی انتظامی: نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران
- (س) ستاد کل: ستاد کل نیروهای مسلح
- (ش) کمیته امداد: کمیته امداد امام خمینی

فصل دوم - کاهش سن ازدواج

ماده ۲- وزارت آموزش و پرورش مکلف است با همکاری حوزه علمیه و سازمان تبلیغات اسلامی مهارت‌های مربوط به سبک زندگی ایرانی - اسلامی از جمله: رشد شخصیتی و جامعه پذیری، مهارت‌های فردی، ازدواج صحیح، در زمان نیاز و آسان، خانواده متعالی در راستای ترویج فرهنگ ارزش دانستن ازدواج و فرزندآوری، فرهنگ‌سازی مسؤلیت‌پذیری برای تشکیل و تعالی خانواده با لحاظ اصول روان‌شناختی یادگیری مبتنی بر اجرای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در متون آموزشی کلیه مقاطع تحصیلی تا دانشگاه وارد نماید.

تبصره- وزارت آموزش و پرورش مکلف است با همکاری وزارت بهداشت، مهارت‌های لازم تربیتی دوران بلوغ و ازدواج را از طریق آموزش مستمر و مسؤولانه اولیاء، متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی و سن دانش آموزان آموزش دهند.

ماده ۳- وزارت آموزش و پرورش، بهداشت و علوم مکلفند، به منظور پیشگیری از طلاق و آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن و نهادینه کردن هنجارهای صیانت از حرمت و تحکیم خانواده، از طریق اختصاص بخشی از متون درسی، متناسب با مقاطع تحصیلی و به کارگیری روش‌های آموزشی و فعالیت‌های پرورشی و تربیتی، ایجاد مهارت در معلمان، اساتید و مربیان، حداکثر ظرف مدت دو سال پس از ابلاغ این قانون، اقدام نمایند.

ماده ۴- وزارتخانه‌های علوم و بهداشت و سایر مراکز آموزش عالی با توجه به سیاست‌های کلی ابلاغی جمعیت (ابلاغی مقام معظم رهبری ۹۳/۲/۳۰) مکلفند درس «دانش خانواده و جمعیت» مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی را با هدف ارتقای مهارت‌های کافی برای ازدواج در زمان نیاز و تشویق فرزندآوری و ایفای نقش‌های همسری، پدری، مادر و فرزنددی در راستای تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده و ضمن رعایت پویایی محتوایی، تدریس آن را حداکثر تا یکسال پس از ابلاغ این قانون در کلیه رشته‌های مراکز آموزش دولتی و غیردولتی به صورت دروس الزامی به مرحله اجرا درآورند.

تبصره- وزارتخانه‌های علوم و بهداشت و سایر مراکز آموزش عالی ضمن حذف کلیه عناوین و محتوای آموزشی معطوف به کاهش رشد جمعیت، مکلفند با رویکرد افزایش رشد جمعیت و ارتقای نرخ باروری، متناسب با سیاست‌ها و نیازهای این قانون، با راه اندازی رشته‌های مختلف تحصیلی با همکاری شورای تحول و ارتقای علوم انسانی شورای عالی انقلاب فرهنگی تا یکسال تحصیلی پس از ابلاغ این قانون، اقدامات لازم را به عمل آورند.

ماده ۵- کلیه دستگاه‌های فرهنگی از جمله صدا و سیما، وزارت ارشاد و سازمان تبلیغات اسلامی (حوزه هنری) متناسب با وظایف خود موظفند با همکاری حوزه علمیه، مجموعه برنامه‌های هدفمند و اثربخش برای ترویج و نهادینه‌سازی سبک زندگی ایرانی - اسلامی، هماهنگ با تشکیل، تعالی و نقش محوری خانواده و تشویق به فرزندآوری بیشتر و ایفای هر چه کاملتر نقش‌های همسری، پدری، مادری و فرزنددی را با در نظر گرفتن اولویت‌ها و ظرفیت‌های ملی و محلی تهیه، تدوین و اجراء کنند.

تبصره ۱- صدا و سیما، سازمان تبلیغات (حوزه هنری) و وزارت ارشاد (از جمله سازمان سینمایی) مکلفند به منظور اجرای حکم این ماده در پرداختن به فعالیت‌های اجتماعی، تحصیلی و اشتغال زنان، محوریت نقش‌های خانوادگی (مادری - همسر) را مدنظر قرار دهند و از تولید برنامه‌های مخرب خانواده بهره‌بردارند و همچنین سازمان صدا و سیما و سازمان امور سینمایی کشور مکلفند در تهیه فیلم، سریال و برنامه گفتگومحور، موضوع ازدواج آسان، کارکردهای مثبت فرزندآوری و تعدد فرزندان در خانواده را فرهنگ سازی نمایند.

تبصره ۲- صدا و سیما مکلف است در اجرای این ماده، برنامه‌هایی در جهت ترویج ازدواج آسان و در زمان نیاز تبیین ضد ارزش بودن طلاق و آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن و فرهنگ افزایش پایداری زوجین به خانواده و حفظ حرمت آن تهیه و پخش نماید.

تبصره ۳- وزارت ارشاد مکلف است، در جهت اجرای این قانون براساس شاخص‌های ستاد جمعیت بر محتوای فضاهای مجازی نظارت کند و همچنین وزارت ارشاد موظف است، زمینه‌های جلب مشارکت فعال و مؤثر روزنامه نگاران، فیلم سازان و سایر هنرمندانی را که به نحوی با آن وزارتخانه ارتباط دارند به منظور ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی از ضرورت و کارکردهای مثبت فرزندآوری را فراهم نمایند.

تبصره ۴- وزارت ارشاد و سازمان صدا و سیما موظفند در همه برنامه‌های خود به طور خاص فیلم و سریال و تبلیغات بازرگانی از اشاعه خانواده‌های یک و دو فرزند جلوگیری کنند.

ماده ۶- وزارتخانه‌های علوم، بهداشت، ورزش و جوانان و سازمان نظام روانشناسی و مشاوره براساس سیاست‌ها و برنامه‌های مصوب ستاد جمعیت و طبق وظایف تکلیفی خود مکلفند امکان بهره‌مندی و برخورداری کسانی را که قصد ازدواج دارند از مشاوره‌های عمومی، تخصصی و مهارت‌های فردی حین و پس از ازدواج، در راستای تشکیل و تحکیم بنیان خانواده با محوریت ازدواج موفق و فرزندآوری بیشتر فراهم آورند.

تبصره: سازمان نظام روانشناسی و مشاوره کشور (مصوب سال ۱۳۸۲) موظف است با صدور مجوزهای لازم و فراگیر با همکاری و حمایت‌های دولت نسبت به ارائه خدمات روانشناختی و مشاوره و آموزش‌های قبل، حین و بعد از ازدواج، فرزندآوری بیشتر و تعالی خانواده در راستای سبک زندگی اسلامی - ایران و

کاهش طلاق از طریق دانش آموختگان و متخصصین این امر اقدام و گزارش آن را مستمراً به ستاد جمعیت ارائه نماید.

ماده ۷- کلیه مراکز تحقیقاتی کشور که در ارتباط با احکام مندرج در این قانون فعالیت دارند و از بودجه عمومی دولت، اعتبار دریافت می کنند، مکلفند از تاریخ ابلاغ این قانون، هر ساله حداقل ده درصد (۱۰٪) از اعتبارات پژوهشی و تحقیقاتی خود را به مطالعات، تحقیقات و پژوهش های مرتبط با خانواده و جمعیت در راستای اولویت های برنامه های پژوهشی که هر ساله از سوی «ستاد جمعیت» تعیین می شود اختصاص دهند.

ماده ۸- دولت مکلف است نیم درصد (۵٪) از اعتبارات وزارتخانه های علوم، بهداشت و کلیه مؤسسات آموزش عالی دولتی را به کمک ودیعه مسکن و تأمین خوابگاه های مناسب برای دانشجویان متأهل با اولویت افراد دارای فرزند تخصیص دهد.

تبصره ۱- بانک ها موظفند تسهیلات لازم با سود پایین را جهت ساخت خوابگاه های دانشجویی و حوزوی خودگردان برای دانشجویان و طلاب متأهل مرد و متأهل زن با اولویت افراد دارای فرزند در اختیار بخش خصوصی، تعاونی - عمومی غیردولتی قرار دهند تا زیر نظر وزارتخانه های علوم و بهداشت و کلیه مؤسسات آموزش عالی و حوزه علمیه، به ساخت و واگذاری خوابگاه های ارزان قیمت اقدام نمایند.

تبصره ۲- صندوق رفاه دانشجویان موظف است مجموعه وام ها و دیعه مسکن را برای دانشجویان متأهل دو برابر و برای دانشجویان متأهل دارای فرزند سه برابر بیشتر از وام ودیعه سال پایه (سال لازم الاجرا شدن قانون) اختصاص دهد.

تبصره ۳- دانشجویان متأهل دارای فرزند عضو بنیاد نخبگان در اولویت بهره مندی از خوابگاه های دانشجویی و وام مندرج در این ماده می باشند.

ماده ۹- وزارت راه و شهرسازی موظف است با رعایت صدر ماده (۱۰۰) قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب ۱۳۸۰/۱۱/۲۷ (با اصلاحات و الحاقات بعدی) نسبت به تأمین زمین خوابگاه های دانشجویی متأهلین به صورت اجاره به شرط تملیک بیست ساله اقدام نماید.

ماده ۱۰- دولت مکلف است طی پنج سال پس از لازم الاجراء شدن این قانون در تمامی شهرهایی که دارای حوزه علمیه می باشند برای طلاب متأهل دارای فرزند در زمان تحصیل آنها، از طریق توسعه مسکن

و سایر منابع در اختیار و تسهیلات بانکی، در تعامل و توسط مرکز خدمات حوزه‌های علمیه خوابگاه مناسب فراهم نماید.

ماده ۱۱- دولت مکلف است با اولویت استان‌های با میانگین سن ازدواج ۲۴ سال یا بیشتر فقط برای یک بار به افرادی که در سنین پیش از ۲۰ سال تمام ازدواج دائم می‌کنند هدیه ازدواج پرداخت نماید. میزان و نوع هدیه ازدواج در آیین نامه اجرایی که توسط وزارت ورزش و سازمان برنامه و بودجه ظرف مدت شش ماه پس از ابلاغ این قانون تهیه و به تأیید ستاد جمعیت می‌رسد، تعیین و هر ساله در قانون بودجه سنواتی منظور می‌گردد.

ماده ۱۲- در کلیه بخش‌های دولتی اولویت استخدام در شرایط مساوی به ترتیب با مردان متأهل دارای فرزند، مردان متأهل فاقد فرزند، زنان سرپرست خانوار و بانوان مجرد دارای بار تکفل اعضای خانواده می‌باشد.

تبصره- مشاغل گروه علوم پزشکی از قبیل پزشکی و پرستاری برای بیماران زن، و همچنین معلمی که به لحاظ ضرورت تفکیک جنسیتی، استخدام بانوان در آنها دارای اولویت است، از شمول این ماده مستثنی هستند.

ماده ۱۳- ستاد کل موظف است در راستای اجرای این قانون، با اذن مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) حمایت‌ها و تسهیلات لازم از قبیل کسر خدمت، افزایش حداقل دو برابری ودیعه و کمک هزینه مسکن سربازان متأهل، با اولویت سربازان دارای فرزند فراهم نماید.

تبصره- در صورت تأیید ستاد کل نیروهای مسلح، کارکنان و مشمولان خدمت وظیفه عمومی به ازای هر فرزند از چهار ماه کسر خدمت برخوردار می‌گردند.

فصل سوم- کاهش میزان طلاق

ماده ۱۴- قوه قضائیه و شورای عالی اجتماعی کشور مکلفند ضمن ارزیابی اجرای قانون حمایت خانواده، مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۱ گزارش سالانه شامل عوامل وقوع طلاق، آسیب‌شناسی قضائی و اجتماعی از دعوی خانواده و موارد مرتبط دیگر با علل طلاق را برای پیگیری به مجلس و نهادهای ذی‌ربط ارائه نمایند.

ماده ۱۵- قوه قضائیه مکلف است ضمن رعایت ضوابط مقرر در قانون حمایت خانواده، با همکاری کانون‌های وکلای دادگستری و مرکز امور مشاوران حقوقی، وکلا و کارشناسان قوه قضائیه، تمهیدات لازم را به منظور استفاده از خدمات وکلا در دعاوی خانوادگی با اولویت وکلای متأهل همجنس، که دوره‌های آموزشی تخصصی مربوطه را گذرانده‌اند، فراهم آورد.

تبصره: وزارت دادگستری موظف است ظرف شش ماه پس از تصویب این قانون، آیین نامه اجرایی تشکیل شوراهای حل اختلاف خانوادگی را با تأکید بر مردمی بودن آن تدوین و به تصویب هیأت وزیران برساند.

ماده ۱۶- قوه قضائیه موظف است برای پیشگیری از اختلاف‌ها و بحران‌های خانوادگی و وقوع طلاق و اجرای موثر ماده ۱۶ قانون حمایت خانواده، نسبت به نظارت فنی عملکردی براساس اهداف، موازین اسلامی و قانونی و اجرایی امور مراکز مشاوره خانواده (دارای مجوز از مرکز امور مشاوران) که در معیت دادگاه‌های خانواده فعالیت می‌کنند، هماهنگی و ساماندهی لازم را انجام دهد.

تبصره: قوه قضائیه مکلف است در پرونده‌های طلاق، برای شعب شورای حل اختلاف و قضاتی که پرونده‌های آنها منجر به صلح بین زوجین می‌شود، براساس تعداد پرونده‌های مختومه، مشوق‌های لازم را در نظر بگیرد.

ماده ۱۷- نیروی انتظامی موظف است در موضوع دعاوی خانوادگی، از پلیس تخصصی زن و مرد، با آموزش‌های لازم با اولویت پلیس متأهل و همجنس متناسب با این مأموریت استفاده کند.

ماده ۱۸- وزارت بهداشت مکلف است با تجهیز آزمایشگاه‌های مرتبط با سلامت ازدواج در مورد به کارگیری روش‌های دقیقتر تشخیص اعتیاد به انواع موادمخدر صنعتی و غیرصنعتی قبل از ازدواج اقدام نماید.

فصل چهارم - حمایت از فرزندآوری

ماده ۱۹- مدت مرخصی زایمان برای کارکنان زن در دستگاه‌های اجرائی موضوع ماده (۵) قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶/۷/۸، بخش‌های غیردولتی و مشمولان قانون کار، نه ماه تمام با پرداخت حقوق و فوق‌العاده‌های مرتبط می‌باشد. در صورت درخواست مادر تا دو ماه از این مرخصی در ماه‌های پایانی بارداری قابل استفاده است.

تبصره ۱- بانوانی که در طول دوران بارداری با تأیید پزشک معتمد، از مرخصی استعلاجی استفاده می‌کنند نیز از نه ماه مرخصی زایمان بهره‌مند می‌شوند و مدت مرخصی استعلاجی از مرخصی زایمان آنان کسر نمی‌شود.

تبصره ۲- امنیت شغلی مادران از قبیل حفظ پست سازمانی یا اختصاص پست همتراز پس از پایان مرخصی زایمان و در حین شیردهی (موضوع قانون ترویج تغذیه با شیر مادر) باید تأمین شود. در این دوران نقل و انتقال و تغییر شغل بدون درخواست مادر شاغل ممنوع است.

تبصره ۳- مرخصی زایمان برای وضع حمل‌های دوقلو و بیشتر، دوازده ماه با استفاده از حقوق و فوق‌العاده‌های مرتبط تعیین می‌شود.

تبصره ۴- به منظور حمایت از مادران و مشارکت در مراقبت از نوزاد، پس از زایمان مادر اعم از شاغل یا غیرشاغل پدر می‌تواند از دو هفته مرخصی با استفاده از حقوق و فوق‌العاده‌های مرتبط بدون کسر از مرخصی استحقاقی و بدون امکان ذخیره‌سازی بهره‌مند شود. برای پدران دارای فرزند دوقلو و بیشتر، این مدت یک ماه می‌باشد.

تبصره ۵- مدت مرخصی موضوع این ماده در موارد خاص از قبیل: تولد نوزاد مرده، فوت نوزاد در حین استفاده مادر از مرخصی زایمان، پذیرش سرپرستی، تولد نوزاد توسط مادر میزبان و پذیرنده نوزاد (روش‌های درمان نازایی) برابر آیین‌نامه‌ای است که ظرف مدت شش ماه پس از ابلاغ این قانون به پیشنهاد وزارت بهداشت به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

ماده ۲۰- کلیه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی موظفند با تقاضای کتبی دانشجویان باردار، همراه گواهی پزشک متخصص یا ماما و معتمد، مرخصی حداکثر پنج نیمسال تحصیلی (یک نیمسال قبل از زایمان و حداکثر چهار نیمسال بعد از زایمان)، به ازای هر زایمان در کلیه مقاطع تحصیلی بدون احتساب در سنوات تحصیلی آنان موافقت کنند.

تبصره ۱- مادران فرزندان زیر سه سال می‌توانند حداکثر تا چهار نیم سال از مرخصی مذکور استفاده نمایند.

تبصره ۲- دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی موظف اند نسبت به تقاضای دانشجویان دارای فرزند یا باردار جهت انتقال و میهمانی به نزدیکترین مرکز دانشگاهی به محل سکونتشان موافقت کنند.

تبصره ۳- کلیه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و مراکزی که اقدام به جذب هیأت علمی می‌نمایند مکلفند برای جذب دو سال به ازای هر فرزند به سقف مجاز شرایط سنی، برای زنان دارای فرزند اضافه نمایند. همچنین برای ارتقا به مدارج بالاتر نیز به ازای تولد هر فرزند دو سال به حداکثر زمان مجاز برای ارتقا افزوده می‌شود.

تبصره ۴- بانوان عضو هیئت علمی به ازاء تولد هر فرزند می‌توانند از دو سال مرخصی بدون حقوق استفاده کنند. در این ایام دانشگاه مکلف است بیمه آنان را به طور کامل بپردازد تا سنوات تدریس و بازنشستگی آنان مانند سایرین محاسبه شود.

تبصره ۵- بانوان متأهل دارای فرزند باید طرح عمومی و تخصصی پزشکی، دندانپزشکی، و داروسازی را در شهری که همسر و فرزندان آنان در آنجا زندگی می‌کنند و یا مراکز نزدیک به آن شهر که امکان رفت و آمد روزانه فراهم باشد، بگذرانند. موارد استثناء باید به تأیید وزارت بهداشت برسد.

ماده ۲۱- دولت مکلف است کلیه مادران را طی دوران بارداری و بعد از آن تا سه سال و کودکان را تا سن سه سالگی، در صورتی که فاقد پوشش بیمه درمان باشند، براساس آزمون وسع، تحت حمایت‌های بیمه درمانی پایه قرار دهد.

ماده ۲۲- دولت مکلف است سبد تغذیه رایگان ماهانه را برای مادران باردار و یا دارای فرزند زیر سه سال تحت پوشش نهادهای حمایتی (کمیته امداد و سازمان بهزیستی) پیش‌بینی نماید.

تبصره- وزارت تعاون مکلف است به خانواده‌هایی که تحت پوشش نهادهای حمایتی نمی‌باشند و صلاحیت آنها از طریق «آزمون وسع» بررسی و تأیید می‌شود، سبد تغذیه رایگان ماهانه اختصاص دهد.

ماده ۲۳- دولت مکلف است وام قرض‌الحسنه «فرزند» را به ازای تولد هر فرزند از طریق بانک‌های عامل، به مادر پرداخت نماید.

تبصره- با هدف تحقق سیاست‌های کلی نظام در موضوع جمعیت، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران موظف است کلیه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری کشور را ملزم کند به اندازه سهم خود از مجموع کلیه منابع در اختیار قرض‌الحسنه پس‌انداز و قرض‌الحسنه جاری در پرداخت «تسهیلات قرض‌الحسنه فرزند دوم» مشارکت نمایند. مبلغ این تسهیلات در سال ۱۳۹۹ برابر فرزند اول پنجاه میلیون ریال، فرزند دوم صد

میلیون ریال و فرزند سوم به بعد صد و پنجاه میلیون ریال با دوره بازپرداخت دو ساله خواهد بود و بانک مرکزی موظف است این مبلغ را هر ساله حداقل به میزان نرخ تورم مصرف‌کننده افزایش دهد.

ماده ۲۴- دولت مکلف است به کارکنانی که از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون فرزندان دوم به بعد ایشان به دنیا می‌آید، براساس آمایش سرزمینی با اولویت استان‌های با نرخ باروری کمتر از حد جانشینی و نیز با اولویت روستاها، پنجاه درصد (۵۰٪) بیشتر از فرزند قبلی حق اولاد پرداخت نماید.

تبصره ۱- دولت مکلف است حق اولاد خانواده‌های دارای فرزندان دوقلو و بیشتر را سه برابر به ازای هر فرزند پرداخت نماید.

تبصره ۲- دولت مکلف است یارانه خانواده‌های نیازمندان دارای فرزند چند قلو را براساس معرفی کمیته امداد یا سازمان بهزیستی، از محل تعدیل یارانه‌ها دو برابر یارانه خانواده معمولی پرداخت نماید.

تبصره ۳- سازمان هدفمندی یارانه‌ها مکلف است نسبت به افزایش پلکانی یارانه خانواده‌های دارای سه فرزند و بیشتر از محل حذف یارانه دهک‌های پردرآمد اقدام نماید.

تبصره ۴- اولویت دریافت تسهیلات قانون سامان‌دهی و حمایت از مشاغل خانگی مصوب ۱۳۸۹/۲/۲۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی با خانواده‌های دارای فرزند است.

ماده ۲۵- به منظور رعایت عدالت مالیاتی و تشویق تشکیل خانواده و افزایش باروری، دولت مکلف است برای شاغلان دارای ۳ فرزند به بالا تا سن ۲۰ سالگی فرزندان، واحد مالیاتی را از فرد به خانواده تغییر دهد.

تبصره- دولت مکلف است، آیین‌نامه اجرایی این ماده را تا ۲ ماه پس از ابلاغ این قانون به پیشنهاد وزارت امور اقتصاد و دارایی تصویب نماید.

ماده ۲۶- دولت مکلف است برای خانواده‌های دارای سه فرزند و بالاتر (زیر ۲۰ سال) که یکی از زوجین دارای تحصیلات دانشگاهی لیسانس و بالاتر، نخبگان، مخترعین و دارندگان تحصیلات حوزوی سطح دو و بالاتر (حداقل یکی از زوجین) که فاقد مسکن می‌باشند و از تسهیلات دولتی برای مسکن استفاده نکرده‌اند، وام خرد مسکن به میزان حداقل دو برابر سقف وام‌های اعطایی بانک مسکن، با بازپرداخت ۲۰ ساله و حداقل سود بانکی بخش مسکن با پرداخت مابه‌التفاوت یا قطعه زمین مسکونی ۱۵۰ تا ۲۰۰ متر در شهرها (به استثنای کلان‌شهرها) به شرط تعهد ساخت و سکونت حداقل ۱۵ سال در آن تامین نماید.

تبصره ۱- حداقل میزان وام و اندازه قطعه مسکونی به ازای داشتن فرزند سوم در این ماده تعیین شده است و به ازای فرزند چهارم و بالاتر، میزان وام و اندازه قطعه زمین به صورت پلکانی افزایش می‌یابد که میزان افزایش به پیشنهاد وزارت راه و شهرسازی توسط هیئت وزیران تعیین و تصویب می‌شود.

تبصره ۲- متقاضیان قطعه زمین در صورتی می‌توانند از این قانون بهره‌مند شوند که ساکن کلان شهرها و مراکز استان‌ها نباشند.

ماده ۲۷- دولت مکلف است با در اختیار قرار دادن زمین با مقیاس بزرگ (حداقل ۵۰۰ متر) و وام ۳ برابر امکان ایجاد مسکن‌های بین نسلی (به منظور زندگی پدربزرگ و مادر بزرگ، فرزندان و نوه‌ها در خانه مسکونی مشترک) را به استثنای کلان شهرها، فراهم نماید.

ماده ۲۸- وزارت بهداشت مکلف است برنامه‌ها و اقدامات لازم را برای برخورداری همه زوج‌هایی که علیرغم اقدام به باروری به مدت دو سال یا بیشتر، صاحب فرزند نشده‌اند، از برنامه‌های غربالگری و تشخیص علت ناباروری و درمان آن تحت پوشش بیمه‌های پایه (با فرانشیز ۱۰ درصد) به عمل آورد. دانشجویانی که تحت درمان ناباروری هستند نیز مشمول ماده ۲۱ این قانون می‌باشند.

تبصره ۱- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی موظفند از طریق شورای عالی بیمه سلامت، ظرف مدت یک سال اقدامات لازم را جهت تعریف خدمات دارویی، پاراکلینیک و عمل‌های ابتدایی و پیشرفته ناباروری اعم از *IVF*، *IUI* و *ICSI* را در بسته خدمات پایه بیمه‌های سلامت انجام دهند. همه بیماران نابارور اعم از مبتلایان به ناباروری اولیه و ثانویه مشمول دریافت خدمات ناباروری مورد اشاره این بند خواهند بود.

تبصره ۲- همه مبتلایان به ناباروری اعم از اولیه و ثانویه، مشمول دریافت خدمات این ماده خواهند بود.
تبصره ۳- وزارت بهداشت مکلف است اقدامات لازم را برای افزایش پذیرش دانشجو در رشته تخصصی ناباروری (فلوشیپ) به عمل آورد.

تبصره ۴- وزارت بهداشت مکلف است سن مجاز برای آزمون‌های دکترای تخصصی و دستیاری پزشکی برای بانوان به ازای تعداد فرزند و طول دوره تحصیل مادرانی که در حال گذراندن دوره دستیاری تخصصی پزشکی افزایش دهد.

ماده ۲۹- وزارت بهداشت، صدا و سیما و سایر رسانه‌ها مکلفند با همکاری مراکز ذی‌ربط به منظور حفظ سلامت مادر و کودک و افزایش بارداری و فرزندآوری سالم، نسبت به فرهنگ‌سازی و آموزش مناسب در ارتباط با تسهیل بارداری موفق در سنین مختلف، زایمان طبیعی و ایمن و پرهیز از سزارین غیرضروری که امکان بارداری فرزند چهارم به بعد را محدود می‌کند، پیشگیری از ناباروری اقدام نمایند.

تبصره ۱- وزارت بهداشت موظف است برای افزایش و تسهیل زایمان‌های طبیعی و پرهیز از سزارین‌های غیرضروری، مراقبت مستمر مامایی (پزشک عمومی و ماما) را در قالب خدمات بیمه‌ای ارائه دهد.

تبصره ۲- وزارت بهداشت مکلف است به منظور فرهنگ‌سازی مؤثر در زمینه فرزندآوری، به ازای تولد فرزند سوم تا ششم در جمعیت تحت پوشش، به بهورزان، مراقبان سلامت و کادر مرتبط کارانه پرداخت نماید.

تبصره ۳- وزارت بهداشت مکلف است با راه‌اندازی پرونده الکترونیک سلامت با بیمارستان‌ها و پزشکانی که تعداد عمل‌های سزارین در کارنامه ماهانه آنها بیش از میانگین جهانی است از طریق حذف کارانه عمل سزارین برای پنج سال، ممانعت به عمل آورد.

ماده ۳۰- وزارت بهداشت مکلف است در اجرای تحقق اصل بیست و نهم (۲۹) قانون اساسی، اقدامات لازم را جهت ترویج و افزایش پوشش مراقبت ویژه از بارداری‌های نیازمند مراقبت بیشتر (پرخطر) با رویکرد ارتقای نرخ باروری کل به مرحله اجراء درآورد.

تبصره- وزارت بهداشت موظف است که از طریق بازنگری در دستورالعمل‌ها و متون آموزشی و ترویجی، هزینه‌های روحی- روانی و اقتصادی دوران بارداری را به حداقل ممکن برساند. ایجاد هرگونه هراس نسبت به امر بارداری، ذیل هر عنوان از جمله پرخطر و ناخواسته، ممنوع می‌باشد.

ماده ۳۱- کلیه وزارخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی و غیردولتی، شهرداری‌ها و نهادهای عمومی و انقلابی، موظفند در طراحی و احداث تمامی ساختمان‌ها و اماکن عمومی اعم از پایانه‌های حمل و نقل درون شهری و برون شهری، مجتمع‌های خدماتی- رفاهی بین‌راهی، ایستگاه‌های راه آهن، ایستگاه‌های قطار شهری (مترو)، پارکینگ‌های بزرگ عمومی، فرودگاه‌ها، فروشگاه‌های زنجیره‌ای، مراکز خرید و مجتمع‌های بزرگ تجاری، دانشگاه‌ها، مراکز بهداشتی- درمانی (درمانگاه‌ها و بیمارستان‌ها)، اماکن مذهبی (مساجد، مصلی، مهدیه)، ورزشگاه‌ها و سالن‌های ورزشی، مراکز فرهنگی- هنری (سینماها،

تالارهای نمایش، فرهنگسراها، مجتمع‌های فرهنگی، موزه‌ها، مراکز همایش، بوستان‌های بزرگ شهری، پارک‌های جنگلی، شهربازی، باغ وحش، هتل‌ها و مراکز اقامتی، مجموعه‌های پذیرایی، به نحوی عمل نمایند که نیازهای نوزادان، کودکان و مادران در این اماکن فراهم گردد.

تبصره ۱- آیین‌نامه اجرایی این ماده ظرف مدت شش ماه از ابلاغ این قانون با مشارکت دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط و با رعایت ضوابط و استانداردها توسط شورای عالی شهرسازی و معماری ایران تهیه و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

تبصره ۲- شهرداری‌ها موظفند با ایجاد کارت منزلت مادران امکان استفاده مادران دارای سه فرزند و بیشتر را از امکانات حمل و نقل عمومی به صورت رایگان و امکان استفاده از امکانات فرهنگی و تفریحی خود به صورت نیم بها فراهم نمایند.

تبصره ۳- ورودیه اماکن و بناهای تاریخی- فرهنگی و موزه‌ها برای خانواده‌های دارای سه فرزند و بیشتر نیم بها خواهد بود. وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی موظف به تهیه و بروزرسانی آیین‌نامه این ماده است.

تبصره ۴- بزرگداشت و تشویق کارکنان دارای چهار فرزند و بیشتر در همه دستگاه‌ها در روز ملی جمعیت ماده ۳۲- وزارت بهداشت با همکاری سایر دستگاه‌های ذیربط، مکلف است با رویکرد افزایش رشد جمعیت و تأکید بر اثرات مثبت بارداری و فواید فرزندآوری، حداکثر تا دو سال پس از ابلاغ این قانون، نسبت به تغییر، اصلاح، تکمیل و بروزرسانی علمی متون و منابع آموزشی، به بازآموزی و تربیت کادر و ارائه‌دهندگان این آموزش‌ها اقدام نماید.

تبصره ۱- وزارت بهداشت با همکاری حوزه علمیه موظف است حداکثر ظرف سه ماه پس از ابلاغ این قانون، برنامه جامع کاهش سقط جنین و اصلاح قوانین مرتبط را تهیه و پس از تصویب در شورای عالی سلامت و تأیید ستاد جمعیت اجراء نماید.

تبصره ۲- ایجاد سامانه همگانی ویژه جهت گزارش مردمی متخلفین فروش دارو و انجام سقط غیرقانونی بازبینی مبانی، روندها و اندیکاسیون‌های پزشکی سقط درمانی با استفتاء از حاکم شرع موظف شدن صدا و سیما برای تبیین حرمت شرعی سقط عمدی، آشکار کردن قبح عاطفی و اجتماعی آن و مقابله با نشر مفاهیم مبلغ سقط عمدی در رسانه‌ها و بیان آسیب‌های جسمی، روحی و روانی این عمل

تبصره ۳- وزارت بهداشت موظف است با مشارکت دستگاه‌ها و نهادهای ذیربط، ضمن فراهم نمودن برخورداری همه زوجین از مراقبت‌های پیش از بارداری و ضمن بارداری، به منظور کاهش میانگین فاصله ازدواج تا تولد فرزند اول و فرزندآوری‌های بعدی اقدامات لازم را انجام دهد. همچنین وزارت بهداشت موظف است تمام کادر شبکه‌های بهداشت و درمان و مراکز بهداشت کشور را نسبت به موضوع حیاتی جمعیت توجیه نموده و برای تشویق مردم نسبت به فرزندآوری بیشتر، به محتوای علمی و انگیزشی مجهز نماید.

ماده ۳۳- به منظور سیاست‌گذاری جامع، هدایت، ایجاد هماهنگی بین بخشی، نظارت کلان بر برنامه‌ها، اقدامات و ارزیابی عملکرد مربوط به وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرائی ذیربط و نهادهای عمومی و نیز بسیج ملی برای جلب مشارکت فراگیر در تحقق سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله العالی) ستاد جمعیت و تعالی خانواده مرتبط با شورای عالی انقلاب فرهنگی تشکیل می‌شود.»

مطالعه طرح «جوانی جمعیت و حمایت خانواده» نشان می‌دهد که طرح مذکور طرح جامعی است و رفع کلیه نقاط ضعف راهبرد کنونی در مدیریت جمعیت را هدف قرار داده است. تعیین راهبرد و اقدامات همگرا با هدف افزایش تعداد ازدواج و کاهش طلاق و تلاش برای افزایش تمایل به فرزندآوری از جمله مهمترین مباحث مطرح شده در این طرح است که در صورت تبدیل به قانون و اجرا می‌تواند ما را به سناریوی مطلوب جمعیت برساند. اما نکته بسیار مهم در هر قانون دارا بودن قابلیت اجراست. قانونی که قابلیت اجرا نداشته باشد، ضمن این که هدف را محقق نمی‌کند موجب یاس و بی‌اعتمادی مردم نسبت به حاکمیت می‌گردد. متأسفانه در دو دهه اخیر برخی وعده‌ها مانند اهدای هدیه تولد از سوی دولت به نوزدان و... مطرح ولی هیچگاه اجرایی نگردید. وعده‌هایی که امکان تحقق آنها وجود ندارد، مخرب‌ترین عامل تخریب اعتماد است. حال اگر وعده‌ها در قالب قانون مصوب درآید و به مرحله اجرا نرسد، اعتماد مردمی را با قدرت و شدت بیشتری تخریب خواهد کرد. مطالعه و مرور طرح جوانی جمعیت و تعالی خانواده، نشان می‌دهد برخی از مواد و تبصره‌های این طرح، حاوی وعده‌ها و مشوق‌هایی موثر برای ازدواج و فرزندآوری است. وعده‌ها و مشوق‌هایی که بایستی با دقت و وسواس و به دور از احساسات قابلیت اجرا و تحقق آنها بررسی و در صورت

عملی بودن مورد تصویب قرار گیرند. شاید به همین دلیل است که علی‌رغم شور اولیه مجلس برای تهیه و تدوین این طرح، تصویب آن با تاخیری تامل برانگیز مواجه شده و به جای طرح و تصویب در صحن علنی، فرآیند تصویب براساس اصل ۸۵ قانون اساسی به کمیسیون مشترکی از کمیسیون‌های فرهنگی، بهداشت و درمان، اجتماعی، بودجه، اقتصادی، کشاورزی، عمران و امنیت واگذار شده است!

طرح جوانی جمعیت و حمایت خانواده، در صورت تصویب و تبدیل به قانون، طرحی است که به طور مستقیم تحولات جمعیت را هدف گرفته و سعی بلاواسطه در مدیریت جمعیت خواهد داشت. اما نگاه عمیق‌تر به موضوع نشان می‌دهد ریشه کاهش ازدواج، افزایش طلاق و کاهش تمایل به فرزندآوری دلایل مختلف اقتصادی و فرهنگی دارد. بیکاری مهمترین عامل در عدم تمایل به ازدواج است. تورم و بالا بودن سطح قیمت کالاها و خدمات و فاصله بین رقم خط فقر و متوسط درآمدها، عامل دوم در تاخیر و گریز از ازدواج مجردین و اجتناب زوجین از فرزندآوری است. بنابراین برای رفع مشکل جمعیت بایستی عوامل آن به ویژه عوامل مذکور یعنی بیکاری و پایین بودن قدرت خرید مورد توجه واقع شوند. بنابراین در صورت وجود اراده در مجلس برای حل مشکل جمعیت و حصول سناریوی مطلوب جمعیتی، لازم است مجلس در رفع مشکلات اقتصادی مردم اهتمام لازم را داشته باشد.

۴-۲-۲-۲- دولت (قوه مجریه)

دولت وظیفه اداره کشور براساس قانون اساسی و سایر قوانین و قواعد رسمی را بر عهده دارد. اگر قانونی توسط مجلس مصوب گردد ولی اراده و یا توان اجرای آن در دولت وجود نداشته باشد، قانون مسکوت می‌ماند و یا به طور ناقص اجرا می‌گردد و در نتیجه هدف قانون‌گذار تامین محقق نمی‌شود. با توجه به این که اجرای قانون وظیفه دولت است و دولت از امکانات و منابع در اختیار خود آگاهی کامل دارد، در صورتی که قانونی با مشارکت، همدلی و مفاهمه دولت و مجلس تهیه گردد، از ضمانت اجرایی بالاتری برخوردار است. از همین روی درخصوص طرح جوانی و حمایت جمعیت لازم است دولت در درجه اول به کمک مجلس رفته و در صورت نیاز به جرح و تعدیل طرح مذکور، توان کارشناسی خود را با مجلس به مشارکت گذاشته تا در

کوتاه‌ترین زمان ممکن طرح آماده تصویب گردد. البته مجلس نیز بایستی پذیرای این موضوع بوده و با دعوت از دولت برای همکاری در تعدیل طرح، قانونی که قابلیت اجرا داشته باشد را به تصویب برساند. در مرحله بعد لازم است دولت در تدوین برنامه هفتم توسعه اقتصادی و اجتماعی، رویکردی همگرا با قانون جوانی جمعیت و حمایت خانواده را اتخاذ نماید. همچنین در تدوین قانون بودجه سالانه نیز این همگرایی بایستی در دستور کار قرار گیرد. پس از این مراحل اعتقاد قلبی به موضوع و اجرای قوی قوانین مرتبط با جوانی جمعیت مهمترین وظیفه دولت خواهد بود. اقدامات عملی در راستای توسعه متوازن مناطق مختلف کشور، پرهیز از اقدامات احساسی و غیر کارشناسی مانند انتقال حوضه به حوضه آب که موجب تخریب محیط زیست و اقتصاد برخی از مناطق کشور و در نتیجه از دست رفتن امکانات زیستی و تشدید مهاجرت می‌گردد، نیز یکی از پیش‌نیازها و الزامات حصول سناریوی مطلوب جمعیتی محسوب می‌گردد. همان‌طور که افزایش فاصله امکانات اقتصادی و زیرساختی بین مناطق کشور موتور محرکه مهاجرت است، کاهش فاصله بین استان‌ها موجب کنترل مهاجرت و انتفاع کلیه مناطق کشور (مهاجرپذیر و مهاجرفرست) خواهد شد. توسعه متوازن موجب توزیع صحیح جمعیت در بین مناطق کشور خواهد شد. توزیع صحیح جغرافیای جمعیت هم از نظر دفاعی و امنیتی و هم از نظر اقتصادی با اهداف سند آمایش تطابق داشته و یکی از اهداف اسناد آمایش سرزمین است.

تلاش دولت در راستای تسهیل تامین معیشت خانوارهای ایرانی، مبارزه با بیکاری، کنترل تورم و افزایش قدرت خرید خانوارها و حل مشکل مسکن و سهل‌الوصول کردن مسکن نیز از اقدامات اساسی است که در صورت تحقق، موجب رفع موانع ازدواج و فرزندآوری خواهد شد و در نتیجه تحقق سناریوی مطلوب جمعیتی را به امری دست‌یافتنی تبدیل خواهد کرد.

۴-۲-۲-۳- شورای عالی انقلاب فرهنگی

شورای عالی انقلاب فرهنگی، یکی از نهادهایی است که در سال‌های اخیر بیشترین دغدغه و نگرانی را از تحولات جمعیتی داشته و در جلسات متعدد به این موضوع پرداخته است. این شورا در هدف تغییر

وضعیت در تحولات جمعیتی مصوباتی نیز داشته که در فصل اول به آنها اشاره گردید. متأسفانه علی‌رغم این که مصوبات این شورا نیز مانند قوانین مصوب در کشور لازم‌الاجراست، به دلایل مختلف از جمله عدم توجه به ممکن‌الاجرا بودن آنها و عدم پیش‌بینی منابع لازم برای آنها، توسط دولت اجرا نگردیدند. البته محتوای مصوبات اجرا نشده شورای عالی انقلاب فرهنگی، هسته اصلی طرح جوانی جمعیت و تعالی خانواده تدوین شده توسط مجلس را تشکیل داده است. برای نیل به وضعیت پیش‌بینی شده در سناریوی مطلوب جمعیتی، لازم است شورای عالی انقلاب فرهنگی با همان اراده و انگیزه‌ای که در موضوع جمعیت از خود نشان داده است، پیگیر تصویب طرح جوانی جمعیت و تعالی خانواده در مجلس باشد و پس از تصویب، مجدانه خواستار اجرای آن توسط دولت باشد.

۴-۲-۲-۳- مجمع تشخیص مصلحت نظام

مجمع تشخیص مصلحت نظام، به عنوان یکی از نهادهای مشورتی مهم در کشور، متشکل از نخبگان سیاسی کشور است و توان کارشناسی مناسبی را در زیرمجموعه خود گردآورده است. این مجمع همان‌طوری که از نامش پیداست، بایستی مسیرهایی را که منتج به زیان کشور و نظام می‌گردد مسدود و مسیرهای منتهی به سعادت و بهروزی را جایگزین آنها کند. با توجه به نقش مهم تعداد و ساختار جمعیت در قدرت و امنیت کشور، توجه مجمع تشخیص مصلحت نظام به این موضوع و همگرایی و هم‌افزایی آن با مجلس و دولت در راستای تحقق سناریوی مطلوب جمعیتی از الزامات اساسی است.

۴-۲-۳- کنشگران حاکمیتی محلی

۴-۲-۳-۱- مسئولین استانی

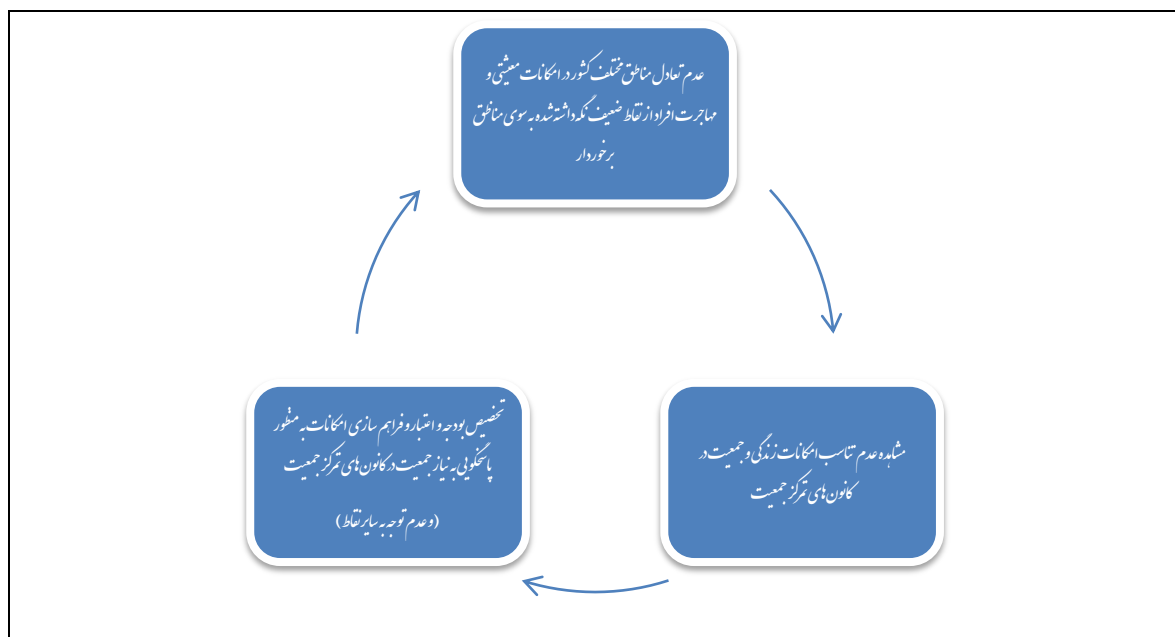
متاسفانه، علی‌رغم صحبت از عدالت و توازن در کشور، توزیع اعتبارات و توزیع تسهیلات در کشور تابع عدالت نبوده و متأثر از قدرت چانه‌زنی نیروهای سیاسی مناطق مختلف کشور است. استان چهارمحال و بختیاری به دلایل گوناگون، تا اکنون متضرر از این نحوه توزیع اعتبارات و امکانات در کشور بوده و در بسیاری از شاخص‌ها (به ویژه شاخص‌های اقتصادی) از میانگین کشوری فاصله قابل توجهی دارد. نرخ بیکاری بسیار بالا و حائز رتبه بودن در این شاخص، پایین بودن سهم تولید ناخالص داخلی و سطح پایین درآمد سرانه در استان گویای وضعیت نامناسب اقتصادی استان چهارمحال و بختیاری است. وضعیت نابسامان اقتصادی، علاوه بر تاثیر منفی بر ازدواج و مولید استان، موجب فرار جمعیت و مهاجرفرستی استان شده است. بدیهی است مسئولین استانی وظیفه دارند با تلاش مضاعف و متقاعد کردن مسئولین ملی، در راستای رفع مشکلات اقتصادی استان گام‌های بلندتری برداشته تا با رفع مشکلات اقتصادی بخشی از مقدمات تحقق سناریوی مطلوب جمعیتی فراهم آید. یکی دیگر از اقدامات لازم در این استان که می‌بایست مسئولین استانی در دستور کار خود داشته باشند، فراهم سازی تسهیلات و امکانات زندگی در نقاط مسکونی است. به عنوان مثال؛ دسترسی به آب شرب سالم یکی از بزرگ‌ترین انتظارات مردم این استان است! در حال حاضر آب شرب بسیاری از شهرها و روستاهای این استان، در وضعیت ناسالم قرار دارد. تعریف و شروع اجرای پروژه انتقال آب بن - بروجن برای رفع این مشکل برای نیمی از جمعیت استان بوده است که متاسفانه به دلایل نامعلوم اجرای آن سرعت خوبی نداشته و انتظار است مسئولین استان لااقل برای تامین حداقل امکانات زندگی (مانند آب شرب و نظایر آن) در استان اقدامات لازم را مبذول دارند. مشکل دیگری که در سال‌های اخیر برای این استان حادث شده است، خشکسالی و فشار استان‌های همجوار برای انتقال اندک آب باقیمانده در این استان است. براساس نظر برخی کارشناسان، انتقال غیر کارشناسی آب از این استان به سایر استان‌ها (موضوعی که اکنون به طور جدی در دستور کار برخی مسئولین ملی است)، قابلیت زندگی در جغرافیای استان چهارمحال و بختیاری را از بین خواهد برد و جمعیت ناچار به مهاجرت و تخلیه استان خواهد شد.

بدیهی است برای پیشگیری از بروز چنین وضعیت خطرناکی که با سناریوی مطلوب جمعیت در تعارض است، لازم است مسئولین استان در مقام دفاع از حقوق شرعی و قانونی مردم این استان اهتمام لازم را داشته باشند.

۴-۲-۳-۲- مسئولین استانی استان‌های همجوار

در فصل دوم و در تبیین وضعیت مهاجرت، دیدیم که استان چهارمحال و بختیاری، استانی مهاجر فرست است و جمعیت این استان به شدت تحت تاثیر عامل مهاجرت قرار دارد. همچنین دیدیم که مقصد بیش از نیمی از مهاجران این استان، استان اصفهان بوده است. همچنین براساس مباحث نظری مهاجرت، تفاوت مطلوبیت زندگی بین دو منطقه مهمترین عامل مهاجرت محسوب می‌شود و مسیر و جهت مهاجرت به سمت مناطقی است که دارای مطلوبیت بیشتری است. مهاجرت در زمان‌های مختلف نیز آثار و تبعات متفاوتی بر مبداء و مقصد مهاجرت دارد. تا قبل از کشف نفت و حصول درآمدهای نفتی توسط دولت‌ها، اقتصاد ایران متکی بر کشاورزی و دامداری بوده و زمین و آب به عنوان عوامل تولید محسوب می‌شدند. در آن دوران استان چهارمحال و بختیاری به واسطه وجود زمین و آب برای کشاورزی و همچنین مراتع سرسبز برای چرای دام، دافع جمعیت نبوده و توانایی حفظ و نگهداشت جمعیت خود را داشته است. پس از کشف نفت و بهره‌مندی دولت‌ها از درآمدهای نفتی، بخشی از درآمدهای نفتی صرف سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف گردید و به دلیل عدم توجه به توازن و تعادل بین مناطق در این سرمایه‌گذاری‌ها، برخی مناطق مانند چهارمحال و بختیاری که در آن زمان بخشی از استان اصفهان محسوب می‌شد، از این سرمایه‌گذاری‌ها بی‌نصیب ماندند و با ادامه این روند یک شکاف عمیق از امکانات، منابع و زیرساخت‌ها بین مناطق مختلف کشور ایجاد گردید. این فاصله و شکاف تفاوت مطلوبیت بین مناطق را موجب گردید و مقدمه مهاجرت‌ها را فراهم نمود. در آغاز امر این مهاجرت‌ها به واسطه فراهم سازی نیروی کار برای کارخانه‌ها و پروژه‌های عمرانی تعریف شده در مناطقی که از این سرمایه‌گذاری‌ها بهره‌مند بودند (مناطق مهاجرپذیر) و با انتقال بخشی از درآمد مهاجرین به زادگاه (مناطق مهاجر فرست)، برای مبداء و مقصد مهاجرت مفید بوده است. اما به تدریج

با رشد جمعیت و بزرگ شدن افراطی برخی از شهرهای مهاجرپذیر، مشکلات پدیده مهاجرت ظاهر گشت. در حال حاضر با توجه به مشکلات عدیده اقتصادی و اجتماعی در جوامع، مهاجرت بیش از آنکه برای نقاط مهاجرفرست ایجاد اشکال نماید، مشکلات نقاط مهاجر پذیر را تشدید کرده است. متأسفانه مسئولین هر استان با تفکر جزیره‌ای همواره سعی در حل مشکلات روز استان و منطقه تحت مدیریت خود را داشته و گاه سعی داشته‌اند حتی به قیمت زیان مناطق و استان‌های دیگر مشکل استان یا منطقه خود را حل نمایند. این تفکر موجب گردیده تا علی‌رغم حل (موقت) مشکل به دلیل ایجاد تفاوت در مطلوبیت بین مناطق، مهاجرین از مناطق کمتر برخوردار به آنجا سرازیر شده و پس از مدت کوتاهی مجدداً آن مشکل در کنار چند مشکل جدید بروز و ظهور یابد و به نظر می‌رسد این روش حل مساله یک به دور و تسلسل باطل مبدل شده است. (شکل زیر)

با توضیحات پیش‌گفته، می‌توان نتیجه گرفت که تفکر جزیره‌ای قادر به حل ریشه‌ای مشکلات نمی‌باشد. راه حل بسیاری از مشکلات شهرهای بزرگ مانند ترافیک، آلودگی هوا و...، حل مسائل و مشکلات نقاط محروم همجوار است. بدون شک راه‌حل‌های که موجب تشدید محرومیت و ایجاد شکاف بین مناطق

می‌گردد، پیش از حل مشکل مورد نظر، موجب ایجاد مشکلات جدیدتر و شدیدتر می‌گردد. متأسفانه در وضعیت کنونی، مسئولین برخی از استان‌های کشور با تفکر جزیره‌ای و بدون توجه به عواقب برخی اقدامات و تصمیم‌های خود در صدد حل مشکلات حوزه‌ای مدیریتی خود هستند و در این راستا با توجه به میزان قدرت چانه‌زنی و گاه نفوذ در مقامات اجرایی ملی حل مشکل خود را به بهای ضرر و زیان استان‌های دیگر پیش می‌برند. فشار برای انتقال حوضه به حوضه آب برای حل مشکل برخی مناطق، بدون توجه به حدوث مشکلات برای مناطق دیگر مصداق بارزی از این تفکر و رفتار است. بنابراین قاطعانه می‌توان گفت یکی از الزامات و پیش‌نیازهای تحقق سناریوی مطلوب جمعیتی در استان و کشور، تغییر باور و رفتار مدیران سایر استان‌ها از تفکر و رفتار جزیره‌ای به تفکر و رفتار کلان و ملی است.

۴-۲-۴- کنشگران فرهنگی

توصیه و عبارت اخلاقی «مواظب افکارت باش که گفتارت می‌شود، مواظب گفتارت باش که رفتارت می‌شود، مواظب رفتارت باش که عادتت می‌شود، مواظب عادتت باش که شخصیتت می‌شود، مواظب شخصیتت باش که سرنوشتت می‌شود» منسوب به مولی‌الموحدین حضرت علی (ع) است. این توصیه مورد تایید و تاکید بسیاری از روانشناسان است. توالی و ترتیب افکار، گفتار، رفتار، عادت و سرنوشت در سطح کلان و جامعه نیز از این فرمایش مولا تبعیت می‌کند. برای تغییر در سرنوشت و رسیدن به آینده مطلوب لازم است ابتدا تفکر و گفتار افراد دستخوش تغییر گردد.

۴-۲-۴-۱- مراجع تقلید و مبلغین مذهبی

دین در کشور ما اسلام و مذهب رسمی، شیعه دوازده امامی است. براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵، بیش از ۹۹ درصد جمعیت استان چهارمحال و بختیاری تابع مذهب شیعه هستند. در مذهب شیعه در صورتی که فردی مجتهد نباشد مقید و ملزم است که در فروع دین و مسائل جاری زندگی فردی و اجتماعی، از یک مجتهد جامع‌الشرایط تقلید نماید. از همین روی نظر و رویکرد مراجع محترم تقلید،

جهت حرکت جامعه اسلامی در هر موضوعی را مشخص می‌کند. جهت‌گیری‌های جمعیتی نیز از این قاعده مستثنی نبوده و تابع همین قاعده کلی است. برنامه‌های کنترل جمعیت زمان ستم‌شاهی به دلیل عدم همراهی و رضایت مراجع تقلید و تقبیح آن توسط مبلغین مذهبی با موفقیت همراه نبوده و علی‌رغم تلاش‌های بسیار به اهداف از پیش تعیین شده دست نیافتند. پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی با توجه به نظر اکثریت مراجع مبنی بر حرمت پیشگیری از بارداری و سقط جنین و اطلاع‌رسانی گسترده مبلغین مذهبی در این راستا، افکار عمومی به این سمت هدایت گردید و در نتیجه تغییر افکار، رفتار و عملکرد در راستای افزایش موالید تغییر یافت. پس از چرخش سیاست جمعیتی در دهه هفتاد شمسی، بسیاری از مراجع و از جمله مقام معظم رهبری سیاست تحدید موالید را به عنوان ضرورت روز کشور پذیرفته و به طور تلویحی مهر تایید بر این تصمیم زدند و با توجه به همراهی مراجع با این تصمیم، برنامه تحدید موالید با موفقیت در کل کشور اجرا گردید. اکنون نیز برای رسیدن به وضعیت پیش‌بینی شده در سناریوی مطلوب (ارجح) جمعیتی نقش مراجع تقلید نقشی بی‌بدیل است. البته نظر اکثریت مراجع در مورد ازدواج و فرزندآوری نظری کاملاً صریح و روشن است و علمای اسلام بر حرمت تحدید نسل اتفاق نظر دارند، لیکن لازم است این نظر با تاکید و تکرار بیشتری به مقلدین عرضه گردد. همچنین ضروری است مبلغین مذهبی نیز همنوا با مراجع تقلید با تبیین وضعیت موجود، مشکلات اقتصادی و روحی روانی نسل آینده (در صورت تداوم وضعیت کنونی) را مکرراً به مردم یادآور گردند و به این وسیله نقش مهم خود را در تغییر افکار، گفتار و رفتار مردم در موضوعات ازدواج و فرزندآوری ایفاء نمایند.

۴-۲-۴-۲- رسانه ملی (صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران)

رسانه ملی با ده‌ها شبکه تلویزیونی و رادیویی مهمترین و پرمخاطب‌ترین رسانه در سطح کشور و استان چهارمحال و بختیاری است. نقش رسانه ملی بر مدیریت افکار ایرانیان بر کسی پوشیده نیست. براساس همین اهمیت است که هر ساله دولت در لایحه بودجه، مبلغ قابل توجهی از بودجه سالانه کشور را به رسانه ملی

اختصاص می‌دهد. تجربه چهل ساله بعد از انقلاب نشان می‌دهد که رسانه ملی در هر عرصه و موضوعی که ورود کرده است، موفقیت شایان توجهی در راستای تامین اهداف حاکمیت داشته است. خوشبختانه تجربه و قدرت رسانه ملی ایران به حدی رسیده است که به تنهایی اثر تبلیغات سوء ده‌ها شبکه ماهواره‌ای مخالف نظام را خنثی می‌کند. بدیهی است برای موفقیت در اجرای سیاست‌های افزایش نسل، این رسانه وظیفه خطیری بر عهده دارد و لازم است همان‌طور که در لایحه جوانی جمعیت و حمایت از خانواده پیش‌بینی شده است با تمام قوا در تحقق تغییر نگرش شهروندان به مقوله جمعیت و باورپذیری لزوم افزایش موالید در کشور تلاش نماید. البته لازم به ذکر است تعدادی از هنرمندان طرف قرارداد و برخی از شاغلین بخش‌های مختلف صدا و سیمای نگاه مثبتی به ازدواج و فرزندآوری ندارند. این موضوع به حدی است که حتی در مورد برخی چهره‌های شاخص و پربیننده این رسانه نیز صدق می‌کند. عدم باور این افراد به لزوم فرزندآوری و افزایش موالید، به برنامه‌ها و محتوای تولیدی توسط این گروه‌ها سایه افکننده و لذا مدیران صدا و سیما در راستای تحقق این امر کار بسیار دشواری را در پیش دارند.

۴-۲-۴-۳- شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای و رسانه‌های خارجی

همان‌طور که در فصل سوم گفته شد متأسفانه نظام جمهوری اسلامی ایران به دلیل ایستادگی در برابر زیاده‌خواهی‌های نظام سلطه و اصرار بر مواضع برحق خود، دشمنان زیادی در سطح جهانی دارد. از سوی دیگر کشور عزیز ایران با توجه به موفقیت‌های سیاسی و علمی، محسود بسیاری از کشورهای منطقه واقع شده و دشمنی آن نیز برانگیخته شده است. این دشمنان ریز و درشت با راه‌اندازی شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی فارسی زبان، هجمه‌ی همه جانبه‌ای بر علیه ارزش‌های فرهنگی، اخلاقی و بنیان خانواده به راه انداخته و نقشی منفی در تحولات جمعیتی کشور ما بازی می‌کنند. پیداست که ما نقشی در مدیریت این رسانه‌ها نمی‌توانیم داشته باشیم اما شناساندن هدف و راه و روش آنها به مردم و همچنین خنثی سازی اثرات مخرب آن از وظایف مدیریت داخلی کشور است.

۴-۲-۴-۴- هنرمندان و سلبریتی‌ها

در پی افزایش وسایل ارتباط جمعی، پاره فرهنگ‌ها و اخلاق قومیت‌های مختلف تحت تاثیر قرار گرفته و در کمتر جامعه‌ای، قهرمانان و شخصیت‌های محلی اسوه و الگوی جوانان هستند. در وضعیت موجود برخی از هنرمندان، ورزشکاران و شخصیت‌ها به درست یا غلط اسوه و الگوی بسیاری از جوانان هستند. گفتار و رفتار این افراد که در فرهنگ امروزی به سلبریتی معروف شده‌اند در تغییر افکار، گفتار و رفتار عامه مردم نقشی اساسی دارد. بدون شک برای تحقق سناریوی جمعیتی ارجح، استفاده از ظرفیت این گروه امری اجتناب ناپذیر است. عدم همراهی و مخالفت احتمالی این گروه با هر برنامه‌ای، پذیرش عمومی آن برنامه را با دشواری مواجه خواهد کرد؛ از همین روی برنامه‌ریزی برای استفاده از ظرفیت گروه مذکور برای ترویج تفکر و افزایش تمایل به فرزندآوری از پیش‌نیازهای ضروری این موضوع محسوب می‌گردد.

۴-۲-۴-۵- رسانه‌های مکتوب و فضای مجازی

امروزه در کنار رسانه ملی سایر رسانه‌ها از جمله رسانه‌های مکتوب و فضای مجازی نیز در مدیریت افکار شهروندان نقش قابل توجهی دارند. البته تعداد مخاطب رسانه‌های مکتوب در مقایسه با تعداد مخاطب فضای مجازی بسیار ناچیز است اما با توجه به توان کارشناسی این رسانه‌ها در تولید محتوا، معمولاً گزیده محتویات آنها در فضای مجازی به چرخش افتاده و در دسترس عموم مردم قرار می‌گیرد و از این جهت نباید نقش آنها را ناچیز دانست. استفاده هدفمند و هوشمند از فضای مجازی و رسانه‌ها می‌تواند در مقبولیت یا مغضوبیت هر مقوله‌ی فرهنگی از جمله نگرش به خانواده و فرزندآوری، تاثیر قابل توجهی داشته باشد. در حال حاضر از ظرفیت این فضا در راستای افزایش تمایل به تشکیل خانواده و فرزندآوری استفاده نمی‌گردد و در لایحه جوانی جمعیت و حمایت از خانواده نیز این ظرفیت مغفول مانده است. شایسته است به منظور حصول هدف و تحقق سناریوی مطلوب جمعیت برنامه‌ریزی لازم برای استفاده از ظرفیت رسانه‌ها و فضای مجازی صورت پذیرد.

۴-۳- جمع بندی و پیشنهادات

در ده سال اخیر در کشور ایران موضع مسئولین و برنامه ریزان در باره جمعیت و تحولات آن موضعی انفعالی و واکنش زده بوده است. ادامه این روند موجب خواهد شد تا نرخ رشد جمعیت استان روز به روز کاهش یابد و از سال ۱۴۲۰ به بعد جمعیت روندی نزولی را آغاز نماید. علاوه بر کاهش جمعیت ساختار سنی جمعیت نیز دستخوش تغییراتی می گردد و سهم جمعیت سالمند از سال ۱۴۱۰ دو رقمی شده و در سال ۱۴۴۰ یک چهارم جمعیت استان را سالمندان تشکیل خواهند داد. بر همین اساس شاخص نسبت حمایت بالقوه در استان که در سال ۱۳۹۵ معادل ۱۱.۸ بوده است، در سال ۱۴۳۰ به عدد ۳ سقوط خواهد کرد. این وضعیت که از آن تحت عنوان سناریوی محتمل (سناریوی با بیشترین احتمال وقوع) یاد شد، وضعیتی است که از نظر اجتماعی و اقتصادی رضایت بخش محسوب نمی شود و لازم است روش مدیریت و برخورد با تحولات جمعیتی به روش های پیش نگرانه و فعال تغییر یابد تا با اقدامات صحیح آینده ای مطلوب ساخته شود. در این راستا ابتدا با توجه به واقعیات وضعیتی نسبتا مطلوب قابل دسترس برای جمعیت استان طراحی و تصویر گردید که تحت عنوان سناریوی مطلوب (ارجح) معرفی گردید. تحقق سناریوی مطلوب مستلزم تغییر افکار، گفتار و رفتار کنشگران جمعیتی است که در حد امکان تغییرات لازم هریک از کنشگران جمعیتی نیز تشریح گردید. یافته های تحقیق حاوی نکاتی است که برای توجه بیشتر به آنها لازم است به پیشنهادها و نکات زیر توجه گردد:

- تحقق سناریوی مطلوب جمعیتی مستلزم همدلی، وحدت نظر و همگرایی همه کنشگران (داخلی) جمعیتی است.
- برنامه های مدیریت تحولات جمعیتی برنامه های کوتاه مدت نیستند. تحقق سناریوی مطلوب جمعیتی در میان مدت و بلند مدت امکان پذیر است و از همین روی لازم است ضمن توجه به این موضوع در برنامه ریزی ها، در اجرای برنامه ها مداومت لازم وجود داشته باشد و با تغییر دولت و تغییر مجلس اجرای برنامه ها دستخوش تغییر نشوند.

• انسان موجودی اقتصادی است و محاسبات اقتصادی در کلیه تصمیم‌ها و فعالیت‌های ارادی او موثر است. در گذشته با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی جامعه تعدد فرزندان دارای کارکردهایی بوده که از نظر محاسبات اقتصادی، برای فرد جذابیت داشته است. در آن زمان کارکرد فرزند به عنوان نیروی کار در فعالیت‌های اقتصادی خانوار، کارکرد فرزند به عنوان نیروی مدافع از منافع خانواده و مواردی نظیر این‌ها فرزندآوری را به عملی موجه از نظر اقتصادی بدل ساخته بود. اما با گذر زمان و تغییر در شرایط اجتماعی و اقتصادی جامعه، کارکردهای فرزندآوری دگرگون شده است. در حال حاضر می‌توان گفت از زمان تشکیل نطفه تا سن سی‌الی‌چهل سالگی، فرزندان نه تنها برای والدین منفعت اقتصادی ندارند، بلکه عناصری با هزینه‌ی سنگین محسوب می‌گردند. از نظر امنیتی، تامین امنیت افراد و خانواده بر عهده حاکمیت است و کارکرد امنیتی تعدد فرزندان نیز در حال حاضر موضوعیت ندارد. این قبیل تغییرات در کارکردهای فرزندآوری، موجب شده تا از نظر محاسبات ذهنی اکثریت افراد، تعدد فرزند مطلوبیت نداشته باشد. از سوی دیگر با توجه به محدودیت‌های اقتصادی، امکانات رفاهی و آسایشی مهم خانوار مانند مسکن و خودرو به گونه‌ای طراحی شده‌اند که عملاً ظرفیت خدمات‌دهی به خانوارهایی با جمعیت کم را دارا هستند و استفاده خانوارهایی دارای بیش از ۲ فرزند از آنها عملی نمی‌باشد. این موضوعات موجب شده تا در نظر غالب افراد جامعه، تعدد فرزندان به یکی از عوامل سلب آسایش و رفاه تبدیل گردد. از این روی تلاش برای متقاعد کردن شهروندان به داشتن تعداد فرزندان زیاد و افزایش متوسط جمعیت خانوار (حداقل) در میان مدت کاری غیرممکن است و تنها راه حل عملی برای تحقق سناریوی مطلوب تمرکز بر ازدواج جوانان و امیدواری به فرزندآوری اندک زوجین جوان است.

• با توجه به پیش‌بینی‌های انجام شده در سناریوی محتمل و حتی سناریوی مطلوب جمعیتی، مواجهه با تورم جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر و کهنسالی جمعیت در استان امری حتمی و اجتناب‌ناپذیر است. با توجه به آنکه سن کهنسالی سن تحلیل قوا و کاهش توانایی‌های ذهنی و جسمی است، بدیهی است با افزایش سهم جمعیت کهنسال اگر پیش‌بینی‌های لازم صورت نپذیرد، در دهه‌های آینده جامعه با مشکلات متعددی مواجه خواهد شد. یکی از مهمترین پیشنهادات جهانی در زمینه مواجهه با سالمندی، پیاده سازی راهبرد

«سالمندی فعال» در کشور است. ساده‌ترین تعریف از سالمندی فعال عبارت است از «فرایند به حداکثر رساندن سطح سلامت، مشارکت و امنیت افراد سالمند برای تقویت کیفیت زندگی آنها» (مطیع‌حق‌شناس، ۱۳۹۱). بر این اساس علاوه بر تلاش برای اجتناب از وقوع سناریوی محتمل که مرحله سالخوردگی جمعیت در آن سریع‌تر و شدیدتر از سناریوی مطلوب (ارجح) است، لازم است از هم‌اکنون در برنامه‌ها راهبرد «سالمندی فعال» نیز ملحوظ گردد. اقدامات لازم برای سالمندی فعال را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد. دسته اول اقداماتی است که از هم‌اکنون باید آغاز و اجرایی گردند. این اقدامات عمدتاً بایستی با هدف حفظ سلامتی جسمی و روانی شهروندان کنونی صورت پذیرد تا در کهنسالی افراد دارای سلامت روحی و روانی لازم باشند و مرحله ناتوانی و لازم‌الحمایه بودن تا حد ممکن به تاخیر افتد. آموزش و آگاه‌سازی شهروندان، بهبود شرایط اقتصادی برای شهروندان به منظور بهبود تغذیه و بهداشت و درمان و ... از جمله اقداماتی است که برای داشتن سالمندانی فعال در آینده، از هم‌اکنون بایستی اجرایی گردند. دسته دوم اقداماتی است که در دهه‌های آتی و در مرحله رسیدن به سالخوردگی جمعیت اجرایی می‌گردند اما برنامه‌ریزی لازم برای ایجاد بستر مناسب برای اجرا در آینده بایستی از هم‌اکنون صورت پذیرد. طراحی امکانات شهری متناسب با توان استفاده سالمندان، آمادگی برای ارائه خدمات بهداشتی و درمانی متناسب با سنین سالمندی، ایجاد ظرفیت مناسب برای سالمندان فاقد حامی و ... از جمله مواردی است که در این دسته قرار می‌گیرند.

منابع

منابع

- احمدی، وکیل؛ قاسمی، وحید؛ کاظمی پور، شهلا، بررسی نقش گذار جمعیتی در تغییرات جامعه شناختی خانواده، مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، ۱۳۹۱
- ادیانی، سید یونس، محمود، آینده پژوهی جهان، دفتر مطالعات بنیادین حکومتی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷
- امینی‌یخدانی، مریم، گذاردوم جمعیت، مجله پژوهه پژوهشکده باقرالعلوم (ع)، ۱۳۹۳
- پدرام، عبدالرحیم، آینده پژوهی حوزه‌های نو برای کند و کاو، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، ۱۳۸۸
- خانه‌کشی، فرهاد؛ جلالی، رضا؛ ناطق نوری، حمید؛ الله کرم، عبدالحسین، تغییرات جمعیتی و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه فصل‌نامه پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، شماره ۴۴، ۱۳۹۹
- روغنی شهرکی، قهرمان، بررسی عوامل تاخیر سن ازدواج زنان و پیامدهای جمعیتی آن در استان چهارمحال و بختیاری، اداره کل ثبت احوال استان چهارمحال و بختیاری، ۱۳۹۷
- سازمان برنامه و بودجه، مجموعه برنامه‌های پنج ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان چهارمحال و بختیاری، معاونت آمار و اطلاعات، سالنامه آماری استان چهارمحال و بختیاری سال ۱۳۹۸، تهران: سازمان برنامه و بودجه کشور، مرکز اسناد، مدارک و انتشارات، ۱۳۹۸
- سرائی، حسن، گذار جمعیتی: ملاحظات مقدماتی، فصلنامه علوم اجتماعی، ۱۳۷۶
- صالح اصفهانی، اصغر؛ پدرام، عبدالرحیم؛ رئیسی وانانی، رضا، آینده پژوهی ساختار جمعیتی جمهوری اسلامی ایرانی از منظر دفاعی امنیتی تا افق ۱۴۳۰، پژوهش نامه نظم و امنیت انتظامی، شماره ۴۴، ۱۳۹۷
- فتحی، الهام، بررسی روند تغییرات ساختار و ترکیب جمعیت کشور و آینده آن تا افق ۱۴۳۰ بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

- قاسمی زاده‌تمر، سعید، مقدمه‌ای بر آینده پژوهی و روش‌های آن، مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری، ۱۳۹۹
- قوام‌ملکی، حمیدرضا؛ رشیدی، محمد مهدی، روندهای مهاجرت داخلی و اولویت‌های سیاست جمعیتی ایران، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، شماره ۴۲، ۱۳۹۷
- کاظمی‌پور، شهلا، توسعه و مناسبات جمعیتی در ایران با رویکرد آینده‌نگر، فصلنامه برداشت دوم، شماره ۱۱ و ۱۲، ۱۳۸۹
- محمدی، ثریا؛ یزدانی چراتی، جمشید؛ موسوی نسب، سید نورالدین، شناسایی عوامل موثر بر سالخوردگی جمعیت ایران در سال ۱۳۹۵، مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران، شماره ۱۵۵، ۱۳۹۶
- محمودی، محمدجواد، سالخوردگی جمعیت: یک مسئله اجتماعی جمعیتی، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، شماره ۷۳، ۱۳۹۵
- مردوخی، بایزید؛ آینده پژوهی و نظام تدبیر، فصلنامه توسعه و آینده پژوهی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان، شماره دوم، ۱۳۹۶
- مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کشور سال ۱۳۹۸، ریاست جمهوری، مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸
- مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، مطالعات آمایش استان چهارمحال و بختیاری، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان چهارمحال و بختیاری، ۱۳۹۷
- مشفق، محمود؛ حسینی، قربان، آینده پژوهی تغییرات جمعیت ایران طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۴۲۰، فصلنامه معرفت فرهنگی، شماره اول، ۱۳۹۱
- مشفق‌فر، ابراهیم، بررسی اهداف سیاسی-نظامی کوچ و اسکان اجباری برخی طوایف ایلات ایران، فصلنامه گنجینه اسناد، شماره ۶۷، ۱۳۸۶
- مطیع‌حق‌شناس، نادر، ارزیابی سیاست‌های اجتماعی-جمعیتی سالمندی فعال در ایران و چالش‌های فرارو، معرفت فرهنگی اجتماعی، شماره اول سال چهارم، ۱۳۹۱

-
- معاونت فناوری اطلاعات و آمار جمعیتی اداره کل ثبت احوال استان چهارمحال و بختیاری، *سالنامه آمارهای جمعیتی سال ۱۳۹۸*، اداره کل ثبت احوال استان چهارمحال و بختیاری، ۱۳۹۹
  - *World Population Prospects ۲۰۱۹*, Department of Economic and Social Affairs/ Population Division, United nation
  - www.amar.org.ir
  - www.sabteahval.ir